

Stáří jako INSPIRACE k aktivitě

Aktivní participace seniorů na životě
církevního společenství – výzva pro
současnou pastorační práci v naší zemi

Veronika Čepelková

Stáří jako inspirace k aktivitě

**Aktivní participace seniorů na životě církevního společenství – výzva pro současnou
pastoraci v naší zemi**

Veronika Čepelková

grantis

Věnuji rodině, přátelům a seniorům.

OBSAH

Předmluva	5
Úvod	6
1 Stáří a stárnutí ze sociálně demografického hlediska	10
1.1 Pojmy „stárnutí“ a „stáří“	10
1.2 Hranice stáří	11
1.3 Pojem „starší“	12
1.4 Stárnutí populace	14
1.5 Seniori jako převažující věková skupina v církvi	16
2 Stáří v biblické tradici	20
2.1 Postavení starých lidí v biblické společnosti	20
2.2 Hranice biblického stáří	21
2.3 Některé charakteristické znaky stáří	22
2.3.1 Moudrost	22
2.3.2 Víra, konverze	25
2.3.3 Negativní hlediska stáří	29
3 Pastorační práce se seniory	31
3.1 Impulzy pro pastorační práci se seniory	31
3.1.1 Vývoj pojmu „pastorace“	31
3.1.2 Druhý vatikánský koncil a jeho impulzy pro pastorační práci se seniory	34
3.1.3 Zdroj a cíl poslání seniorů podle Evangelii nuntiandi	38
3.1.4 Teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II.	40
3.1.5 Pastorace seniorů v centru zájmu místních církví (dokumenty USA, SRN)	50
3.1.6 Česká katolická církev k problematice seniorů	52
3.1.7 Další impulzy v současné pastorálně-teologické literatuře	54
3.2 Vývoj pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi	59
3.3 Prakticko-teologické zhodnocení pastorace seniorů v ČR	67
3.3.1 Subjekt vs. objekt pastorace seniorů	68
3.3.2 Spirituální zaměření aktivit	69
3.3.3 Společenství seniorů ve farnostech	70
3.3.4 Oslovování seniorů mimo církevní společenství	72
Závěr	74
Přílohy	77
Seznam použité literatury	88

Předmluva

Žijeme v době, kdy středem pozornosti je mládí. Mládí znamená výkon, nebojácný běh životem (rychlost) a snahu pomíjet vše staré. Ale co s lidmi, kteří se dnes dožívají ve stále větší míře osmdesáti až devadesáti let?! Pro mnohé jsou zbytečným, ba dokonce zatěžujícím prvkem, a dávají jim to znát. Je to však rozumné? Nepodřezáváme si pod sebou větve?!

Naštěstí se najdou lidé (např. autorka), kteří se – ač jsou sami mladí – snaží porozumět stáří, dát mu váhu, která mu náleží, a též pomoc a lásku nejen lidskou, ale i Kristovu.

V dřívější době, kdy žily v rodině pohromadě tři generace (zvláště na vesnicích), byl starý člověk začleněn do společnosti, měl tam své místo. Zprvu pomáhal svými slábnoucími silami, později seděl na lavičce, sledoval děj kolem sebe, zaměřoval se do svého nitra a vyzářoval do okolí klid a důvěru. Též vzpomínal, ale byl také připomínkou těm mladým, že nadejde čas, kdy i oni budou staří. Mladí se učili od starých. "Poslední radosti člověka jsou tišší, ale také hlubší" (Bosmans).

Dnes je trend být stále mlád. Náhodou jsem viděl vedle sebe dvě knihy – od Anselma Grüna Umění stárnout a knihu s nadpisem Jak mládnout (autora si nepamatuji). Co je trapnější než senior(ka) chovající se jako pubescent? Umění stárnout je velkým uměním, je to nalézání smyslu života. A naštěstí v naší společnosti jsou organizace a obětaví lidé, kteří žijí se seniory, nechají je stárnout a dávají jim pocit důležitosti a užitečnosti. Též učí společnost jinak se dívat na stáří. V době, kdy tři generace už nežijí pospolu a ani nemohou díky jinému způsobu života, je potřeba více zdůrazňovat úlohu seniorů ve světě i v církvi. Každý počín v tomto směru je velmi záslužný.

P. Jan Rybář SJ

Úvod

V roce 2015 uplynulo 10 let od doby, kdy bylo na biskupství královéhradeckém založeno Diecézní centrum pro seniory jako vůbec první diecézní centrum věnující se lidem seniorského věku. Přestože pastore seniorů na diecézní úrovni probíhala již před tímto rokem, založení centra pro seniory bylo prvním koncepčním krokem ze strany církve s cílem vyjít lidem seniorského věku vstříc. Pastore seniorů začala být více promyšlena a praktikována, nicméně za celou tuto dobu až do současnosti ještě v zásadě nebyl předložen návod, podle něhož by jednotlivá centra mohla v přípravě pastoračních aktivit postupovat a nabízené aktivity nejen rozšiřovat, ale také je vhodněji zasadit do kontextu pastoračního úsilí církve v naší zemi. Vzhledem k tomu, že jsem stála u zrodu Diecézního centra pro seniory v Hradci Králové a od té doby jej až do současnosti vedu, cítila jsem jako svůj osobní a především profesní závazek reflektovat tuto oblast pastore také z hlediska pastorální teologie. Tento záměr mě vedl mimo jiné k sepsání této knihy.

Církev současnosti je postavena před mnohé neodkladné úkoly, jimž je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Jedním z nich je problematika související s celkovým stárnutím populace. Přestože je tento fakt alarmující, je nasnadě, že rostoucí procento seniorů v církevním společenství nemůže být jediným či hlavním důvodem k tomu, aby církevní pastore věnovala přítomnosti starších lidí ve společnosti zvýšenou pozornost. Je mnoho jiných důvodů, proč by církev měla zařadit pastore seniorů mezi své priority. Na tomto místě se možná vnučuje otázka, zda tato skupina vůbec náleží „k těm pozornosti hodným“? Jde vůbec o věkovou kategorii, která zájem ze strany církve potřebuje? Není tajemstvím, že tyto otázky zaznívají nejen ve světských, ale i v církevních kruzích. A je dobře, že zaznívají. Pokud se společnost a církev táže, zcela jistě chce nalézt relevantní odpovědi.

Současná doba pohlíží na starší lidi v zásadě ze dvou úhlů: ačkoli jsou se stářím často viditelně spojeny aspekty křehkosti, závislosti a nezřídka i určitého lpění na minulosti, je starší generace pro dnešní společnost přínosem pro svoji moudrost a zkušenost života. Současně však západní kultura prosazuje kult mládí, což někdy vede až k vytěsnění seniorů ze společenského života; naproti tomu východní kultury většinou vnímají stáří jako zdroj požehnaní pro rodinu i společnost. Cílem této knihy je pokusit se upřesnit místo seniorů v církevním společenství a na základě církevních dokumentů stanovit pastorálně teologická kritéria pro pastore seniorů v dnešní církvi. Vzhledem k tomu, že se jedná o téma, které je

stále ještě na okraji zájmu teologů, a to nejen u nás, ale i ve světě, obsahuje tato kniha pouze ty zásady pro pastorační seniorů, které přímo či nepřímo vycházejí z oficiálních církevních dokumentů posledních desetiletí. V odborné teologické literatuře najdeme totiž velmi málo systematických pojednání na toto téma. Předložená kniha je pokusem o celistvý pohled na problematiku stáří z hlediska teologie a praxe církve. Přitom si však neklade nárok podat úplný a vyčerpávající výčet dané problematiky. Má se stát spíše podnětem k dalším diskuzím i ke změně pastorační praxe.

Abych došla k tomu, co jsem si výše předsevzala, budu si klást následující otázky: Jakou hodnotu mělo stáří v minulosti a jakou má dnes? V čem mohou být staří lidé pro současnou postmoderní společnost přínosem a mohou jím být vůbec? Potřebují dnešní senioři podat pomocnou ruku ze strany církve a kdo konkrétně by ji měl směrem k nim „natáhnout“? Jak mohou být pro církevní společenství senioři přínosem, když často musí mnoho času a energie věnovat udržení vlastní kvality života? A konečně: mají být senioři pouze pastorační nebo jsou také „pastorující“?

Jistě je možné klást ještě další otázky. Uvádím zde však pouze ty, které považuji za nezbytné a aktuální. Při hledání odpovědí budu vycházet z dostupné tuzemské i zahraniční literatury, kterou považuji v dané problematice za zvlášť podstatnou.

Jádrem této knihy je pastorálně teologická reflexe. Proto jsem nejprve hledala teologická kritéria pro vztah církve ke stáří a starým lidem. Navržená kriteriologie vychází jak z Písma, tak z tradice.

Celá kniha je rozvržena do tří tematických pasáží. Úvodním tématem, jemuž budu věnovat pozornost v první části, je upřesnění pojmů či lépe skutečností „stárnutí“ a „stáří“ v životě člověka a obsahu pojmu „starší“, který se v různých dobách a pramenech liší a v podstatě ještě dnes je chápán a užíván poněkud nejednotně. Proto vnímám jako důležité toto téma nastínit a propojit význam současného užívání s chápáním tohoto pojmu v minulosti. Právě hledání jeho etymologického významu bude prvním momentem pro další uvažování o seniorech jakožto skupině se specifickým významem pro společnost. S tímto tématem souvisí také diskuze ohledně hranic stáří: Podle jakých znaků bychom mohli dojít k závěru, že ten či onen jedinec je „starý“ a lze vůbec toto tvrzení adekvátně použít?

Závěr této části bude věnován frekventovanému tématu stárnutí populace. Představím v něm statistická data odrážející se jak v mezinárodním a národním (ČR) měřítku, tak

v měřítku církevním. K tomu budou nápomocná dostupná data z českých zdrojů (Český statistický úřad, Česká demografická společnost) a jiných mezinárodních analýz vypracovaných například Parlamentním shromážděním Rady Evropy. V neposlední řadě také budu věnovat pozornost posledním zveřejněným datům České biskupské konference a otázce věkového složení věřících, resp. účastníků bohoslužeb. Zpracování těchto dat ukáže, jaké je věkové složení věřících římskokatolické církve v ČR i ve světě a co to pro ni znamená.

Druhá část obsahuje přehled o vývoji postoje ke stáří a starým lidem v biblické tradici. Pro biblickou společnost totiž problematika stáří rozhodně nebyla tabu, i když se nemusela potýkat s problémy, které jsou postaveny před společností dnes. Respektive nebyla konfrontována s tak výrazným růstem počtu starých lidí ve společnosti. Tato dvě hlediska – stáří lidé v dřívější biblické společnosti a stáří lidé ve společnosti dnes mají k sobě blíž, než bychom si možná mysleli. Jestliže se současná společnost táže, do jaké míry je nynější seniorská populace pro společnost přínosem, inspiraci může hledat právě u starých Izraelitů i současníků a následovníků Ježíše Krista.

V této části nejprve pojednám o biblickém pohledu na stáří a dále o typických znacích stáří (jak pozitivních, tak negativních), které jsou zároveň evidentní u některých seniorských osobností Starého i Nového zákona.

Ve třetí části se budu zabývat konkrétními církevními dokumenty, jež se buď přímo, nebo nepřímo vztahují k pastorači seniorů, a budu rovněž vycházet také z úvah některých pastorálních teologů, kteří v rámci rozvíjení pastorače farního společenství (Gemeindepastoral) hledali specifické místo a uplatnění seniorů ve farnostech. Jsou to zejména dokumenty Druhého vatikánského koncilu a pokoncilní díla papeže Jana Pavla II., který díky své biografii vycházel při pohledu na stáří do značné míry z vlastní zkušenosti. Myšlenky Druhého vatikánského koncilu i myšlenky Jana Pavla II. byly dále rozvinuty v zásadách některých církevních provincií. Proto pro další reflexi používám právě vybrané pastorační směrnice některých biskupských konferencí. Nevynechám pochopitelně ani pohled české katolické církve a posoudím její současný teologický pohled na pastorači seniorů. Nedílnou součástí této kapitoly bude popis vývoje pastoračních aktivit pro seniory v naší zemi, který ještě stále můžeme považovat za neukončený, zhodnocení současných tendencí, a také nastínění některých návrhů na změnu dosavadní praxe. Ústředním praktickým tématem je podíl samotných seniorů, a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných, na pastorači, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

Zatímco první část obsahuje pohled na stáří spíše z hlediska celospolečenského vývoje a druhá část popisuje vývoj chápání stáří v dějinách („vidět“), třetí část se zabývá východisky a kritérii pastorační („posoudit“) a následně směřuje k prakticko-teologickému vyústění („jednat“).

1 Stáří a stárnutí ze sociálně demografického hlediska

1.1 Pojmy „stárnutí“ a „stáří“

Stárnutí je skutečnost, jež neodmyslitelně patří k životu každého člověka. Ačkoli bychom se mohli domnívat, že se jedná o téma související pouze s pokročilým věkem, rozhodně tomu tak není. Pokud totiž chápeme stárnutí ze širšího úhlu pohledu, tedy jako „biologický děj probíhající plynule celým životem člověka“,¹ pak jej musíme vnímat jako skutečnost dotýkající se každého jedince již od početí. Užší hledisko naopak charakterizuje stárnutí jako přechodnou vývojovou periodu mezi dospělostí a stářím a jako neodvratný fyziologický děj předkládající cestu do stáří.² Přestože lze stárnutí po stránce somatické definovat jako individuální, přirozený a biologicky zákonitý proces, je nesporné, že zjevné příznaky stárnutí se objevují zejména u starších lidí.³ Během stárnutí se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu.⁴ Nicméně úpadek funkcí začíná již v rané dospělosti, jak potvrzuje v obecné definici Hayflick: „Stárnutí představuje postupnou ztrátu běžných životních funkcí od okamžiku dovršení pohlavní dospělosti až po maximální délku života.“⁵

Podobně chápe stárnutí Stuart-Hamilton, které podle něho představuje „závěrečnou fázi lidského vývoje a je třeba ho posuzovat jako součást kontinuální proměny.“⁶ V uvedené definici lze sice spatřovat spojitost s obdobím lidského života v jeho závěrečné fázi, nicméně jeho proměna (stárnutí) započala již daleko před touto fází.

V obecném povědomí dnes převažuje názor, podle něhož se život odehrává ve třech fázích. První fáze, která představuje dětství a mládí, je fází progresivní. Po ní následuje dlouhé období dospělosti, jež je považováno za fázi konstantní. Poslední fází je pak fáze stáří jako období stagnace.⁷ Do jaké míry však lze názor o fázi stáří jako období stagnace považovat za správný? Forettová upozorňuje, že postupný přechod do stáří a stáří samotné nelze brát pouze jako zhoršení, ubývání nebo ztrátu. Pokud chápeme stárnutí jako proces vývoje člověka v průběhu celého života, pak nebude zatěžko přijmout stáří jako období, které

¹ KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha : Grada, 2011, s. 19.

² Srov. PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*. Praha : Avicenum, 1990, s. 29-30.

³ Srov. PICHAUD C., THAREAUOVÁ I. et al. *Soužití se staršími lidmi*. Praha : Portál, 1998, s. 21.

⁴ Srov. KALVACH, Z. et al., *Geriatric a gerontologie*. Praha : Grada, 2004, s. 67.

⁵ HAYFLICK, L. *Jak a proč stárneme*. Praha : Columbus, 1997, s. 32.

⁶ Tamtéž, s. 18.

⁷ Srov. PICHAUD, THAREAUOVÁ et al. *Soužití se staršími lidmi*, s. 14.

je podobně jako ostatní období otevřeno stále novým výzvám, i když je konfrontováno se ztrátami, strádáním i bolestmi, jež jsou ale součástí života každého člověka:⁸ „V průběhu celého života, od narození až do smrti dělá člověk pokroky, vyrovnává se se ztrátami, nedostatky ... a jen takto může žít naplno.“⁹

Erikson hovoří o stáří jako o stádiu, jehož cílem je dospět k jistotě o smysluplnosti prožitého života. Podle Eriksona jde v podstatě o životní moudrost (integritu), jež se projevuje vyrovnaností a přijetím dosavadního života se všemi jeho pozitivními i negativními aspekty a se skutečností smrti. Člověk nachází smysl svého konečného života pouze ve vztazích, které ho přesahují (transcendence sebe sama). To znamená ve spojení s dosavadním a také dále pokračujícím životem lidstva, na němž se podílí. Pokud starý člověk nedokáže zvládnout tento svůj vývoj, toto svoje stárnutí úspěšně, může se dostavit strach z konce života, nespokojenost nebo zoufalství.¹⁰

Křesťanský pohled na stáří předkládá ještě jednu perspektivu starého člověka – naději v život věčný. I když je lidský život podroben času, současně je zařazen do horizontu nesmrtelnosti.¹¹ Tato naděje však nesouvisí výlučně s obdobím stáří. Podle Jana Pavla II. je život v každém svém období přípravou na věčnost, nicméně úkolem starších lidí je stávat se v této přípravě vzorem pro sociální skupinu, v níž žijí.¹² S přihlédnutím k této skutečnosti bychom mohli stárnutí definovat jako proces aktivního dozrávání k věčnosti a samotné stáří jako období, jež nemůže být pokládáno za období poklesu, nýbrž za období, v němž starší lidé mají rozvíjet svoje schopnosti ve prospěch druhých.

1.2 Hranice stáří?

Pokud chápeme stárnutí jako jev kontinuální proměny v životě každého člověka, pak musíme uznat, že je nesnadné nalézt obecně platnou definici okamžiku, kdy končí střední věk a kdy začíná stáří. Přesto se vědci pokoušejí vytvořit celou řadu metod konstrukce objektivního měřítka stáří. Nejběžnějším je chronologický (kalendářní) věk – tj. údaj o tom, jak je člověk starý. Nicméně tento údaj není sám o sobě relevantní, neboť jde v zásadě o náhodně zvolenou míru. Počet oběhů Země kolem Slunce počítaný od okamžiku narození

⁸ Srov. tamtéž, s. 14-15.

⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰ Srov. ERIKSON, H. E. *Osm věků člověka*. Praha : Propsy, 1996, s. 18-19.

¹¹ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha : Sekretariát České biskupské konference, 1999, s. 3.

¹² Srov. tamtéž, s. 11.

o člověku v podstatě nic neříká. Je totiž třeba vzít v patrnost korelaci věku s dalšími, funkčnějšími mírami. Ačkoliv pravděpodobně velký počet sedmdesátníků odpovídá stereotypu starého člověka, existují však také stejně staří jedinci, kteří tyto znaky postrádají, nebo naopak mladší lidé, kteří je vykazují velmi časně. Chronologický věk proto nemůžeme považovat za spolehlivý ukazatel životního stavu konkrétního jedince. Více používanou mírou je sociální věk, který se vztahuje ke společenskému očekávání chování při dosažení určitého biologického věku. V západní společnosti se očekává, že člověk, který překročil hranici 60 let, se bude chovat v zásadě usedle a klidně, proto také není překvapující, že se za znak počátku stáří považuje odchod do důchodu. O tom, že stáří začíná právě změnou sociálního statusu, je podle Stauarta-Hamiltona přesvědčena většina společností, nicméně chronologický věk, ve kterém k této změně dochází, není jednotný. Je však obecně známo, že ve většině západních zemí se jedná o věk mezi šedesáti a pětadesáti lety.¹³

Někteří badatelé se proto domnívají, že stáří začíná ve věku šedesáti, resp. šedesáti pěti let. Důvodem k tomu není pouze stereotyp západní společnosti, ale taky skutečnost, že většina lidí právě v tomto věku začíná vykazovat příznaky stárnutí (fyzické a psychologické změny). Tomuto věkovému období připadá název „mladší stáří“ a následujícímu období (od 75 let) název „pokročilé stáří“.¹⁴ Přestože jsou někteří autoři, jako například Baltes, přesvědčeni, že pokročilé stáří začíná až osmdesátým rokem,¹⁵ obecně můžeme za životní fázi „pravého“ stáří označit období od 75 let.¹⁶ Takovéto kategorizaci stáří podle věku bychom se ale mohli i vyhnout. K tomu nám může pomoci rozdělení na „třetí“ a „čtvrtý“ věk, který v prvním uvedeném případě označuje stáří jako aktivní a nezávislé a v druhém případě jako stáří v základních potřebách odkázané na druhé. Tyto dva pojmy získávají na své oblibě, neboť v nich nenajdeme pejorativní nádech, který by někteří mohli cítit ve slovu „starý“.¹⁷

1.3 Pojem „starší“

Ačkoliv je představa o počátku stáří rozličná, panuje dnes v zásadě shoda v označení staršího člověka jako tzv. „seniora“. Přestože je tento výraz považován za všeobecný základní termín bez emocí,¹⁸ jeho význam není jednoznačný.

¹³ Srov. STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999, s. 18-20.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 20.

¹⁵ Viz BALTES, P. B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Portál, 2009, s. 12.

¹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 492.

¹⁷ Srov. STUART-HAMILTON. *Psychologie stárnutí*, s. 21.

¹⁸ Srov. ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava :

Latinské slovo *senior* mělo do 6. století v zásadě tři významy: jeden ze starších, např. v synagoze, opat a dále starší ve smyslu prostého komparativu.¹⁹ Tento výraz se rovná řeckému *πρεσβύτερος*,²⁰ vystihující stáří jako životní období (pojmem *πρεσβύτης*, stařec se označovali zejména muži zhruba již od 50 let věku), či označující úřad (funkci). Muži starší věkem se podle textů Nového zákona vyznačují ctihodným a vážným vystupováním, rozvážlivostí v řeči i v jednání a také se vyznamenávají vírou, láskou a vytrvalostí při snášení nouze a nebezpečí (srov. Tit 2,1-2), tedy pouze kladnými a příkladnými aspekty. V novozákonních textech (viz Sk 5,21) je navíc zmíněn pojem *γερωσία*, tj. shromáždění starších,²¹ odvozený od *γέρον* – stařec.²² S *πρεσβύτης* a *πρεσβύτερος*, ale též *γέρον*, úzce souvisí hebrejský pojem *זקן* označující v původním slova smyslu letitost, jež byla předmětem přirozené úcty, vážnosti a významnosti (srov. Job 29,8) a rovněž zdrojem životní zkušenosti a moudrosti (srov. např. Dt 32,7; 1 Kr 12,8). Výraz byl vyhrazen především pro vlivné vůdce lidu, kteří případně vynikali i při vojenském hájení kmene. Adolf Novotný uvádí skutečnost, že se jednalo o starší lidi s uznávanou autoritou.²⁴

Obdobné významy slova *senior* nalezneme v moderním slovníku cizích slov: starší ze dvou lidí stejného jména, člen sboru požívající zvláštní úcty a příslušník starší věkové kategorie. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích výrazem *senior* rozumí člověka nad 65 let v důchodovém věku, po fázi věku aktivního.²⁵ V anglicky mluvícím prostředí se pro staršího člověka (zvláště v důchodovém věku) analogicky užívá zdvořilý výraz „senior citizen“²⁶ nebo „pensioner“, tedy člověk dostávající penzi;²⁷ americké prostředí pak užívá pojmu „retiree“ vyjadřující osobu, která skončila pracovní činnost z důvodu svého věku,²⁸ nebo jednoduše „senior“ popisující osobu, jež je starší než někdo jiný. Název je v druhém smyslu totožný se „senior citizen“,²⁹ tedy označením, které je společností chápáno jako

Vydavatelství UK, 1998, s. 26.

¹⁹ Srov. SOUTER, A. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford : Oxford at the Clarendon Press, 1949, s. 373.

²⁰ Srov. BERGEN, T. A. *A latin-greek index of the Vulgate New Testament.* Atlanta : Scholars Press, 1991, s. 145.

²¹ Srov. SOUČEK, J. B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu.* Přeborn : Kalich, 2003, s. 60.

²² Srov. tamtéž.

²³ PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 4. vyd. Praha : Kalich, 2006, s. 46.

²⁴ Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník, R-Ž*, 3. vyd. Praha : Kalich, 1992, s. 988.

²⁵ Srov. BENEŠOVÁ, J. et al. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*, díl 7, Ř-Š. Praha : Encyklopedie Diderot, 1999, s. 91.

²⁶ Srov. HORNBY, A. S. et al. *Oxford advanced learner's dictionary*, 7th edition. Oxford : Oxford university press, 2005, s. 1330.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 1077.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 1249.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 1329.

zdvořilostní. Podle Oxfordského slovníku je toto označení nejrelevantnějším označením pro člověka pokročilého věku.³⁰

1.4 Stárnutí populace

Stárnutí není pouze fenoménem individuálním, nýbrž také kolektivním.³¹ Stárnutí populace se svými ekonomickými a sociálními dopady na společnost je v současné době jedním z nejdominantnějších problémů lidstva. V posledních dekádách 20. století se lidstvo stalo svědkem silného snížení porodnosti a bezprecedentního nárůstu počtu starších lidí, kteří žijí déle než kdy předtím. Nárůst dlouhověkosti je zapříčiněn nejen významným pokrokem v medicíně a investováním do zdravotnického systému, nýbrž také mezinárodní migrací, jež v poslední dekádě rapidně vzrostla. Do poloviny tohoto století se předpokládá ještě její další růst.³²

Současná úroveň a očekávaný vývoj stárnutí se v jednotlivých zemích Evropy velmi liší. Je to dáno jednak nestejnou dobou ukončení demografické revoluce a jednak vývojem tří hlavních procesů determinujících vývoj věkové struktury, tj. plodnost, úmrtnost a migrace v průběhu 20. století.³³ Navzdory heterogenitě evropských zemí se proces stárnutí stane nevyhnutelným pro všechny tyto země. Demografické odhady předpokládají, že do roku 2030 bude možné ve všech zemích Evropy mluvit o intenzivním stárnutí populace. V demograficky nejstarších evropských zemích jižní a střední Evropy překročí podíl lidí seniorského věku hranici 30 % z celkového počtu obyvatelstva. Mezi nejstarší evropské země se dnes řadí Itálie, následovaná Řeckem a Švédskem. Česká republika zaujme dle prognóz s téměř 33 % osob ve věku nad 65 let v Evropě šestou pozici.³⁴

Jak již bylo naznačeno, nejedná se přitom o problém celoevropský, nýbrž celosvětový. V průmyslově rozvinutých regionech se předpokládá vzrůst z 274 milionů lidí starších 60 let v roce 2011 na 418 milionů v roce 2050 a 433 milionů v roce 2100. Rovněž v méně rozvinutých regionech se očekává rapidní navýšení počtu osob nad 60 let z 510 milionů

³⁰ Tamtéž, s. 1330.

³¹ Srov. PACOVSKÝ, O. *O stárnutí a stáří*, s. 29-30.

³² Srov. MEMECAN, N. *Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities*. [online]. Parliamentary Assembly, 2012, [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN>>, čl. 25.

³³

Srov. MAŠKOVÁ, M. *Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě*. [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <http://www.demografie.info/?_detail_clanku&artID=201>.

³⁴ Srov. tamtéž.

v roce 2011 na 1,6 biliónů v roce 2050 a v roce 2100 2,4 biliónů.³⁵ Z uvedené tabulky níže lze vyčíst, že prudký nárůst osob ve věku 60+ je viditelný u všech regionů světa.

Tab. 1 Celosvětový vývoj podílu obyvatelstva ve věku nad 60 let³⁶

Region	Podíl osob ve věku 60+ (v %)		
	2011	2050	2100
Afrika	6	10	33
Asie	10	24	29
Evropa	22	34	31
Latinská Amerika a Karibik	10	25	31
Severní Amerika	19	27	37
Oceánie	15	24	36

Demografická prognóza Českého statistického úřadu předpokládá s příchodem roku 2050 v naší zemi vzrůst podílu obyvatel starších 65 let až na jednu třetinu.³⁷ Absolutní počet vzroste z 1,56 miliónů na 3-4 milióny, což by znamenalo zdvojnásobení současného podílu. Přitom budou nabývat na významu především nejstarší věkové skupiny. V horizontu projekce naopak klesne podíl dětské složky. Index stáří³⁸ překročí v polovině 20. let 21. století hranici 150 seniorů na 100 dětí a na sklonku 30. let hranici 200. Podrobnou prognózu populačního vývoje České republiky sestavili Burcin a Kučera na základě klasického kohortně kompetentního modelu vycházejícího z definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Prognóza s horizontem roku 2065 nabízí tři varianty – střední (nejpravděpodobnější), nízkou a vysokou (které jsou pomyslnými hranicemi, jež by budoucí vývoj neměl překročit).³⁹ Výsledky prognózy předpokládají ubývání počtu obyvatel a jeho progresivní stárnutí. Migrace zkompenzuje tento stav pouze na omezenou dobu. Počty zemědělných osob budou vyšší než počty narozených. Jediná část české populace, jejíž počet se zvýší, budou osoby nad 65 let. Ekonomický potenciál vyjádřený rozsahem zdrojů pracovních sil trvale zeslábně. Počet obyvatel ve věku nad 75 a více let bude v horizontu prognózy více

³⁵ Srov. *World Population Prospects. The 2010 Revision*. [online], New York : United Nations, 2011. 481 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <http://esa.un.org/wpp/documentation/pdf/WPP2010_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf>, s. 17.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 30.

³⁷ *Projekce obyvatelstva České republiky*. [online], Český statistický úřad, 21 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20538390/4025rra.pdf/9142790b-9517-463c-860b-8fc78897f30d?version=1.0>>, s. 20.

³⁸ Poměr osob starších 65 let a dětí ve věku 0-14 let.

³⁹ Srov. BURCIN, B. et al. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 2, s. 101-102.

než trojnásobný.⁴⁰ „Tato i mnohá další zjištění učiněná na základě výsledků prezentované prognózy je podle našeho názoru nutné přijímat se vši vážností, která vyplývá ze vzájemných souvislostí populačního, ekonomického, sociálního a také politického vývoje. Populační vývoj příštích let bude bezesporu jedním z nejdůležitějších faktorů ovlivňujících fungování celé společnosti.“⁴¹

Tab. 2 Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci⁴²

Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci				
Varianta střední (v tis.)				
2015	2018	2020	2040	2065
1 882 43	2 053 620	2 156 103	2 913 984	3 020 458

1.5 Senioři jako převažující věková skupina v církvi

Problematika stárnutí populace se bezpochyby odráží také ve statistikách, které se týkají římskokatolické církve. O převažujícím počtu seniorů oproti jiným věkovým kategoriím v české katolické církvi velmi zřetelně vypovídá přehled Českého statistického úřadu z roku 2011.⁴³ Tento fakt je zvláště viditelný od věkové hranice šedesáti let, přičemž skupina ve věkovém rozpětí 60-69 představuje 18,7 % z celkového počtu katolických věřících a věková skupina 70-79 tvoří 16 % z celkového počtu lidí, kteří se přihlásili k římskokatolickému náboženství. Vezmeme-li v úvahu mladší věkové skupiny, pak tyto skupiny mají skutečně výrazně nižší zastoupení – například skupina mladých lidí ve věku od 20 do 29 let čítá pouhých 8,2 % (tedy zhruba o polovinu méně než kategorie 60-69 let!) a skupina od 30 do 39 let pak 11,5 % z celkového počtu věřících. Pro celkové dokreslení situace uvádím všechny věkové skupiny v tabulce č. 3.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 110-111.

⁴¹ Tamtéž, s. 111.

⁴² Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky „Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední.“ [online], Český statistický úřad, 10 s. [cit. 2015-03-09]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20567167/40201302.pdf/8748c8fb-f724-481c-ae68-67070256f5ef?version=1.0>>.

⁴³ Ačkoliv údaj o náboženském vyznání vyplnilo jenom něco přes polovinu účastníků sčítání lidu, můžeme jej považovat za reprezentativní (srov. *Obyvatelstvo podle věku, náboženské víry a podle pohlaví. Rok 2011.* [online], Český statistický úřad, 3 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20534046/1900013156.pdf/4a103dcb-b9df-4046-b6f3-be6c8cd2cbe?version=1.0>>).

Podobná situace se objevuje například ve Švýcarsku. Podle zprávy Švýcarského pastorálně-sociologického institutu z roku 2010 představuje skupina nad 65 let 20,7 % členů římskokatolické církve. Statistické informace pro srovnání uvádějí další tři skupiny, které sice představují vyšší procentuální podíl (například skupina 25-44 let 32,6 % nebo skupina 45-64 let 32,9 %) nicméně oproti výše zmíněné situaci v české církvi je počet těchto skupin redukován na pouhé tři.⁴⁴

Tab. 3 Osoby hlásící se k římskokatolické církvi v ČR podle věku⁴⁵

Rok	Obyvatelstvo celkem	Věkové kategorie							
		0-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79
2011	1 082 463	113 022	40 251	88 594	124 674	110 359	132 610	202 273	173 099

O tom, že starší lidé jsou v naší zemi nejenom nejvíce zastoupenou skupinou hlásící se k římskokatolické církvi, ale také nejvíce zastoupenou skupinou na bohoslužbách, vypovídá tzv. generační strom obsažený ve statistikách České biskupské konference z roku 2004.⁴⁶ Tento jednoduchý a přitom zajímavý generační strom návštěvníků bohoslužeb z 18. 4. 2004 vyjádřený pomocí grafu⁴⁷ zahrnuje věk účastníků od prvního roku do věku devadesát devět let a počet návštěvníků odpovídající každé věkové skupině až do počtu 10000. Z předložené statistiky je evidentní nejvyšší počet sedmdesátiletých účastníků bohoslužeb v počtu přesahujícím číslo 9000. Další nejpočetnější skupinou jsou šedesátiletí – celkem asi 7500 lidí a dále věřící ve věku 66 a 67 let. Tato tendence pokračuje i u dalších generací seniorského věku. Celkový počet účastníků katolických mší v ČR v roce 2004 byl přitom 405 446. Průměrný věk návštěvníků bohoslužeb v české a moravské provincii je 48,44 roků. Nejvyšší průměrný věk účastníků bohoslužeb byl v plzeňské diecézi (54,45 roků). Následuje diecéze českobudějovická (50,59 roků), další je diecéze královéhradecká diecéze (49,12 roků). Nelze

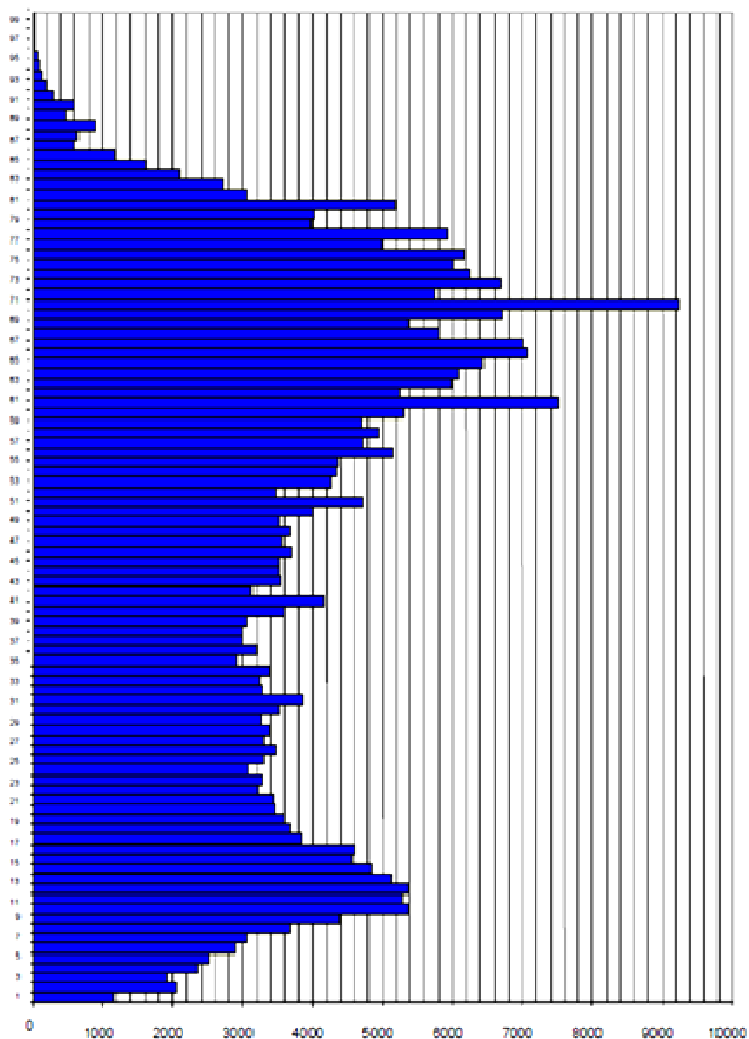
⁴⁴ Srov. HUSISTEIN, R. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In *Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010*. [online], St. Gallen : Schweizerisches Pastoralsoziologisches Institut, 2012, 16 s. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.spistgallen.ch/documents/volksz%C3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>>, s. 11.

⁴⁵ Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky srov. *Obyvatelstvo podle věku, náboženské víry a podle pohlaví. Rok 2011*. [online], Český statistický úřad, 3 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20534046/1900013156.pdf/4a103dcb-b9df-4046-b6f3-5be6c8cd2cbe?version=1.0>>.

⁴⁶ Viz *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004*. [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, 5 s. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohoslužeb-2004.pdf>>.

⁴⁷ Takovýto graf vypovídající o věkovém složení účastníků bohoslužeb v ČR je dosud jediný veřejnosti přístupný.

si nepovšimnout, že v tomto počtu výrazně převažují ženy (v rámci celé ČR 248 671 účastnic, tedy 61,33 % z celkového počtu účastníků) oproti mužům, jejichž počet byl pouze 156 775, tedy pouhých 38,67 %.⁴⁸

Obr. 1 Generační strom návštěvníků bohoslužeb v ČR 18. 4. 2004⁴⁹

⁴⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁹ *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004*, s. 4.

Stárnutí populace se dotýká v zásadě celé universální církve.⁵⁰ Na závažnost této situace upozorňuje dokument *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, když ji nazývá bez skrupulí „tichou revolucí“, která daleko přesahuje demografická data a zapříčiňuje sociální, ekonomické, kulturní, psychologické i duchovní problémy.⁵¹ Přestože jsou tyto problémy předmětem dlouhodobého zkoumání ze strany mezinárodního společenství, ani církve zde nechce stát stranou a je si vědoma toho, že na tyto problémy musí a chce reagovat. O tomto úmyslu ujistil Apoštolský stolec již v roce 1999, kdy OSN vyhlásila mezinárodní rok seniorů na téma „Společnost pro všechny věkové kategorie“: „Apoštolský stolec – který oceňuje úmysl položit základy pro společenskou organizaci inspirovanou solidaritou, kam by každá generace v jednotě s ostatními přinášela svůj vlastní příspěvek – si přeje spolupracovat na Mezinárodním roku seniorů a chce nechat zaznít hlas církve, jak na poli úvah, tak i v oblasti operativních rozhodování.“⁵²

Apoštolský stolec tedy vyzývá, aby tuto otázku řešily s živým smyslem pro zodpovědnost nejen vlády a mezinárodní organizace, ale aby ji pomáhali řešit také rodiny a jednotlivci, „každý podle svých kompetencí a povinností. ... Jedině tak se bude moci postupovat k cíli, jenž má zaručit starému člověku stále lidšější podmínky pro život a ocenit jeho nezastupitelnou úlohu ve společnosti za situace stálých a rychlých ekonomických i kulturních změn.“⁵³

⁵⁰ Australská katolická biskupská konference, podobně jako Česká biskupská konference, zveřejnila pod hlavičkou Kanceláře pastoračních projektů návštěvnost bohoslužeb v Austrálii. Statistické informace návštěvníků dle věku vypovídají o tom, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost faktu vysokého podílu návštěv věřících vyššího věku. V roce 2006 zastává nejvyšší podíl návštěvníků mší v Austrálii skupina lidí mezi 65-69 lety (srov. DIXON, R. et al. *Mass attendance in Australia*. [online], Fitzroy Victoria : Australian Catholic Bishops Conference, 2008, 11s. [cit. 2015-01-10]. Dostupné na internetu: <http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendanceInAustralia.pdf>, s. 4.

⁵¹ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 3.

⁵² Tamtéž, s. 4.

⁵³ Tamtéž, s. 4-5.

2 Stáří v biblické tradici

2.1 Postavení starých lidí v biblické společnosti

Vysoké stáří je ve Starém zákoně je obecně považováno za zvláštní znamení Boží přízně, za plod bohublého života⁵⁴ a příznivý čas k dovršení lidského snažení. Tento věk zapadá do Božího záměru s člověkem, je výrazem Božího požehnání a konečnou etapou zralosti člověka.⁵⁵ Přestože někteří starci byli úplatní a nespravedliví (srov. Sir 25,2; Dan 13,5),⁵⁶ zůstává starší člověk starozákonní doby předmětem mimořádné úcty (srov. Lev 19,32). Důvodem této úcty bylo uznání moudrosti a zkušenosti starších (srov. např. Job 12,12). Zkušenost byla chápána jako synonymum stáří.⁵⁷ Jeho cílem je život s Bohem a následná smrt plností dnů (srov. Gn 25,8).⁵⁸

Prvořadým místem uplatnění autority a zkušenosti starce byla rodina. Klíčovou sociálně etickou roli v ní sehrával otec – jemu byli ostatní členové zavázáni poslušností. Svě vůdčí postavení vykonával zejména tehdy, když zprostředkoval synům víru. Pro starozákonní rodinu byla důležitá plodnost – potomstvo bylo pokládáno za největší požehnání. Velké množství potomků zaručovalo sílu a pokračování rodu. Výsadní postavení měl prvorozený syn, jenž se těšil autoritě mezi svými bratry a měl právo na zvláštní požehnání (srov. Gn 27). Touha po potomstvu byla důvodem některých zvyků, které jsou pro současnou dobu neobvyklé. Jednalo se například o tzv. levirátní povinnost (lat. levir, švagr), která znamenala povinnost vzít si za manželku ženu svého zemřelého bratra, jenž po sobě nezanechal potomky, a zplodit mu děti (srov. Gn 38; Dt 25,5n). V tomto případě se jednalo nejen o spravedlivý skutek z důvodu, aby „nebylo vymazáno jméno“ onoho muže v Izraeli, ale také o solidaritu s vdovou, která bez manžela a dětí neměla žádné právní zastání (srov. Rt 1,11-13.20-21).⁵⁹

Izraelská pospolitost si byla vědoma příslibů Hospodina o jeho věrnosti až do stáří (srov. Iz 46,4) a tyto skutečnosti pro ni byly zároveň výzvou, aby se mladší generace chovaly ke starým ohleduplně, nezapomínaly na ně a věnovaly jim v případě potřeby dostatečnou

⁵⁴ Srov. DOUGLAS, J. D. et al. *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996, s. 1084.

⁵⁵ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 7.

⁵⁶ Srov. LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*, 5. vyd. Řím: Velehrad, 1981, s. 475.

⁵⁷ BROMILEY, G. W. et al. *The Encyclopedia of Christianity*, vol. 3. Grand Rapids : William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008, s. 822.

⁵⁸ Srov. BUCHBERGER, M. et al. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. Freiburg : Herder, 1993-2001, s. 450.

⁵⁹ Srov. VLKOVÁ, G. I. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 24-25.

pěči. Takovéto ušlechtilé vlastnosti nezůstanou podle Sirachovce bez odměny: „Synu, ujmi se svého otce v jeho stáří, nezarmucuj ho, dokud je živ. Pozbývá-li rozumu, ber na něho ohled a nepohrdej jím, když ty jsi v plné síle. Milosrdenství k otci ti nebude zapomenuto, budeš mít záštitu proti hříchům. Bude ti to připočteno k dobru v den tvého souzení; tvé hříchy se rozplynou jako jinovatka pod slunečním svitem“ (Sir 3,12-14). Naproti tomu sankcí za provinění vůči nim je Boží prokletí: „Kdo opouští otce, jako by se rouhal Bohu, kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina“ (Sir 3,16). Jádrem této výzvy se stal samotný dekalog a jeho čtvrté přikázání (srov. Dt 5,16). Kladným důsledkem jeho dodržování je požehnaný život až do stáří.

V izraelské společnosti byl velice trudný úděl starých vdov, které neměly zastání ani ve vlastní rodině a představovaly jednu z nejslabších sociálních skupin, bezbrannou proti tvrdým utiskovatelům (srov. 1 Kr 17,9; 2 Kr 4,1-7). Nový zákon se zmiňuje o komunitách vdov (srov. 1 Tim 5,9-10), které zřizovaly první církevní obce a které byly jakýmsi svépomocnými skupinami ovdovělých starších žen. Nový zákon rovněž předkládá pravidla, jimiž se má řídit představený církevní komunity ve vztahu k vdovám a starším lidem.⁶⁰ „Proti staršímu člověku nevystupuj tvrdě, nýbrž domlouvej mu jako otci, mladším jako bratrům, starším ženám jako matkám, mladším jako sestrám, vždy s čistou myslí. Pečuj o vdovy, které jsou skutečně opuštěné. Má-li však některá vdova děti nebo vnuky, ti ať se učí mít péči především o své příbuzné a odplácet svým rodičům. To je totiž milé Bohu“ (1 Tim 5,1-4). Tedy i v novozákonních spisech je kladem důraz na úctu vůči staršímu člověku.

2.2 Hranice biblického stáří

Stáří obecně začínalo u mužů zhruba kolem šedesátky, u žen počátek splýval zřejmě se ztrátou schopnosti dát život dítěti, tj. s obdobím klimateria – srov. např. Gn 18,11.⁶¹ Na základě údajů biblických knih jej můžeme rozdělit do čtyř kategorií, přičemž první začíná již ve věku 50 let, který je chápán jako hraniční věk pro službu lévíjců (viz Num 8,25). Druhá kategorie, 60 let, představuje horní věk pracovní aktivity.⁶² Společenský význam této skupiny je patrný v odstupňování dávek za zproštění slibu. Mužů nad 60 let se týká 15 šekelů a žen

⁶⁰ Srov. OPATRŇÝ, M. et al. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha : Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010, s. 94.

⁶¹ Tamtéž, s. 262

⁶² MAIER, J. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. In *Saeculum*, 1979, č. 30, s. 356-357.

nad 60 let pouze 10 šekelů (viz Lev 27,7). Pro srovnání uvedme, že věkového období od 20 do 60 let se týká 50 šekelů (u mužů i žen).⁶³ Třetí kategorie dělení stáří představuje 70 let jako hraniční věk života a poslední, čtvrtá pak jako mimořádný věk dosahující 80 let, je-li člověk při síle (viz Ž 90,10).⁶⁴ Vzhledem k tomu, že věkové kategorie nad 70 let a nad 80 let byly překračovány jen zřídka, byl věk v prvním případě hodnocen velmi kladně a v druhém případě pokládán za mimořádný Boží dar.⁶⁵ Tato pozitivní vize stáří je v sapienciálním myšlení spojena s postavou starého člověka jako spravedlivého a bohabojného (srov. např. Př 16,31). Tím stáří získává výraznou morální konotaci a navíc je dáno do úzké souvislosti s eschatologickou perspektivou – ve dvou posledních prorockých textech se dobra, která přinese čas spásy, demonstrují konstatováním o velkém množství starců, resp. příslibem, že každý, kdo bude v té době žít, dosáhne vysokého věku (srov. Iz 65,20; Zach 8,4). Stáří jako cílová fáze lidského života je tedy něčím víc než pouze časově měřitelnou hodnotou.⁶⁶

Tab. 4 Biblické hranice stáří

Věková hranice	Biblický odkaz	Základní charakteristika
50 let	Num 8,25	Horní limit pro aktivní službu lévijců
60 let	Lev 27,2-7	Horní limit pro pracovní aktivitu
70 let	Ž 90,10	Hranice života
80 let	Ž 90,10	Mimořádný věk

2.3 Některé charakteristické znaky stáří

2.3.1 Moudrost

S biblickým stářím a jeho duchovní stránkou je úzce propojena moudrost jako hlavní emblematická vlastnost starších lidí. Jako staroorientální pojem mající specifické rysy v Izraeli znamená především umění žít, přičemž klade důraz na zkušenostní aspekt. Má dvě oblasti: profánní a náboženskou. Profánní zahrnuje přirozenou lidskou schopnost (pojetí je vlastní okruhu královského dvora); náboženská představuje Boží vlastnost sdílenou lidem

⁶³ Srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží*. Praha : Salesiánská provincie, 1999, s. 22.

⁶⁴ Srov. MAIER. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters, s. 357.

⁶⁵ Srov. HŘEBÍK, J. Stáří ve Starém zákoně. In MIKULICOVÁ M. et al. *In omnibus caritas*. Sborník KTF UK, sv. IV, Praha : Karolinum, 2002, s. 262.

⁶⁶ Srov. tamtéž.

jako dar (toto pojetí je vlastní prorockému a lidovému prostředí).⁶⁷ Zdrojem moudrosti je nejvyšší existence, tj. Bůh.⁶⁸ Židovská a posléze i křesťanská tradice věří, že Bůh stvořil svět podle své moudrosti (srov. Ž 104,24).⁶⁹ Člověk a různí tvorové jsou po stvoření svým vlastním způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Dílem Boží moudrosti je mravní zákon, který v biblickém pojetí reprezentuje otcovské poučování a výchovatské vedení.⁷⁰ Hebrejský pojem חכמה je chápán jako praktická schopnost, nikoliv jen jako schopnost teoretizování. Jde o schopnost správného úsudku i prozíravost. Izraelci ji spojovali se srdcem nebo duchem.⁷¹ Později byla ztotožněna s Tórou a tím bylo učení o moudrosti zřetelněji vetkáno do tradice víry v Hospodina.⁷² Za symbol moudrosti je považován Šalamoun, jehož moudrost⁷³ převyšovala dle biblického podání moudrost všech národů (srov. 1 Kr 5,10).⁷⁴ Moudrost jako taková pak pro Izraelity znamenala ještě více, neboť jako Moudrost pojmenovali přímo svého Boha, když hledali způsoby jak z úcty ke jménu Božímú nazvat Hospodina, aby nemuselo být jeho jméno vysloveno.⁷⁵ Moudrost byla ve starozákonní době také spjatá s rysy očekávaného Mesiáše (srov. Iz 11,1-2).

Autoři biblických zpráv dávají pozor na to, aby neprohlašovali, že samotný věk automaticky moudrost přináší. Job se ptá: „Což jen u kmetů⁷⁶ je moudrost a rozumnost pouze v dlouhém věku?“ (Job 12,12). Dle Žalmu 119 pochází moudrost z poslušnosti vůči Bohu, která dokonce překonává chápání starců (srov. Ž 119,100). Moudrosti člověk dosahuje studiem Písma, vírou, modlitbou, žitím ve ctnosti a upřednostněním toho, co je v životě podstatné (srov. Moudr 7,7-9). Kniha Přísloví jednoduše praví, že moudrý člověk je člověk rozvážný (srov. Př 14,15). Je tedy schopný užívat praktického rozumu, aby rozeznal, co je správné a ke správným věcem směřoval. Zdrojem moudrosti je uznání naprosté závislosti

⁶⁷ Srov. HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do Starého zákona II.* [online]. [cit. 2015-02-20]. Dostupné na internetu: <http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html>.

⁶⁸ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanské pojetí moudrosti.* [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2015-02-20]. Dostupné na internetu: <<http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>>.

⁶⁹ Srov. *Katechismus katolické církve.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, 88.

⁷⁰ Srov. tamtéž, 484.

⁷¹ Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, 3. vyd. Praha : Kalich, 1992, s. 449.

⁷² Srov. STRUPPE, U. et al. *Jak porozumět Bibli, Úvod do Starého a Nového zákona.* Praha : Vyšehrad, 2000, s. 93.

⁷³ „Všechno stvoření umí pojmenovat – to je charakteristický rys moudrého člověka, schopného vládnout nad zemí: že vidí zřetelné stopy tvůrčí lásky Boží v celém tvorstvu a nic pro něj není bezvýznamné, neztrácí ze zřetele žádnou sebenepatrnější součást této reality.“ HŘEBÍK, J. Moudrost ve starozákonním Izraeli. In *Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 3, s. 140.

⁷⁴ Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 455.

⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 449.

⁷⁶ Novotný uvádí, že slovo kmet se vyskytuje v Bibli pouze jednou v souvislosti s mládenci ve svatyni, pannami a starci – viz 2 Pa 36,17. Uvádí dále, že tato souvislost by mohla naznačovat kultický význam slova, nejde-li tu jen o naznačení vysokého věku, který nebyl ušetřen při vyvrácení Jeruzaléma. (Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 330).

na Stvořiteli, který nenechává člověka „na pospas“ vlastnímu osudu, nýbrž dává mu schopnost jednat a vede ho k jeho cíli.⁷⁷

V souvislosti s moudrostí se v Bibli mluví rovněž o mladém člověku, který si moudrost a spravedlnost „přivlastnil“ a zaslouží si úcty jako lidé starší (srov. Moudr 8,10). Moudrost starých lidí však znamená určitý nadhled, který člověk získává životními zkušenostmi, rozumností a svatým životem (srov. Moudr 4,8-9). Duka uvádí, že je to až mezi padesáti a šedesáti lety.⁷⁸

Dle Ježíšova učení je moudrost předpokladem pro Boží království (srov. Mk 12,34). Nejedná se přitom o moudrost světskou, nýbrž tu, která pochází z milosti Boží (srov. 2 Kor 1,12). Ježíš jako nositel a zdroj moudrosti ji přislubuje svým věrným, kteří jej následují (srov. Lk 21,15). Tato moudrost je podmíněná především vírou v jeho slovo a znamená prožívat pozemský čas se smyslem pro zodpovědnost. Jádrem takovéto moudrosti je objevení nejhlubšího smyslu lidského života a transcendentního údělu lidské osoby v Bohu. Jestliže je tento úkol důležitý pro mladšího člověka, tím více pak pro staršího, který je povolán k tomu, aby při orientaci svého života neztrácel ze zřetele, že „jen jedno je třeba“ (Lk 10,42).⁷⁹

Typickými představiteli moudrého stáří jsou biblické postavy Simeon a Anna, které vystupují v Lukášově evangeliu. Přestože Písmo přímo neuvádí věk *Simeona*, ani neříká, je-li starší osobou (viz Lk 2,25-35), určité náznaky věku nebo lépe životního období však můžeme z evangelního textu vypožorovat. Za prvé, Simeonovi bylo Duchem svatým předpověděno, že neužije smrti, dokud nespatří Mesiáše (srov. Lk 2,26), za druhé, z evangelia víme, že „očekával potěšení Izraele a Duch svatý byl s ním“ (Lk 2,25) a za třetí, Pán ho ze života pravděpodobně dlouhého již povolává k sobě (srov. Lk 2,29). V textu se dále uvádí, že je za setkáním s očekávaným Mesiášem veden Duchem svatým. Simeon je tímto Duchem naplněn – je celým svým životem upnut na Boha, a Duch Boží mu umožňuje poznat zachránce, na kterého čeká. Toto naplnění Duchem souvisí právě s moudrostí. Stařec v ní poznává tajemství Ježíše Krista a veřejně proklamuje víru v něho. K dítěti Ježíši přistupuje v chrámu rovněž prorokyně a vdova *Anna*, která ve svém svědectví vlastně nepřidává nic více než jen to, že Simeonovo prorockví potvrzuje. Evangelium nejprve uvádí, že byla pokročilého věku, poté výpověď

⁷⁷ Srov. KKC 90.

⁷⁸ DUKA, D. Stáří v Písmu sv. In ČEPELKOVÁ V. et al. *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 7.

⁷⁹ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 12.

o věku konkretizuje (84 let).⁸⁰ Její poslání spočívalo v chrámové službě Hospodinu skrze vytrvalé modlitby a posty. Proto ji lze řadit mezi „ideální vdovy“ (srov. 1 Tim 5,5). Význam jejího poslání tedy nutno spatřovat především v zástupné modlitbě za společenství (vdova se nemodlí jen za sebe) a v předávání svědectví o dítěti, když o jeho mesiášském a vykupitelském úkolu mluví ke „všem“ (srov. Lk 2,38). Svědectví o víře je vůbec jedním z nejdůležitějších úkolů starých lidí – ukazovat světlo, vidět hlouběji, vidět podstatu věci a stávat se tak pro druhé vzorem a požehnáním. To Simeon ukázal zvláště v okamžiku, kdy žehnal rodičům dítěte Ježíše.⁸¹ Vždyť „od starých lidí, kteří došli moudrosti, se rozlévá požehnání do světa. Svým bytím odkazují na Boha, který žehná našemu životu a rozličným způsobem ho činí plodným.“⁸²

2.3.2 Víra, konverze

V Písmu je víra zdrojem a středem veškerého života. Skrze víru člověk odpovídá na Boží záměry. Vzorem víry se stal především Abraham, který je nazván „naším otcem ve víře“, otcem všech věřících“.⁸³ Podle jeho vzoru žily a umíraly ve víře další významné osobnosti. Tato víra je přivedena k dokonalosti Ježíšem Kristem.⁸⁴ Český výraz „víra“ má svůj původ v indoevropském „ver“. S latinským verus, což znamená „pravý“, tu spoluzní i „věrnost“. Tento pojem je blízký hebrejskému výrazu pro víru (viz dále), jenž označuje spíše právě věrnost než víru v našem pojetí (tedy přesvědčenost). Co znamená víra v hebrejském, resp. biblickém pojetí lze lapidárně vyjádřit interpretací výrazu אמן, jenž demonstruje jistotu, schválení Boží výzvy a slibu, existenci angažmá ve věci, jež je před člověkem. Amen je to, z čeho se vychází a toto východisko involvuje to, k čemu se směřuje. Ve starozákonním uvažování není víra toliko stanoviskem myšlení, nýbrž jde o postoj vyvěrající z bytí tváří tvář Bohu (srov. Nu 14,11). Víra však znamená také poslušnost (srov. 2 Kr 17,14) a bázeň Boží (srov. Ex 14,31), což předpokládá důvěru. Orientuje se na Boží slovo (srov. Gn 15,6; Dt 9,23) a na Boží činy (srov. Ex 14,31; Nu 14,11 aj.). Ve starozákonním pojetí je víra celková orientace lidu. V Novém zákoně je víra vztažena většinou k objektu – jde o víru v Boha,

⁸⁰ Byla již pokročilého věku; když se jako dívka provdala, žila se svým mužem sedm let a pak byla vdovou až do svého osmdesátého čtvrtého roku (srov. Lk 2,36-37).

⁸¹ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 17-19.

⁸² Tamtéž, s. 19-20.

⁸³ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*. 2. přeprac. vydání. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 22.

⁸⁴ Srov. KLAŠKOVÁ, M. *Víra v Bibli*. [online]. [cit. 2015-01-12]. Dostupné na internetu: <<http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/vira-v-bibli/>>.

v Krista a jeho slovo, ale je také něčím celostním – obsahuje myšlení, cítění, chtění, lásku, naději a činy.⁸⁵

V Písmu je víra často představena ve spojení s něčím novým, co přichází do soukromého a vnitřního života člověka, a zároveň je spojena s životy druhých – členy lidu, národa, společenství.⁸⁶ Příkladem toho jsou některé biblické postavy, mezi nimiž zaujímají významné místo praotcové, jejichž příběhy zachycuje kniha Genesis. Není bez významu, že poslání těchto postav je konfrontováno právě s vyšším věkem. Pro správné chápání významu uvádění vysokého věku je však nezbytné si uvědomit, že tyto údaje nelze brát doslova, neboť jde o víc než jen pouhý údaj o počtu let. Celá kultura starozákonního prostředí, když chtěla vyjádřit postavení člověka a zdůraznit jeho mimořádný vztah k Bohu, přidávala člověku počet let. Tuto skutečnost je třeba vzít podle Duky v patrnost jako podstatné vodítko k chápání udávání vysokého věku ve Starém zákoně, především v nejstarších dobách.⁸⁷ Z příběhů postav, jimž Písmo připisuje vysoký věk, však také můžeme vyvodit určité signifikantní znaky starších lidí.

První z těchto postav, o níž se zmíním v souvislosti s vírou, resp. konverzí, je postava *Abrahama*. Abraham se skrze svoji víru stává tím, kdo nás předešel ve schopnosti přilnout vrchovatou měrou k Pánu. Tato víra se vyznačuje především osobním a intimním vztahem a projevuje se v rozhovoru s Hospodinem, což je v jeho příběhu něčím novým, dosud nesrovnatelným – šlo o dialog. Bůh zve Abrahama k reflexi života, jímž dosud žil – (ve svém stáří) byl postaven před nečekanou Boží výzvu: odejít ze své staré země, země otců do nové, cizí země – země zaslíbené, kde je hojnost prostředků k životu. Především dal ale Bůh Abrahamovi zaslíbení, která dosud v jeho životě neměla obdoby – o početném potomstvu, kterého bude jako hvězd na nebi a jako písku v moři. Abraham na tuto výzvu odpověděl kladně, rozhodl se „nastoupit“ do služby a tím přijmout Boží vůli.⁸⁸ Byl s to uvidět Boží jednání, přijmout Boží zaslíbení a současně se stát požehnáním pro druhé. Abraham pro to učinil jednu věc – musel odejít, tzn. opustit kromě své vlastní země také vlastní pohodlí, zvyky, kmenové náboženství i názory ve prospěch Hospodina a tím radikálně změnit svůj život (srov. Gn 12,1-4).⁸⁹ Tím se jeho příběh stal příkladem konverze.⁹⁰

⁸⁵ BALABÁN, M. *Hebrejské myšlení*. Praha : Herrmann a synové, 1993, s. 100-129.

⁸⁶ Srov. AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 22.

⁸⁷ Srov. DUKA. *Stáří v Písmu sv.*, s. 7.

⁸⁸ Srov. tamtéž.

⁸⁹ Srov. tamtéž.

⁹⁰ Srov. KAPLÁNEK, M. Konverze a konvertité. In HANUŠ, J. et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, s. 84.

U postavy *Mojžíše*, jež vystupuje v knize Exodus, jde ve srovnání s postavou Abrahama o novou, rozvinutější skutečnost víry, jež vychází ze zkušenosti komunitní citlivosti po generace uchovávané v izraelském národě. Význačný je příběh, v němž Mojžíš zabíjí Egyptana, aby pomohl svému soukmenovci: Bůh od něho nechce nasazení pro spravedlnost, nýbrž zkušenost osvobození izraelského národa. Díky tomu Bůh zjeví svoji absolutní vládu a uzavře se svým lidem věčnou smlouvu. Mojžíš je tedy tím, kdo je poslán Bohem a stává se svým způsobem také on otcem víry. Přestože je zjevení na hoře určeno celému izraelskému národu, Mojžíš je s tímto Tajemstvím spojen vztahem. Tento prvek víry tedy doplňuje to, co jsme viděli u Abrahama.⁹¹

Mojžíšův příběh lze vnímat jako obraz čtyř fází života, kterými člověk prochází až do svého stáří. Přestože každé toto období má svůj specifický úkol, své osvoboditelské dílo Hospodin začíná skrze Mojžíše konat až v jeho pokročilém věku.⁹² Tato perioda od osmdesátého roku Mojžíšova života představuje zdoluhavý příběh putování pouští a zkoušek. Mojžíšovým cílem je práh země zaslíbené – jde o cíl, pro který byl vyvolen, a jeví se jako paradox, že do ní nevstoupí(!) (srov. Dt 31,2). Mojžíš je postavou, jež je konfrontována s různými životními zkouškami, ale tato v podstatě poslední životní zkouška patrně náležela mezi nejbolestnější. Právě v tomto okamžiku se však u Mojžíše plně projevuje sytost – naplnění života: nestává se zatrpklým starcem, nýbrž tím, kdo projevuje zájem o nadcházející generaci víc než o sebe samého (srov. Dt 33).

V souvislosti s Mojžíšovou smrtí se v Písmu hovoří o jeho svěžesti stáří a jasném zraku (srov. Dt 34,7), čili plné síle ducha i těla.⁹³ Takovýto pozitivní aspekt je znakem mimořádné Boží přízně – Mojžíš dostává od Pána tolik síly, kolik jí potřebuje ke splnění svého poslání. Zároveň je v textu Bible řečeno, že vychoval Jozueho, který byl plný moudrosti, protože Mojžíš na něho položil své ruce (srov. Dt 34,9). Zdrojem jeho autority byla skutečnost poznání Boha, nikoliv výkonnost. V příběhu Mojžíše tedy objevujeme kromě hluboké víry, jež je vyjádřena biblickým výrazem „tváří v tvář Bohu“,⁹⁴ také zájem o nastupující generaci, jenž se projevuje především výchovou, modlitbou a žehnáním.

V Janově evangeliu vystupuje ve spojitosti s postavou Ježíše *Nikodém*, postava rovněž konfrontovaná se seniorským věkem. Nikodém, člen židovské velerady, se setkává s Ježíšem

⁹¹ Srov. AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 22-23.

⁹² „Mojžíšovi bylo osmdesát let“ (Ex 7,7).

⁹³ Srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium)*. Praha : Kalich, 1991, s. 588.

⁹⁴ Srov. AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 23.

tajně z důvodů nerozhodnosti, bázlivosti, obav ze sympatizování s ním.⁹⁵ Jako jediný z židovské velerady však přichází za Ježíšem osobně. Svůj pozitivní úsudek o Ježíšovi odůvodňuje znamením, která Ježíš činí (srov. Jan 3,2). Bez přistoupení na Nikodémův kompliment začíná Ježíš rozhovor o spáse jako o zásadní, existenciální otázce. V odpovědi užívá názorného obrazu o znovuzrození – má-li mít člověk podíl na spáse, musí být nejprve zplozen „shůry“, z životodárné Boží moci a získat tedy nový počátek v Bohu tím, že se stane novým stvořením. Nicméně Ježíšův partner smyslu těchto slov nerozumí – jak se ostatně u Jana často stává. Důvodem je jejich chápání v běžném, přirozeném významu – Nikodém míní druhé, přirozené narození.⁹⁶ Přestože jsou tato slova určena dospělému, resp. zralému člověku, k Božímu království je třeba dětské ochoty, byť by byl člověk stařec. Ježíš mluví s Nikodémem o jiném narození, které zvládne i starý člověk. Narození „shůry“ ve smyslu Ježíšových slov znamená zrození „z vody a Ducha“ ve křtu, v němž se člověk rodí znovu, nově, bez ohledu na to, zda jej přijímá v dětství, dospělosti nebo pokročilém věku. Nikodém potažmo prezentuje otazníky člověka ve stáří, pokud jsou kladeny v nejistotě či nepochopení výzvy vyhlížet nový začátek. O druhém narození bylo řečeno, že je dáno shůry, jde tedy o Boží milost. Ačkoli tyto věci „shůry“ člověka přesahují, neznamená to, že jdou mimo něj. Naděje nového zrození, stvrzená Ježíšovým vzkříšením, je nadějí každého člověka, nad nímž smrt nebude mít poslední slovo. Toto znovuzrození z vody a Ducha znamená chopit se života jako nové šance bez ohledu na minulost a bez ohledu na věk.⁹⁷

Přestože Nikodémova víra neodpovídá kritériím stanoveným ve verších 11-21, oproti svým partnerům Nikodém nikdy Ježíšova slova neodmítá (srov. Jan 3,18-20).⁹⁸ Moloney a Harrington zde vidí pozitivní aspekt následování Krista, který je sice ukázkou částečné víry, ale dochází pokroku: „Jeho problém spočívá v neschopnosti překročit to, co může měřit, mít pod kontrolou a čemu může rozumět. Neuvědomuje si, že jediný způsob plného přijetí Ježíše je chápat, že nabízí dar, který pochází 'shora' (v. 3). Nikodém se vrátí v pozdějším vyprávění

⁹⁵ V souvislosti s postavou Nikodéma se znovu dostáváme do podobné situace jako s postavou starce Simeona – Písmo jeho konkrétní věk neudává. Ačkoli byl Nikodém členem židovské velerady, nemuselo to ještě samo o sobě znamenat, že jeho věk byl pokročilý. Osuský, který se odvolává na apokryfní spis o životě Nikodéma, udává, že mu bylo asi 40 let (srov. OSUSKÝ, S. Š. *Galéria postav Nové zmluvy, Historicko-psychologická trilógia*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2010, s. 331). V našem uvažování o jeho věku budeme vycházet z Nikodémovi otázky o „znovuzrození ve stáří“ (Jan 3,4). Především v tomto dotazu s největší pravděpodobností nacházíme návod k odhalení jeho věku, resp. životního období – stáří. Z tohoto předpokladu vychází i Jan Pavel II., když uvádí, že Nikodém, vážený člen velerady, byl stařec (srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 9.).

⁹⁶ K nedorozumění mohlo dojít i na čistě jazykové úrovni – řecké slovo *ἄνωθεν* může mít význam jak „shůry“ tak „znovu“ (srov. PORSCH, F. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 36).

⁹⁷ Srov. MOLONEY, F. J. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 121.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 120-122.

ještě dvakrát, přičemž na cestě víry zaznamená pokrok (srov. Jan 7,50-52; 19,38-42).⁹⁹ Tento pokrok, jenž má dosáhnout svého vrcholu, je pro stárnoucího člověka inspirací – Nikodém až ve stáří (ale přece!) hledá a nachází Ježíše. Jeho úlohou je nyní očistit svůj život a prokázat svému okolí užitek. A jak je patrné, nikdy není pozdě.

2.3.3 Negativní hlediska stáří

Člověk si kladl otázky po smyslu utrpení a smrti již od nepaměti. Odpověď na ně nikdy nenalezl jednoduše. Na tomto místě nelze předkládat tvrzení, že utrpení a nemoc musí nutně patřit ke stáří nebo snad že stáří je nemoc či období výlučně plné útrap. Pozitivní aspekty stáří byly zmíněny výše. Na kladný pohled ovšem nutno navázat konstatováním, že Bible, resp. Starý zákon nepopisuje stáří jen jako něco krásného. Svým velmi realistickým pohledem si všímá také toho, co k pozdnímu věku mnohdy patří, a to jsou určité zdravotní problémy. Všímá si faktu, že nastávají problémy se sluchem (srov. 2 S 19,36), zrakem (srov. např. Gn 27,1), přichází ztráta chuti k jídlu (srov. 2 S 19,36), nastávají obtíže se špatným krevním oběhem a hypotermií (srov. 1 Kr 1,14)¹⁰⁰ a taky určitá bezmocnost (srov. Ž 71,9).¹⁰¹ Kniha Kazatel dokonce popisuje stáří jako dobu, která je zlá a plná paradoxů – místo odvahy a neohroženosti přichází třes, místo zdatnosti sehnutí, pracovní nečinnost, omezená komunikace a samota... (srov. Kaz 12,1-7).¹⁰²

V Bibli je také stáří konfrontováno se skutečností slabosti, jež představuje nejenom tělesnou vyčerpanost, nýbrž i neschopnost sociálního uplatnění a všeobecná bezmoc. Ve stáří už není ochablý duch schopný rázného jednání tam, kde by bylo třeba, a někteří otcové proto nezakročí proti nepravostem svých synů (srov. 1 Sam 2,2; 3,13). Této nemohoucnosti postihující vnímání, úsudek a paměť si okolí pozorně všímá a lze ji poměrně snadno zneužít k vlastnímu prospěchu a starého člověka oklamat.¹⁰³

O tom, že stáří nemusí být jen obdobím moudrých a odvážných činů, ale také údobím slepoty a těžkopádnosti, se můžeme přesvědčit například v příběhu *Izáka*. V biblickém textu je uvedeno, že když Izák zestárl, jeho oči vyhasly, takže neviděl. V případě Izákovy slepoty ale nešlo ani tak o oční vadu, jako o vnímavost srdce – nebyl schopný rozpoznat Boží zaslíbení a jeho pravého nositele, který o ně stál. Postrádal nejen vnější, ale i vnitřní zrak.

⁹⁹ Tamtéž, s. 120.

¹⁰⁰ Srov. DOUGLAS. *Nový biblický slovník*, s. 1084.

¹⁰¹ Srov. tamtéž.

¹⁰² Srov. HŘEBÍK. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 268-269.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 267.

Podle zvyku patřilo požehnání prvorozenému, což zřejmě pokládal za rozhodující, ačkoliv Boží zaslíbení a postoj jeho prvorozeného syna ukazovaly jinak. Pokrm, který měl prvorozený syn Ezau připravit, nebyla jen pochoutka výborné chuti, nýbrž i to, z čeho může člověk získat citlivost a zkušenost – sešlému Izákovi pravděpodobně záleželo na znovunabytí prozíravosti, kterou mu zrak odepřel.¹⁰⁴ V protikladu tomu stála Izákova žena Rebeka, která si Božího zaslíbení byla vědoma (viz Gn 25,23). Její zásah nicméně vyústil v hrozivé etické provinění – zneužití slabosti člověka a na smrt rozdělení bratří. Právě v tomto kritickém okamžiku života došel Izák ke své vnitřní konverzi: sám na sobě zakusil zděšení nad svou slabostí a dal za pravdu Hospodinu. Boží vyvolení je totiž zcela pod vedením Hospodina navzdory lidským snahám, právkům a výpočtům.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Srov. BIČ. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 126.

¹⁰⁵ Srov. *tamtéž*, s. 129.

3 Pastorační práce se seniory

3.1 Impulzy pro pastorační práci se seniory

3.1.1 Vývoj pojmu „pastorace“

Pojem pastorace vznikl etymologicky z latinského pojmu *pastor*, což znamená pastýř. Úloha pastýře byla v předním Orientu významná a odpovědná; ve starých sumerských královských spisech se králové považovali za „božstvem ustanovené pastýře“. Jejich úlohou bylo formovat k boji, sjednocovat a ochraňovat slabé.¹⁰⁶ Ve Starém zákoně je pastýřem označován samotný Bůh (srov. Ž 23); v Novém zákoně se za „dobrého pastýře“, který dává život „za své ovce“, označuje sám Ježíš Kristus. Tato Ježíšova služba se neomezuje pouze na Izrael, ale je univerzální (srov. Jan 10,11-14). Pastýřem je posléze nazýván i vedoucí představitel křesťanského společenství. Výraz „pást“ vyjadřuje jeho poslání, tj. péče o křesťanskou obec (srov. např. Sk 20,28), hledání ztracených (srov. Mt 18,12-14) a obrana před herezí (srov. Sk 20,29n).¹⁰⁷ V povelikonoční církvi se pastorace týká všech Pavlových spolupracovníků, mužů i žen, kteří jsou vzájemně spojeni zkušeností se zmrtvýchvstalým Kristem (srov. 2 Kor 5,14-17). K základním prvkům pastoračního úsilí náleží zvěstování, katechumenát, církevní řád, veřejné pokání, bohoslužba a péče o bližní.¹⁰⁸ O této pastorační činnosti v teologické rovině se Pavel vyjadřuje snad nejlépe v 1. listu Korintským, když o ní mluví jako o „duchovní věci vykládané slovy Ducha“ (srov. 1 Kor 2,13). Tuto myšlenku následně přebírají teologické texty vznikající v patristické době v souvislosti s pastoračními úkoly církve. Podle sv. Řehoře Naziánského musí pastýř vést stádo a zpřítomňovat samého Krista. Cílem této služby je spása a posvěcení člověka. Sv. Jan Zlatoústý zakládá své pojetí pastorační služby na exegezi Petrova pověření být pastýřem (srov. Jan 21,15-19), nicméně tato úloha pastýře je podmíněna výzvou nenapravovat skleslé násilím, nýbrž přesvědčením. K nejvlivnějším patristickým spisům bychom ale zařadili spis Řehoře Velikého s názvem *Kniha o správě pastýřské*, v němž přichází se zcela novou introspektivní metodou – *consideratio*. Pastorační činnost je podle Řehoře Velikého založena na věrnosti pastýře, na jeho vnitřním životě (aby duchovní péči nezkracoval pro vnější službu a opačně) a kontextuálním pojetí pastorace (aby řeč učitelů byla srozumitelná pro každého

¹⁰⁶ Srov. KAPLÁNEK, M. Pastorace a výchova. In PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 533.

¹⁰⁷ Srov. AMBROS, *Fundamentální pastorační teologie*, s. 19-21.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 11.

posluchače).¹⁰⁹

Původní význam „pastorace“ je spjat s obratem „péče o duši“,¹¹⁰ která byla od 10. století chápána jako souhrn úkolů biskupa a od 12. století byla povinností všech kleriků jako „služba církve“. Po Tridentském koncilu (1545-1563) se základem pastorace stává vztah pastýře a jeho „stáda“, autenticita jeho života a zodpovědnost za tuto péči „o duši“. Model „péče o duši“ vstoupil hluboce do mentality církve. Úzké spojení mezi pastorací a „péčí o duši“ ovšem vedlo k jejich praktickému ztotožnění a následně nutnosti systematického uspořádání.

Pastoraci potridentské církve můžeme dělit do tří základních oblastí: udílení svátostí, učení a vedení. Tyto oblasti byly josefínskou osvícenskou reformou na návrh Štěpána Rautenstraucha (1734-1785) uvedeny do základu pastorální teologie jako nové univerzitní disciplíny. Rautenstrauch byl přesvědčen, že výuka teologie neodpovídá ani důležitosti, ani obsahu této vědy. Podle jeho názoru chyběla studiu praktická orientace a organická jednota. Snahou o nápravu a přizpůsobení teologického vzdělání požadavkům tehdejší doby byl nový studijní plán, který Rautenstrauch navrhnul.¹¹¹ Přestože byl z jeho návrhu patrný široký teologický základ koncepce vzdělání duchovních, jeho cílem bylo posílit teologii v interdisciplinárním dialogu a především uvádět teologickou vědu do praxe („od teorie k praxi“).¹¹²

Dosavadní „péče o duši“ – praxe duchovní správy, byla rozdělena na povinnost hlásat, spravovat a rozdílet svátosti a povinnost vzdělávat. Ve vlastním vzdělávání byla povinnost „vychovat k dobrým mravům“ postupně nahrazována povinností „péče o duši“ (něm. Seelsorge), která obsahovala vedení farnosti, duchovní správu nebo činnost farního úřadu. Výraz „péče o duši“, který byl původně východiskem veškeré pastorační činnosti, vyjadřoval nyní jen určitou její část. Tím došlo ke kolísání mezi významy jednotlivých pojmů, často nebylo mezi nimi většího obsahového rozdílu, nebo naopak chtěly vyjádřit jistou specifičnost. Obsah slova „pastorační“ tedy v širším slova smyslu vyjadřoval buď všechny uvedené tři povinnosti, nebo v užším slova smyslu třetí povinnost definovanou jako „péče o duše“.¹¹³

¹⁰⁹ Srov. ŠPIDLÍK, T. et al. *Nové cesty pastorální teologie. Krása jako východisko*. Olomouc : Centrum Aletti, 2008, s. 17-19.

¹¹⁰ Pojem „péče o duši“ užívá Lateránský koncil jako kritérium a hnací sílu reformy církve, když jej soustředil do dvou základních povinností ovlivňujících pastoraci středověku: zpověď u vlastního kněze (týká se věřících, kteří dosáhli věku, v němž jsou schopni rozlišovat) a přijetí eucharistie ve velikonoční době. K dalším povinnostem patřilo vzdělání kleriků a žáků. (srov. AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 11).

¹¹¹ V mírně pozměněné podobě byl plán schválen příslušnou komisí a 3. října 1774 zveřejněn dvorským dekretem *Verfassung der theologischen Facultät* (srov. KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Praha : Triton, 2004, s. 37-38).

¹¹² Srov. tamtéž, s. 36-40.

¹¹³ Srov. AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 11-14.

V 19. století byla povinnost faráře rozdělena do tří oblastí odůvodněných třemi úřady Ježíše Krista: prorocký, kněžský a královský. Toto vymezení pak přešlo z christologie do eklesiologie jako trojí poslání církve.¹¹⁴ Tato trojice poslání církve založená na nauce o třech „úřadech“ Krista však odpovídala především myšlení, jež pohlíželo na klérus jako na subjekt církevního jednání a laiky jako pouhý objekt péče ze strany kněží. Yves Congar ve své knize *Jalons pour une théologie du laicat*¹¹⁵ nicméně dokazuje, že účast laiků na prorockém, kněžském a královském úřad je teologicky možná. Do této diskuze se zapojil rovněž Ferdinand Klostermann, jenž ve svém díle *Křesťanský apoštolát* (1962) definuje apoštolát jako souhrn úřadu prorockého, kněžského a královského. Tento vývoj pohledu na podíl laiků na apoštolátu se odrazil v chápání laiků ve věroučné konstituci II. vatikánského koncilu *Lumen gentium* (viz LG 31).

Po roce 1964 se začal ujmát nový model třech základních funkcí církve – martyria, leiturgia a diakonia. Milníkem se stává první svazek *Handbuch der Pastoraltheologie* (1964). Její redaktor Karl Rahner v tomto díle prosadil záměr rozpracovat pastorální teologii jako „vědu o sebeuskutečňování církve“. Definitivní formulaci našla tato nová trojice v ediční řadě svazků *Pastorale* – příručky pro pastorační službu Konference pastorálních teologů německy mluvících zemí z pověření Německé biskupské konference. Pastorální teolog Rolf Zerfass navíc usiloval o doplnění těchto funkcí o funkci čtvrtou (koinonia), aby se od sebe jasně oddělila služba potřebným a trpícím (diakonia) a péče o jednotu společenství (koinonia).¹¹⁶

K novému pochopení výrazu „pastorační“ přispěl papež Jan XXIII. svoláním „pastoračního koncilu“. Výraz „pastorační“ podle papeže znamená uchování nauky církve prostřednictvím jejího účinného předávání v konkrétních podmínkách současného člověka (autenticita nauky je spojena s životem lidí, nikoliv pouze s jasností argumentace). Jedná se o tzv. „aggiornamento“, tedy růst či obnovu, jež soustředí svoji pozornost k současné situaci člověka, stálému odkazování na Krista a pohlíží směrem k budoucnosti. Pojem „aggiornamento“ vyjadřuje oživení „ad intra“ a „ad extra“, tzn., že pastore se nevyčerpává pouze tím, co vykonávají pastýři („péče o duše“), nýbrž je spojena s posláním celého církevního společenství.¹¹⁷

¹¹⁴ Srov. tamtéž, s. 14.

¹¹⁵ Viz CONGAR, Yves. *Jalons pour une théologie du laicat*. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno; dostupné také v německém překladu: *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*. Stuttgart: Schwabenverlag AG, 1956. ISBN neuvedeno.

¹¹⁶ Srov. LEHNER, M. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. In *Teologické texty*, 1996, č. 5, s. 148-149.

¹¹⁷ AMBROS. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 14-15.

V pastorální konstituci II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* se církve prezentuje jako společenství Kristových učedníků (srov. GS 1), jemuž není lhostejný životní osud žádného člověka (tedy ne jen křesťanů) a implicitně se hlásí k postoji solidarity vůči trpícím i radujícím se podle vzoru Ježíše Krista. Tento postoj lze stručně charakterizovat jako solidaritu se světem zahrnující dialog s ním a péči o něj. Církve tedy neupíná svoji pozornost pouze do svých řad – jejím záměrem je zabývat se konkrétním člověkem, který je chápán jako zásadní objekt Božího zájmu, a jeho konkrétními podmínkami – v určité zemi, dějinné situaci a určitém historickém i kulturním kontextu.¹¹⁸ V těchto konkrétních životních podmínkách realizují křesťané rozmanité aktivity, jejichž prostřednictvím se snaží podílet na realizaci Božího záměru s člověkem, a tím uskutečňují pastorační. Tuto definici pastorační pocházející od italských autorů přijali také naši autoři Ambros i Kaplánek.¹¹⁹

Pokud přijmeme tuto širokou definici, podle níž je pastorační dílem celého církevního společenství, pak musíme i pod pojmem „pastorační seniorů“ rozumět pastorační v širším smyslu. Mluvíme-li tedy o pastorační seniorů, nemáme na mysli pouze plnění proročského a kněžského úkolu vůči seniorům, ale také spolu se seniory a skrze ně.¹²⁰ V tom případě za pastorační seniorů považujeme všechny aktivity, jejichž prostřednictvím se křesťané – a také senioři sami – snaží podílet na realizaci Božího záměru s touto věkovou skupinou. Tak se pastorační seniorů stává významným prostorem k vytváření aktivit, jejichž adresáty jsou senioři, a zároveň otevřeným prostorem pro aktivní zapojení seniorů samotných.

3.1.2 Druhý vatikánský koncil a jeho impulzy pro pastorační seniorů

Za vhodný klíč k správnému pochopení postavení seniorů v církvi můžeme pokládat především eklesiologii II. vatikánského koncilu, jehož hlavní úlohou byla sebereflexe církve. Úvahy koncilních otců o církvi se zakládaly na tradici starověké i novodobé. Významný český teolog Vladimír Boublík ve svém komentáři k *Lumen gentium* uvádí čtyři základní představy o církvi, které kolovaly mezi koncilními otci v době konání koncilu: první proud

118

Srov. OPATRŇY, A. *Malý kurz pastorační (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. [online], 2012 [cit. 2015-03-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>>.

¹¹⁹ Srov. AMBROS. *Fundamentální pastorační teologie*, s. 9; KAPLÁNEK. *Pastorační mládeže: studijní text pro pracovníky s mládeží*, s. 9

¹²⁰ Podobně konkretizuje Kaplánek pojem „pastorační mládeže“ (srov. KAPLÁNEK. *Pastorační mládeže*, s. 9)

vnímal církev jako dokonalou viditelnou společnost, druhý jako tajemné tělo Kristovo, třetí jako Boží lid a konečně čtvrtý jako svátost spásy.¹²¹

Pojetí církve jako *dokonalé viditelné společnosti* (societas perfecta) s nadpřirozeným cílem má svůj původ v období Tridentského koncilu (16. století) a byl zaměřen apologeticky. Pojetí obhajovalo hierarchické zřízení církve proti reformační koncepci církve jako Božího lidu, jenž je veden Kristových Duchem a slovem. Podle kardinála Bellarina, který tuto nauku vypracoval, je církev „viditelná společnost věřících, kteří vyznávají stejnou nauku víry, přijímají stejné svátosti a uznávají římského papeže za svoji viditelnou hlavu“.¹²² Boublík upozorňuje na skutečnost, že tento pojem církve není chybný, nýbrž nedokonalý – nezmiňuje se totiž o vztahu mezi církví a Trojicí a díky tomu je přehlížen tajemný, neviditelný život církve. Ačkoliv mělo toto pojetí na koncilu vlivné zastánce, podařilo se jej překonat.¹²³

Druhý obraz církve jako *Kristova mystického těla*, který vychází z učení sv. Pavla o mystickém těle Kristově, se prosadil díky papeži Piu XII. a jeho encyklice *Mystici corporis* (1943). Přestože i toto pojetí mluví o viditelné stránce církve a jejím hierarchickém zřízení (dvě stránky téže skutečnosti), jeho zásluhou si věřící začali více uvědomovat, v čem spočívá bohatství církve a jejího poslání. Tajemné tělo Kristovo je podle tohoto chápání „společenstvím lidí, kteří v jednotě se svými biskupy se podílejí na božském životě Kristově a žijí z jeho Ducha.“¹²⁴ Ovšem i toto pojetí je v jistém ohledu jednostranné – je zaměřeno na ideál církve, její poslání (idealistické pojetí) a zdůrazňuje vztah mezi Kristem a jeho tajemným tělem, ale dostatečně nereflektuje učení Písma o účasti ostatních osob Trojice. Církev je až příliš ztotožňována s Kristem a přehlíží se dějinný kontext jejího života.¹²⁵

Obě výše uvedená pojetí nicméně neměla výlučný vliv na vytváření konstituce o církvi. To ovšem neplatí pro další obraz o církvi jako *Božím lidu*. Přestože je dnes tento obraz všeobecně považován za nejbohatší pojetí církve mající svoje kořeny v Bibli, ve středověku se o něm v církvi mluvilo jen málo. Po Tridentském koncilu se navíc věřící dívali na tento obraz s určitou nedůvěrou, neboť protestantská církev v něm viděla klíč ke svému chápání církve. Tato nedůvěra byla překonána zejména díky studiu Písma svatého (Y. Congar). V nauce o církvi jako Božím lidu bylo možno pozorovat velký vývoj. Již v průběhu sněmu se tento pojem objevoval nejen v projevech biskupů, ale pronikl i do života

¹²¹ BOUBLÍK, V. *Boží lid*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 9-17.

¹²² BELLARMINUS, R. *De conciliis*. III, 2, 7. Opera omnia. Neapoli 1856; cit. dle Boublíka, s. 10.

¹²³ Srov. BOUBLÍK. *Boží lid*, s. 10-12.

¹²⁴ Tamtéž, s. 13-14.

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 14-15.

věřících.¹²⁶ V pohledu na církve jako na Boží lid je zdůrazňován její dějinný ráz – církve je lidské pokolení, které se v dějinách spásy postupně přetváří v Boží lid, když putuje do Božího království.¹²⁷

Posledním obrazem, který se na koncilu uplatnil, je obraz církve jako *svátosti spásy* (srov. LG 1). Podle tohoto čtvrtého pojetí je církev základní, prvotní svátostí (Ursakrament), čili znamením a realizací setkání lidstva s Bohem v Kristu a v Duchu svatém. Podle této nauky je důležitý vztah mezi viditelnou a neviditelnou stránkou církve – viditelné společenství církve je znamením neviditelného života, které se uskutečňuje ve společenství všech lidí s Bohem.¹²⁸

Nahlédneme-li do struktury konstituce *Lumen gentium* (LG) z roku 1964, pak zjistíme, že ve druhé kapitole sněm úmyslně jedná o Božím lidu před naukou o hierarchii, aby zdůraznil **jedno společenství** v církvi (communio), v němž si všichni věřící jsou rovni. Koncil tedy alespoň částečně překonává přílišné zdůrazňování rozdílu mezi klérem a laiky,¹²⁹ které bylo pro církve charakteristické po dobu mnoha staletí. Koncil toto společenství nechápe jako nějakou organizační jednotku, nýbrž jako společenství založené na společenství Boha ve třech osobách. Církve je tedy živým společenstvím různých sil a osob, které k sobě náležejí a jsou na sebe odkázány (klérus i laici). Tím otevřel cestu k původnímu chápání církve jako společenství, v němž každý jeho člen má svoji vlastní důstojnost a poslání. Koncil přitom stále znovu pobízí nositele úřadu, aby laiky povzbuzovali k činnosti, v níž mohou využít vlastní charismata a schopnosti k užítku celého společenství.¹³⁰ Toto poslání členů církve (laiků) vyplývá z jejich „všeobecného kněžství“. Křtem je každý věřící začleněn do Krista a podílí se v něm na jeho kněžském povolání. Toto všeobecné kněžství věřících se projevuje jako prorocké, kněžské a královské poslání, která jsou zaměřena k oslavě Boha, budování

¹²⁶ Srov. tamtéž, s. 34-35.

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 15-16

¹²⁸ Srov. tamtéž, s. 16-17

¹²⁹ V běžné mluvě je „laikem“ míněn člověk bez odborné kvalifikace, čili nekvalifikovaný. Nicméně v církvi je laik chápán jinak. *Lumen gentium* definuje laika následovně: „Pod slovem laik rozumíme zde všechny věřící, kteří nejsou členy stavu duchovního nebo řeholního uznaného v církvi“ (LG 3). Podle kanonického práva je laikem ten, kdo neobdržel svěcení (srov. can. 207, § 1 CIC). Etymologicky pochází slovo laik z řeckého adjektiva λαϊκός, které je odvozeno od λαός, lid. Septuaginta používala tento pojem pro Boží lid. To by tedy znamenalo, že laik je každý, kdo náleží k Božím lidu, věří v Ježíše Krista a je jím povolán. Zde však narážíme na problém – v tomto případě bychom totiž mohli považovat za laiky všechny křesťany a tedy i nositele svěcení. To by ovšem bylo v rozporu s církevními dokumenty (srov. NEUNER, P. Laici a klérus. *Společenství Božího lidu*. Praha : Vyšehrad, 1997, s. 23-25). Zdá se tedy, že chápání pojmu laik souvisí s mimobiblickým pojmem laikos (= náležející k Božím lidu), který označuje „nějakou skutečnost, vztahující se na běžné lidi v protikladu k vládcům ... Nejdříve však byl tento termín užíván pouze pro věci, nikoli osoby.“ (NEUNER. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 28). Nicméně v prvním listu Klementově je tento výraz přenesen na člověka – Klement rozlišuje poslání kněží, levitů a laiků (srov. NEUNER. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 35).

¹³⁰ Srov. NEUNER. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 96-97.

církve a ke spáse světa. Zdroji všeobecného kněžství jsou evangelium, křest, biřmování, eucharistie, víra, naděje, láska.

Důstojnost a poslání členů církve prožívá každý věřící svým vlastním způsobem – k tomu dostává osobní dary Ducha svatého. Tyto dary nejsou pouze výsadou papeže, biskupů nebo kněží, ani nejsou určeny jen pro určitý věk – Duch svatý působí v životě lidí různým způsobem.¹³¹ „Každá životní situace přináší s sebou nové možnosti k uskutečňování všeobecného kněžství. Každý laik, který se dívá na svůj život očima víry, si je vědom toho, že každá chvíle jeho života a jakákoli práce jsou vhodnou oblastí, v které se může projevit jeho tajemné poslání. Žádný okamžik, žádná práce, žádné zaměstnání není zbytečné, protože tajemný obsah všeobecného kněžství se může uskutečnit vždy a všude. Každý laik v každém okamžiku může jednat jako ‘kněz’, který oslavuje Boha, buduje církev a pracuje na spáse světa“.¹³² Domnívám se, že právě těmito slovy Boublík vystihl podstatu nauky koncilu o poslání laiků a poslání samotných seniorů: církev s nimi počítá.

Vraťme se ještě k účasti laiků na učitelském, kněžském a královském poslání Kristově. Jak podle konstituce mohou věřící – senioři konkrétně participovat na poslání církve? Účast na *učitelském úřadu* je závislá zejména na víře. Podle LG 12 se každý laik podílí na uchovávaní víry. Úkolem laiků je šířit víru – zvláště v manželském stavu a v rodinném životě (srov. LG 35c). To se děje skrze modlitbu, účast na mši svaté a svátostech, skrze vlastní práci, během životních radostí i útrap (například během stáří a nemoci). Nezbytné je však také osobní vzdělání ve věcech víry a pravidelná četba Písma svatého. Úlohou laiků je přitom nejenom Písmo číst, nýbrž také umožnit hlubší proniknutí do jeho tajemství svým spolubratřím – konkrétně v prostředí rodiny nebo mezi důvěrnými přáteli.¹³³

Kněžské poslání laiků je založeno především na povolání ke svatosti, na zvěstování víry ve vlastní rodině, ale i ve světě, na modlitbě za druhé, utváření mezilidských vztahů a také na aktivní liturgické účasti všech věřících i jejich způsobnosti udílet svátosti.¹³⁴ Zvláštní vyjádření však nachází v nepochopitelném utrpení a bolesti, jež člověk přijímá.¹³⁵ Toto poslání je zejména charakteristické pro stáří, kdy často přicházejí různé bolesti – ať už psychické, fyzické či jiné. Kněžské poslání obnáší v neposlední řadě také účast na oběti za

¹³¹ Srov. BOUBLÍK. *Boží lid*, s. 314-317.

¹³² Srov. *tamtéž*, s. 317-318.

¹³³ Srov. *tamtéž*, s. 318-319.

¹³⁴ Srov. NEUNER. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 131; BOUBLÍK. *Boží lid*, s. 320.

¹³⁵ Srov. BOUBLÍK. *Boží lid*, s. 320.

hříchy – odčinění vlastních hříchů a odpuštění hříchů, kterých se druzí dopustili proti nám.¹³⁶ To je zvláště důležité, když člověk prožívá poslední etapu svého pozemského života.

Účast na *královském kněžství* je závislá na „královské svobodě“ (LG 36), která se projevuje v hledání Boha a ve službě Bohu. V této svobodě se věřící člověk může rozhodnout podřídit svůj život Bohu a jeho slovu a tím uskutečňovat svoje směřování k věčnosti. Tato svoboda se projevuje v každodenním osobním i společenském životě člověka. Každý křesťan je odpovědný před Bohem za lidi a působení, jež mu bylo svěřeno – například také ve farnosti či ve společenství, které vede. Zde je důležité, aby si věřící uvědomili, že všichni jsou za církev spoluzodpovědní, a spolupracovali v poslušnosti se svým biskupem.¹³⁷

Eklesiologie *Lumen gentium* je dále rozvinuta v pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (GS) z roku 1965. Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě lze právem považovat za myšlenkový vrchol vývoje sebepojetí církve během II. vatikánského koncilu. Během tohoto vývoje církev směřuje z defenzívy k dialogu se světem. Pro tento dokument je charakteristické, že nerozlišuje jednotlivé stavy v církvi, ale mluví o církvi jako celku, o křesťanech, jejichž úkolem je posvěcování světa. Ve 3. kapitole první části *O lidské činnosti ve světě* hovoří dokument o „sekulárním“ poslání (tedy poslání „v čase“, tzn. v současném světě) nejdříve jen nepřímo, nicméně ve čtvrté kapitole již mluví o poslání laiků výslovně: „Sněm vybízí křesťany..., aby se snažili plnit své povinnosti vůči světu, a to pod vedením ducha evangelia. ... Rozpor, který je u mnoha lidí mezi vírou, ke které se hlásí, a denním životem, je třeba počítat mezi nejzávažnější omyly naší doby. ... Světské povinnosti a činnosti jsou vlastně, i když ne výlučně, věcí laiků“ (GS 43).

Podle GS je evidentní, že koncil neuvažuje o církvi, která je mimo tento svět, nýbrž o církvi, která je ve světě. Členové církve jsou zároveň členové občanské společnosti, ve které plní své poslání. Pokud první kapitola *Lumen gentium* uvádí, že církev je „znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“ (LG 1), pak je i „radost a naděje, smutek a úzkost naší doby“ také „radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu“ (GS 1). Tato solidarita se světem neznamená opozici proti němu, ani splynutí s ním, nýbrž předpokládá dialogický postoj.¹³⁸ Dialogický postoj znamená, že církev musí přicházet k lidem, ne čekat, že lidé přijdou k ní,

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 321-323.

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 325-327.

¹³⁸ Srov. OPATRŇY, A. *Malý kurz pastorace (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online], 2012 [cit.2015-03-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>>.

a zároveň musí vnímat „znamení času“, být vnímavá, otevřená a zároveň jasně prezentovat vlastní stanoviska.¹³⁹ A právě zde se objevuje výzva pro církve a samotné seniory. V dnešní společnosti poznamenané materialismem, ateismem, sociálními nerovnostmi a dalšími negativními jevy mohou být starší lidé vzhledem k často trpké zkušenosti z doby nesvobody a pronásledování církve nenahraditelnou pomocí při hledání nových cest evangelizace.

3.1.3 Zdroj a cíl poslání seniorů podle Evangelii nuntiandi

Jak bylo uvedeno v předchozím textu, k hlavnímu poslání seniorů v rámci tzv. učitelského úřadu patří šíření radostné zvěsti Kristova království, tedy evangelizace. Tento úřad, resp. tuto službu rozvádí zejména apoštolská exhortace Pavla VI. *Evangelii nuntiandi* (z roku 1975, dále jen EN). Evangelizace je původně biblický pojem, odvozený od latinského slova evangelizare (řecky εὐαγγελίζεiv – srov. například Lk 4,43 ve tvaru εὐαγγελίσασθαι), který se užíval pro „hlásání radostné zvěsti o Božím království“. V dokumentech II. vatikánského koncilu se vyskytuje pouze sporadicky, přičemž celocírkevního významu nabyt právě díky Pavlu VI. a jeho apoštolské exhortaci *Evangelii nuntiandi*, která je považována za jeden z nejdůležitějších papežských dokumentů pokoncilní doby.¹⁴⁰ Pavel VI. v dokumentu definuje evangelizaci následujícím způsobem: „Evangelizovat znamená pro církve přinášet radostnou zvěst všem společenským vrstvám a třídám a jejím vlivem zevnitř přetvářet lidi samotné, vytvářet z nich nové lidstvo ... církve evangelizuje, když působením pouhé božské síly poselství, které hlásá, přeměňuje osobní i kolektivní vědomí lidí, činnost, které se věnují, i jejich vlastní život a prostředí“ (EN 18).

Papež Pavel VI. tuto definici v následujícím bodě upřesňuje: „... Nejde jen o hlásání evangelia ve stále širších zeměpisných oblastech a mezi stále vyšším počtem obyvatelstva. Jde o to, aby silou evangelia přetvářela měřítka, podle nichž lidé soudí, stupnici hodnot, jejich zájmy, způsob myšlení, prameny, z nichž lidé čerpají své podněty a vzory, pokud snad jsou v rozporu s Božím slovem a plánem spásy“ (EN 19).

Evangelizace tedy znamená proces pronikání světla evangelia do života lidí. Tento proces, protože se týká celého člověka, neznamená evangelizaci pouze v rovině duchovní. Církve nemůže omezit svůj zájem pouze na duši člověka. Jde také o plnění křesťanského úkolu v sociální i politické sféře sekularizované společnosti. Za základní formu hlásání

¹³⁹ Srov. tamtéž.

¹⁴⁰ Srov. KAPLÁNEK. *Pastorace mládeže: studijní text pro pracovníky s mládeží*, s. 34-35.

evangelia v současném světě pak můžeme považovat zejména nezištnou službu, kterou křesťané prokazují všem lidem bez rozdílu.¹⁴¹

Již v počátcích církve je možné sledovat, že ji k evangelizaci poutají vnitřní důvody. Církev se zrodila z hlasatelské činnosti Ježíše Krista a apoštolů a je povolána k tomu, aby hlásala evangelium. Církev ovšem začíná plnit tento úkol, když nejprve evangelizuje sebe samu. „I ona sama potřebuje stále znovu slyšet to, čemu má věřit, chce znát důvody své naděje a nové přikázání lásky“ (EN 15). Zde tedy objevujeme dvě důležité myšlenky:

1) Misie (či podle Pavla VI. „evangelizace“) nejsou jenom šířením evangelia, ale je to "plnění poslání" církve; takže je to možné říci i obráceně: když plní církev své poslání, evangelizuje; poslání (missio) církve je totiž pokračováním poslání Misionáře a Apoštola Otcova – tedy Ježíše Krista (srov. Žid 3,1).

2) Nejdříve se musíme sami evangelizovat (nechat prostoupit evangeliem), pak teprve hlásat evangelium navenek (srov. EG 149). Na seniory se dají tyto myšlenky aplikovat následovně: Senioři díky tomu, že se nechávali celý život a nechávají i nyní prostupovat evangeliem, jsou sami evangelizátory farností a dalších společenství.¹⁴²

Přestože náčrt nauky výše uvedených dokumentů a jejich impulzů pro pastorační seniorů můžeme považovat za základní klíč k poslání seniorů v církvi, od doby konání koncilu došlo v tomto bodě k dalšímu významnému vývoji. Zasloužil se o něj především papež Jan Pavel II.

3.1.4 Teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II.

K prohloubení chápání místa seniorů v církvi značně napomohl papež Jan Pavel II., který již při generální audienci 23. března 1984 hovořil o seniorech jako aktivních subjektech s vlastním posláním a přispěním pro společnost i církev, navzdory slabosti a selhávání

¹⁴¹ Srov. tamtéž, s. 35.

¹⁴² Laici, kteří ve farnostech vedou společenství různých věkových skupin, jsou často nazýváni animátory těchto společenství. Přestože se slovo „animace“ dostalo do češtiny z italského (animazione) a francouzštiny (animation), svůj původ má v latinském výrazu „anima“, což znamená duše. Animovat tedy znamená oduševňovat – dávat duši. Ekvivalentem slova „duše“ je v biblickém hebrejském myšlení „život“ – proto lze výraz animace přeložit jako oživení nebo naplnění životem, duchem. Pojem animace se začal v 60. letech používat v sociální oblasti (pedagogika, sociální práce), proto zejména v italském katolickém prostředí nahradil dosavadní výrazy jako třeba „vedení“ či „ztvárnění“. Tím se dostal také do prostředí katolické církve v ČR i na Slovensku a jejích aktivit, a patrně postupně nahradil slovo „věst“, a to zejména v situacích, kdy se od iniciátora aktivit očekává spíše než přímé vedení dodání obsahových podnětů a probuzení nadšení. Pojem také umožňuje vyjádřit aktivní podíl těch, kdo sice nevedou žádnou aktivitu, nicméně jsou nepostradatelní proto, že vnášejí ducha do života společenství (srov. DUDOVÁ, A. et al. Mnohotvárný fenomén animace. In *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 297).

společenských organizací.¹⁴³ Teologicky významným dílem, jež se zabývá posláním laiků v církvi a ve světě je jeho posynodní apoštolský list *Christifideles laici* (dále jen ChL) z roku 1988. Tento dokument můžeme považovat za hlavní pastorálně-teologický dokument Jana Pavla II. v otázce aktivního zapojení laiků a potažmo seniorů. Dokument vznikl dvacet let po konání II. vatikánského koncilu na základě jednání biskupské synody o *Povolání a poslání laiků v církvi a ve světě*, která byla ohlášena Janem Pavlem II. v březnu 1984.

Přípravy této synody se konaly, jak je tomu dnes již obvyklé, ve třech stupních – prvním stupněm byla tzv. lineamenta (směrnice), která obsahují otázky biskupům, příp. biskupským konferencím. Lineamenta k této synodě obsahovala:

a) texty koncilu o laicích doplněné dalšími texty, například encyklikou *Evangelii nuntiandi*, a také témata o práci, školství, rodině atd.;

b) další část obsahovala teologický úvod do problematiky (eklesiologie zaměřená na specifikování rozdílů mezi kněžími a laiky);

c) poslední část pojednávala o konkrétním zapojení laiků a o jejich spiritualitě.¹⁴⁴

Dalším krokem přípravy bylo tzv. *Instrumentum laboris* (pracovní text) ze srpna 1987. V něm byly zapracovány otázky a odpovědi vycházející z lineament, které se týkaly konkrétního působení laiků – manželství a rodina, svět práce a ekonomiky, svět kultury a vědy, svět sdělovacích prostředků a politiky.¹⁴⁵ S *Instrumentum laboris* pracovali synodní otcové. Výsledky jednání synodu shrnul papež Jan Pavel II. v apošt. listě *Christifideles laici*.

Apoštolský list *Christifideles laici* zdůrazňuje důstojnost a poslání laiků hned ve svém úvodu. Zapojení laiků v církvi se věnuje druhá kapitola. K správnému zapojení laiků – seniorů na životě církve je nezbytné ujasnit si představy o místní (partikulární) církvi a jejím primárním vztahu k církvi univerzální. Účast laiků se projevuje zvláště v životě *diecézí*, v nichž existuje a v nichž se projevuje církev univerzální (srov. ChL 25). Dokument připomíná, že koncil vyzval laiky, aby aktivně prožívali svoji příslušnost k dílčí církvi: „Nechť soustavně pěstují porozumění pro diecézi, jejíž je farnost jakoby buňkou, a na vyzvání svého pastýře ať vždy ochotně nasadí síly i pro diecézní akce. Kromě toho, aby se vyšlo vstříc potřebám měst a venkova, ať svou spolupráci neomezují na úzké hranice farnosti nebo diecéze, nýbrž ať se jí snaží rozšířit na široké pole mezifarnostní, mezidiecézní, celonárodní i mezinárodní. To platí tím spíše, že stále rostoucí pohyb obyvatelstva, šíření vzájemných

¹⁴³ Srov. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 1, 1984, s. 744.

¹⁴⁴ Srov. NEUNER. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 108-109.

¹⁴⁵ Srov. Tamtéž, 118-120.

styků a snadná možnost dorozumívání už nepřipouští, aby některá část společnosti nadále zůstávala uzavřená do sebe. Proto ať se starají o potřeby Božího lidu, roztroušeného po celém světě" (AA 10). S tím také souvisí přání synody, aby tam, kde je to možné, vznikaly diecézní pastorační rady, na nichž by aktivně participovali¹⁴⁶ (tzn. spolurozhodovali) laici (srov. ChL 25).

Přestože dokument vnímá univerzální dimenzi jako významnou, neopomíná, že společenství církve je vyjádřeno bezprostředně a hmatatelně ve *farnosti*. Farnost je zde prezentována jako „konkrétní forma místní realizace církve“ (ChL 26). Náboženské působení a apoštolát ve farnosti se děje především v oblasti kulturní, sociální, výchovné apod. Vzhledem k tomu, že jsou patrné rozdíly mezi jednotlivými farnostmi (nedostatek kněží, nedostatek finančních prostředků apod.), naléhali synodní otcové, aby se uskutečnila obnova farností, aby se všechny farnosti mohly stát skutečnými křesťanskými obcemi. Konkrétně žádali: „a) aby farní struktury byly velice pružně přizpůsobeny situaci, tak jak to připouští církevní právo, především uskutečněním účasti laiků na pastorační odpovědnosti; b) podporovat základní malá, tzv. živá společenství,¹⁴⁷ v nichž si věřící mohou vzájemně zvěstovat Boží slovo a uskutečňovat je ve službě lásky“ (ChL 26).

Tato činnost laiků je nemyslitelná bez spolupráce s kněžími. Na druhou stranu apoštolát kněží nemůže bez účasti laiků dosáhnout plného účinku. Tak jako je pro diecézní pastorační aktivity důležitá diecézní pastorační rada, stejně tak je významná pro rozhodování ve farnosti farní pastorační rada, jejímž úkolem je společně řešit pastorační problémy farnosti.

¹⁴⁶ S pojmem „participace“ se dnes setkáváme především v sociálních vztazích, ekonomice a politice, z níž právě moderní definice tohoto pojmu vycházejí. Pojem participace souvisí s pojmem demokratizace – participace totiž neoddělitelně náleží k demokracii, a to nejen z politického pohledu v podobě volebního práva, nýbrž taky z pohledu občanského, protože přispívá k integraci společnosti. Předpokladem pro uskutečňování participace se stala Všeobecná deklarace lidských práv vyhlášená Valným shromážděním OSN v roce 1948, které vyzvalo každého jednotlivce a každý orgán společnosti, aby se podílel (tedy „participoval“) na uvedení těchto práv a principů do každodenního života společnosti, v níž žije (Všeobecná deklarace lidských práv, preambule). Z toho je zřejmé, že výzva se netýká pouze některých oblastí, ale každodenního života v rodině, škole, sociálních službách a různých spolcích. Je také zřejmé, že se netýká pouze několika „vyvolených jedinců“, ale všech lidí, včetně lidí starších, kteří se mají stát aktivním subjektem v prostředí, ve kterém žijí. V církevním prostředí to znamená, že nejde tedy jen o pouhé zapojení účastníků do samotných aktivit. Jde také o jejich plánování, realizaci i hodnocení společně s účastníky, tedy v našem případě se seniory (srov. KAPLÁNEK, M. et al. Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. In *Pedagogium*, 2011, č. 1, s. 19-20).

¹⁴⁷ V České republice se začala tato společenství rozvíjet po r. 1968. Zejména v době tzv. „normalizace“ byla malá společenství (kromě účasti na oficiálně povolených bohoslužbách) jedinou možností církevní socializace. V českém prostředí se zabydlel pro malé společenství výraz „spolčo“. Zlatým věkem „spolčo“ byla tedy 70. a 80. léta. Tato společenství vznikala především z iniciativy řádů a hnutí. Z pojmu „společenství“ se stal terminus technicus označující téměř všechny malé skupiny věřících, zvláště mládeže, který se užívá dodnes (srov. KAPLÁNEK. *Pastorace mládeže*, s. 71). Proto je užitečné uvědomit si rozdíl mezi pojmem „farní obec“ či společenství (Gemeinde) a mezi „malými společenstvími“ (Gemeinschaften). Do farního společenství (obce, farnosti) náleží všichni křesťané různého věku, s různými obdarováními a na různém stupni víry (srov. OPATRŇÝ, A. *Cesty pastorace v pluralitní společnosti*. Kostelní vydání : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 141). Ve srovnání s „malým společenstvím“ jde o společenství mnohem širší a rozmanitější, které je v této své různosti povoláno k činné účasti na životě církve (srov. ChL 27).

Aktivní zapojení laiků však nespočívá pouze v úsilí oslovovat lidi věřící, jejich úlohou je rovněž misionářská horlivost vůči lidem bez vyznání (srov. ChL 27). „Kapilární“ šíření evangelia do všech míst, kde každodenně laici působí, umožňuje především *individuální apoštolát* (srov. ChL 28). Jak potvrzuje koncil, tento apoštolát je primární úlohou laika: „Apoštolát, který mají konat jednotlivci a který bohatě vyvěrá z života opravdu křesťanského (srov. Jan 4,14), je počátkem a podmínkou každého apoštolátu laiků, i sdruženého, a nemůže být ničím nahrazen. K tomuto apoštolátu, vždy a všude prospěšnému a za určitých okolností jedině vhodnému a možnému, jsou povoláni a zavázáni všichni laici v jakémkoliv postavení, i když jim chybí příležitost nebo možnost spolupracovat ve sdruženích“ (AA 16). Společenství církve ovšem nachází svůj specifický výraz v kolektivních akcích laiků. Ve *společenském apoštolátu* koncil vidí „znamení společenství a jednoty církve v Kristu“ (AA 18). Toto znamení se projevuje uvnitř jednotlivých skupin, ale taky ve společenských vztazích v rámci křesťanských obcí. Podle tohoto principu mají laici jakési „právo“ na sdružování se (srov. ChL 29).

Třetí kapitola dokumentu se zabývá *spoluzodpovědností laiků* za poslání církve, tedy za prosazování hodnot evangelia a službu společnosti. Zde se dotýká mnoha aktuálních problémů (od problémů sociálních až po ekologii). Zastavím se u dvou témat souvisejících s problematikou seniorů – důstojnosti člověka a úcty k nedotknutelnému právu na život. Důstojnost člověka je úzce spjata s počátkem a cílem člověka – člověk byl stvořen k obrazu Božímu, vykopen krví Kristovou, povolán k tomu stát se Božím dítětem a chrámem Ducha svatého a určen ke společenství s Bohem na věčnosti. Osobní důstojnost je základem rovnosti všech lidí, proto je také nezbytné odmítnout jakékoliv formy diskriminace, například pro vysoké stáří. Objevovat důstojnost člověka je ústředním úkolem, k němuž jsou laici v církvi povoláni (srov. ChL 37). Uznání důstojnosti člověka vyžaduje obranu a podporu lidských práv a také úcty k nim. Nedotknutelnost osoby se projevuje především a zásadně v nedotknutelnosti lidského života. Obhajoba práva na život je podmínkou všech ostatních práv – například práva na zdraví, na založení rodiny, na práci... Významným úkolem církve je hájit právo na život od početí až do jeho přirozeného konce. Hájit důstojnost člověka a jeho práva na život je posláním všech. Zvláštním momentem tohoto poslání je péče o slabé a nemocné (srov. ChL 38).

Ačkoli se dnes často pohlíží na seniory jako na lidi neužitečné nebo jako na obtížné břemeno, dokument takovýto pohled rozhodně vyvrací, když apeluje na seniory „aby pokračovali ve svém misijním a apoštolském poslání. Jeho plnění je v tomto věku nejen

možné a závazné, ale právě v tomto věku nabývá specifického a zvláštního charakteru“ (ChL 48). Podle ChL je rostoucí počet starých lidí v různých zemích světa i jejich dřívější odchod ze zaměstnání výzvou k jejich apoštolské činnosti. Není bez významu, že ChL připomíná biblický pohled, který prezentuje starého člověka jako symbol moudrosti a bázně Boží. Právě tento pohled pomáhá pochopit význam staršího člověka i v dnešní době. V tomto biblickém smyslu se starý člověk stává darem pro současnou církev a společnost jako svědek víry, učitel života a v neposlední řadě jako nositel lásky (srov. ChL 48). Tyto tři body můžeme považovat za základní úkoly staršího člověka.

Z těchto i dalších¹⁴⁸ papežových úvah o aktivním a smysluplném stáří čerpal dokument Papežské rady pro laiky *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě* (dále jen DS, 1998),¹⁴⁹ v němž církev předložila impulzy k pomoci zajistit lidštější podmínky a ocenit nezastupitelnou úlohu seniorů ve společnosti i v církvi.¹⁵⁰ Dokument DS v podstatě vychází, podobně jako například pastorální konstituce o církvi, z metody vidět, soudit, jednat a zároveň předpokládá, že téma je ještě nutno dále rozpracovat, čili nečiní a vlastně ani nemůže si činit nárok být vyčerpávající.¹⁵¹

Dokument uvádí do problematiky současného chápání stáří spíše lapidárně, přičemž následně vyzdvihuje různé pozitivní vlastnosti stáří, které jsou často totožné s vlastnostmi starých lidí v Bibli (viz předchozí kapitola). Konkrétně: zkušenost, paměť – dialog mezi generacemi, kompletnější pohled na život – moudrost či potřeba lidského společenství (vzájemná závislost). Tyto typické znaky stáří či starých lidí jsou zařazeny před pojednáním o starých lidech v Bibli. Biblické pojetí stáří je totiž významným impulzem pro současné chápání stáří. Mnohé vlastnosti starších lidí v Bibli (jak o nich bylo pojednáno) a seniorů současnosti jsou v zásadě totožné a přitom inspirující – pomáhají lépe pochopit význam a poslání staršího člověka ve společnosti a v církvi. A to tím spíše, když současná postmoderní společnost o tom povětšinou nemá vůbec žádné ponětí. Toho si je dokument dobře vědom, když se zabývá různými neduhy dnešní společnosti ve vztahu k starším lidem,

¹⁴⁸ Viz např. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3, 1982, s. 125.

¹⁴⁹ V této práci vycházíme nejen z české, ale v menší míře také z anglické verze, která později poskytla impulz k oficiálnímu překladu do češtiny a vydání dokumentu v naší zemi. O tuto možnost jsme na základě jeho prostudování požádali Překladatelskou sekci České biskupské konference a od roku 2010 se můžeme těšit z oficiální české verze, jejíž překlad ČBK zajistila a následně dokument vydala.

¹⁵⁰ Kompetentnost reflektovat současnou situaci a navrhnout příslušná východiska je v dokumentu poslána zkušenostmi samotných autorů, kteří se na jeho vypracování podíleli. Šlo o tvůrčí skupinu tvořenou ze zástupců Státního sekretariátu a různých dikasterií římské kurie a zástupců hnutí, asociací a řeholních společností, jež měli bohaté zkušenosti se světem třetího věku (srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6). Také proto můžeme dokument DS svým způsobem považovat za magnu chartu pastorační seniorů.

¹⁵¹ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 26.

jako je například přehlížení, vyřazení ze vztahových schémat, zanedbávaná zodpovědnost institucí apod. Proto vyzdvihuje důležitost institucionální služby a nezbytnost formace a vzdělání lidí třetího věku a jejich zapojení v různých veřejných činnostech. Konkrétní oblasti, v nichž se mohou starší lidé podle DS zapojovat, jsou:¹⁵²

1. charitativní služba (pokud má senior dostatek fyzických i duševních sil)
2. apoštolát (hlásání evangelia)
3. služby v liturgii

Z toho vyplývá jediné: DS nehledá nijaké zvláštní cesty pastorační, jak by se starší lidé mohli v církvi zapojit. Vždyť předpokládá a předkládá základní úkoly církve – diakonia, kerygma, leiturgia. Právě skrze tyto úkoly se uskutečňuje pastorační péče.¹⁵³

Dokument DS se přitom nezajímá pouze o tzv. aktivní seniory, tedy starší lidi, kteří ještě mají dostatek fyzických sil být v církevním společenství prospěšní, ale taky o nemocné seniory, jejichž příklad snášení utrpení a modlitba je jedním z nevymluvnějších svědectví, které mohou v křesťanských společenstvích i ve svých vlastních rodinách předat.¹⁵⁴ Domnívám se, že právě tento dokument je minimálně v jedné věci mimořádný – zabývá se tím, co pro současnou pastorační službu může být na první pohled téměř jasné, ale jaksi nevyřčené, a tím méně promyšlené. Je totiž obecně známo, co stárí v životě člověka přináší a s čím se starý člověk musí často potýkat, nicméně – jak dokument zdůrazňuje – „je třeba vést seniory – a nejen je – aby v tom (ve zkouškách, nemoci, utrpení) dokázali zachytit rozměr svědectví při odevzdanosti do Božích rukou podle Pánova příkladu. To však bude možné jen do té míry, do jaké se starý člověk bude cítit milovaný a uznávaný. Pozornost vůči slabým, trpícím a nesoběstačným je povinností církve a důkazem, že její mateřství je autentické. Je tedy třeba poskytovat celou řadu úkonů starostlivosti a služby, aby se staří lidé necítili být neužiteční a jako přítěž a prožívali své utrpení jako možnost pro setkání s tajemstvím Boha a člověka“.¹⁵⁵ Tato slova dokumentu DS jsou podle mého mínění jeho nejdůležitější částí. Nejen starší člověk je povolán k tomu, aby byl aktivní a přínosný, ale také církve je zavázána plnit svoje úkoly vůči starým lidem. O jaké úkoly církevní pastorační služba konkrétně jde?

¹⁵² Srov. tamtéž, s. 21.

¹⁵³ Srov. OPATRŇY, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích. Část I.*, Praha : Pastorační středisko Praha, 2001, s. 4.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 19.

¹⁵⁵ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 22-23.

Východním bodem je zajištění formace nejenom samotných seniorů, nýbrž také kněží a dalších pracovníků v církvi. Dále je třeba věnovat větší pozornost poznání potřeb seniorů. Díky tomu pak bude možné vypracovat kvalifikovaná opatření, senzibilizovat a aktivizovat církevní a občanské společenství. Vytváření aktivit nemá prioritně saturovat potřeby nikoho jiného než právě seniorů; má odpovídat na jejich konkrétní situaci.¹⁵⁶ Další významným úkolem je umožnit starému člověku růst v jeho víře a pomoci mu chápat jeho význam ve společenství – stávat se svědkem věrnosti Boha. Proto by církevní pastorec měla organizovat život společenství tak, aby dokázal podporovat a zhodnocovat schopnosti seniorů a také prosazoval jejich účast na životě církve. DS navrhuje, aby se tak dělo prostřednictvím diecézních úřadů. Pomocí těchto úřadů mají být stimulovány farnosti, aby rozvíjely duchovní, kolektivní i odpočinkové činnosti určené lidem seniorského věku.

Dokument rovněž připomíná, aby farní společenství zajistilo dostatečnou duchovní péči a asistenci u nemocných a nesoběstačných starých lidí, umožnilo jim přijmout svátost pomazání nemocných i samotné viaticum a toto udělení svátosti – pokud je to možné – začlenilo do společného slavení ve farnostech nebo v domovech pro seniory. Neopomíjí ani seniory jiných náboženství nebo seniory bez vyznání – úlohou církevního společenství je věnovat jim zvláštní pozornost. Mnozí z těchto starších lidí jsou odtrženi od vlastní rodiny a svoji poslední etapu života prožívají ve veřejných nebo soukromých rezidencích (domovech pro seniory). Právě zde církevní pastorec nachází další významné pole své působnosti prostřednictvím dobrovolnické práce a zajištění kulturního i náboženského života.

Jestliže mají starší lidé právo na to, aby našli prostor ve společnosti a potažmo v církvi, pak mají ještě větší právo nalézt své místo v kruhu rodiny. Ačkoliv dnes mnoho starších lidí nemůže trávit poslední okamžiky svého života v rodinném kruhu, zůstává toto prostředí nevhodnější. Pokud není možné, aby starší člověk mohl své stáří prožívat v kruhu svých blízkých, pak je úlohou rodiny i farního společenství obklopovat jej láskou. Aby se tak mohlo skutečně dít, je potřeba věnovat zvláštní pozornost mladým lidem ve farnostech a vychovávat je k solidaritě se staršími členy církevního společenství.¹⁵⁷ „Ve společnosti, kde se šíří egoismus, materialismus, konzumismus a kde komunikační prostředky nezastavují rostoucí samotu člověka, takové hodnoty, jako nezištnost, obětavost, družnost, pohostinství a úcta ke slabším, představují výzvu pro každého, kdo se zaměřuje na zrod nového lidstva, a tedy i pro mladé.“

¹⁵⁶ Potřeby člověka jsou často vyjadřovány stupňovitě pomocí pyramidy, na jejímž nejnižším stupni nalezneme potřeby biologické, na prostředním stupni potřeby psychosociální, na vrcholu pyramidy potřeby spirituální (srov. OPATRŇÝ, Senioři. In MARTINEK. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 94).

¹⁵⁷ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6-26.

Jestliže poskytl Jan Pavel II. cenné impulzy k novému chápání seniorů ve společnosti a v církvi, a tedy i k dokumentu DS, nebude nejspíše překvapením, že sám na tento dokument jako člověk seniorského věku dále navázal a v některých ohledech jej i doplnil. Problematice seniorského věku a jeho perspektivě se věnoval především v *Listu starým lidem* (1999), který můžeme chápat jako papežův duchovní odkaz, rozhovor a povzbuzení směrem k jeho vrstevníkům.¹⁵⁸ Tento osobní moment papežova rozhovoru je určitou nadstavbou oproti zmíněnému dokumentu DS – papež píše seniorům „svůj list“. Hned z úvodu listu a po něm následujících částí je evidentní, že v něm Jan Pavel II. hojně čerpá z biblického chápání stáří. To je zvláště pro tento list charakteristické. V listu můžeme dále pozorovat totožný postup jako například v DS – předkládá tedy: reflexi současné doby – klady, zápory, problematiku stáří z obecného hlediska, biblický pohled, část zabývající se významem stáří a starých lidí pro dnešní společnost a církev (nazývá seniory jako „strážce kolektivní paměti“¹⁵⁹), náměty pro rodinu, křesťanské společenství (vyzývá starší lidi k utváření bezprostředního společenství seniorů) a duchovní povzbuzení pro samotné seniory. Mnohá tato témata se v zásadě prolínají s tématy dokumentu DS. Proto se zastavíme zejména u posledního tématu, přičemž neopomeneme již zmíněnou inspiraci v Písmu.

Pokud se podrobněji zastavíme u dokumentu DS a *Listu starým lidem*, zpozorujeme jeden zásadní rozdíl – první zmíněný se věnuje především výzvám pro současnou pastoraci, cílem druhého je pak více povzbudit samotné seniory. Důraz listu je kladem nejenom na antropologické hledisko stáří, nýbrž také na hledisko eschatologické: „...Přichází myšlenka na závěr života ... stále více se tenčí řady našich příbuzných, přátel a známých ... Hranice mezi životem a smrtí prochází naším společenstvím a neúprosně se přibližuje ke každému z nás ... stáří je obdobím, v němž se mnohem samozřejměji hledí na práh věčnosti ... A přesto se i my starší jen s námahou smiřujeme s výhledem na tento přechod.“¹⁶⁰ Lidské bytí, jež je poznamenané hříchem, je konfrontováno se smrtí jako s temnotou, která nahání strach. V tomto ohledu byl se smrtí konfrontován i sám Ježíš. Přestože se nedopustil hříchu (srov. Žid 4,15), měl ze smrti strach (srov. Mt 26,39). I když smrt odporuje nejhlubšímu lidskému údělu,

¹⁵⁸ V době sepsání listu bylo Janu Pavlu 79 let.

¹⁵⁹ Tento pojem můžeme vyložit následovně: Aby si člověk mohl vybavit vlastní minulost anebo si představit události, které sám neprožil, je nutné, aby si vypomohl vzpomínkami druhých. V tomto ohledu sehrávají starší lidé významnou roli v rodině a ve společnosti, když svědčí o minulosti, která se neomezuje pouze na data, jména nebo hesla, nýbrž představuje proudy myšlení a zkušeností, v nichž člověk rozpoznává minulost díky tomu, že přes ni tyto proudy prošly. Znamená to tedy, že starší člověk se stává „živou historií“ pro nadcházející generace, které získávají přístup ke vzdálenější minulosti (srov. HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 108-109).

¹⁶⁰ JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 16.

neznamená naprosté zničení, je něčím, co člověka přesahuje. Tajemství smrti osvětluje víra člověka.¹⁶¹ Pokud je důležitou součástí života starého člověka, pak období stáří nemůže být považováno za bolestné očekávání konce, ale spíše za „slibné přibližování se k plné zralosti.“¹⁶² Jak ovšem může starý člověk dosáhnout toho, aby takovým způsobem stáří skutečně prožíval? Především skrze prohlubování duchovního života – modlitbou a službou bližním. A právě k této aktivitě ducha i těla nachází starší člověk vhodnou inspiraci v Bibli, resp. u biblických postav. Tyto postavy jsou zvlášť inspirativní pro staré lidi ještě dnes – díky jejich víře, oddanosti Bohu i aktivnímu životu a mnoha dalším pozitivním aspektům pomáhají současnému starému člověku uvědomit si jeho významnou úlohu i naději věčnosti: „Vždyť až se po dlouhém hledání setkáme s Tebou, najdeme každou ryzí hodnotu, kterou jsme poznali na zemi, společně s těmi, kteří nás předešli ve znamení víry a naděje.“¹⁶³ Starý člověk ovšem této životní perspektivy nedosahuje sám – pomáhá mu v tom především křesťanské společenství, jehož úkolem je umožnit staršímu člověku prostřednictvím různých aktivit, aby mohl být užitečný – aby v něm mohla růst chuť k životu, která pochopitelně není v rozporu s touhou po věčnosti.¹⁶⁴

Nejdůležitějším společenstvím, v němž starý člověk uplatňuje svoje poslání, ovšem není společenství vrstevníků či farní společenství, nýbrž rodina jako „původní místo a nejúčinnější prostředek zlidštění a personalizace společnosti“ (FC 43). „Tomuto tématu věnuje Jan Pavel II. pozornost ve své apoštolské adhortaci *Familiaris consortio* (zkratka FC) z roku 1981. Zvlášť cennou úlohou staršího člověka je podle FC svědčit o minulosti a učit mladou generaci moudrosti. Aby se mohla rodina stát „pravým a hlubokým společenstvím osob“ (FC 43), je zapotřebí, aby byly k vzájemné pomoci připraveny a ochotny všechny generace. Kromě různých dílčích úkolů vůči starším lidem (úcta, láska, pomoc atd.), je současná generace mladých postavena před jeden zvlášť významný úkol: nedopustit, aby byl starší člověk vyhoštěn z rodiny nebo trpěn jako neužitečné břemeno. Takovýto postoj by přinesl nejen trpké bolesti seniorům, ale také samotné rodině (srov. FC 27). Zde přechází zodpovědnost rovněž na církve (srov. FC 77). Jejím úkolem je, aby si všímala starých lidí a jejich životní situace, zvláště pak: a) situace starých manželů s cílem pomoci prohloubit jejich manželskou lásku; b) tíživé osamělosti starších lidí (často více duševní a citové než

¹⁶¹ Srov. tamtéž, s. 16-17.

¹⁶² Tamtéž, s. 18.

¹⁶³ Tamtéž, s. 20.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 18.

vnější); c) nemoci, postupného ubývání fyzických sil, myšlenek na poslední chvíle života a d) ochoty seniorů sloužit druhým navzdory ubývajícím silám.

Starost o situaci rodin, včetně situace jejich starších členů, přebírá v církvi jako první na svá bedra biskup. Jeho úlohou je osobní angažovanost vůči samotným rodinám, ale i všem, kdo mu jsou v různých diecézních strukturách v oblasti pastorační rodin nápomocni. Pomocnou ruku v pastorační rodinách nachází biskup zvláště u kněží a jáhnů (srov. FC 73). Úkolem kněží je pomáhat rodinám v jejich těžkostech a opírat se přitom o světlo evangelia. „Kněz nebo jáhen ... má být stále rodinám otcem, bratrem, pastýřem a učitelem, musí jim pomáhat prostřednictvím milosti a osvětlovat je světlem pravdy. Jeho poučování a rady musí vždy souhlasit s ryzím učitelským úřadem církve, aby tak pomáhal Božím lidu získat si správný cit víry, který se má pak uskutečňovat v denním životě“ (FC 73). Je zde však také neméně významná pomoc řeholníků a řeholnic pečujících o nemocné, opuštěné, chudé... „S prostou a srdečnou pohostinností ať otevřou své domy, aby tam rodiny zakusily, co je to smysl pro Boha, pro modlitbu a usebranost, a viděly konkrétní příklad života v bratrské lásce a radosti, jak se sluší na členy té největší rodiny, rodiny Boží“ (FC 74). V neposlední řadě mají v pastorační rodině důležitou úlohu laici – odborníci (lékaři, psychologové, právníci apod.), jejichž posláním je rodinu poučovat a usměrňovat, ať už jako jednotlivci nebo jako spolupracovníci různých institucí podporujících rodinný život (srov. FC 75).

Uznat a bránit instituci rodiny však není pouze úlohou církve, ale také a nezbytně úlohou státu. Na negativní jevy, které ohrožují současnou rodinu, upozornila *Charta práv rodiny*, jež byla v roce 1983 předložena Apoštolským stolcem všem lidem, institucím a vládám zainteresovaným na poslání rodiny v současném světě. Církev chtěla jejím prostřednictvím zdůraznit nezadatelná práva, která rodinnému společenství náleží, a apelovat, aby byla všemi dodržována. Právo na lidskou podporu a smysluplný život v rodině mají podle Charty i staří lidé.¹⁶⁵ Dlužno dodat, že i na tento důležitý dokument měl Jan Pavel II. nemalý vliv.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Srov. Charta práv rodiny. In *Teologické texty* [online]. 1990, 5 [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/1990-5/Charta-prav-rodiny.html>>.

¹⁶⁶ Dokument vznikl na základě usnesení biskupské synody v roce 1980, během jejíhož zahájení promluvil k radě generálního sekretariátu synody a stejně tak na závěr synody opět oslovil biskupy se svojí homilií (viz Jan Pavel II., homilie při zahájení 6. biskupské synody (26. září 1980), 2: AAS 72 (1980), 1008; viz JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 1 (1980), 472-476; viz Jan Pavel II., homilie na zakončení 6. biskupské synody, 8 (25. října 1980): AAS 72 (1980), 1083).

3.1.5 Pastorační služby seniorů v centru zájmu místních církví (dokumenty USA, SRN)

Reakce Apoštolského stolce na situaci seniorů na přelomu 20. a 21. století nezůstala bez odezvy místních církví. Uvedme alespoň tři dokumenty lokálních církví ze dvou zcela odlišných prostředí. První dokument vznikl v USA hned v roce 1999, zatímco druhým dokumentem je vyjádření bývalého předsedy německé biskupské konference Roberta Zollitsche z roku 2007. O čtyři roky později (v roce 2011) pak německá biskupská konference ještě zveřejnila k problematice pastorační služby seniorů vlastní oficiální dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. Jedná se o dokumenty, které jsou psány různou formou, obrací se na jiné cílové skupiny a dokonce mají odlišný smysl. Přesto tyto dokumenty spojuje úsilí ukázat pozitivní stránky stáří.

S ohledem na skutečnost zvyšování počtu starších lidí v církevním společenství vydali v roce 1999 biskupové Spojených států amerických zprávu *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, v níž označují tento vzrůst jako mimořádný a apelují zvláště na farní společenství, aby přiložily ruce k dílu na společném pastoračním úkolu, který se týká starších lidí. Tento úkol obnáší tři základní záměry:¹⁶⁷

- 1) podporovat a vyzývat starší lidi přiznat a přijmout jak dary, tak ztráty spojené s vyšším věkem a rozpoznat, že vzájemná závislost, nikoliv nezávislost, je pravou hodnotou evangelia;
- 2) vytvořit novou perspektivu pastorační služby, v níž se budou starší lidé jako aktivní participant podílet na církevním životě, poslání a duchovních setkáních jako rovnoprávní členové;
- 3) vyvíjet struktury, zvláště ve farnostech, které seniory povzbudí a usnadní jim, aby se cítili prospěšní.

Abyste mohla církev uvést do praxe výše uvedené body, musí si uvědomit dvě podstatná hlediska: význam křesťanského společenství pro staršího člověka a význam staršího člověka pro společenství. Pokud křesťanské společenství bere v potaz své starší členy, věnuje jim pozornost a čerpá z jejich přínosu, vyznačuje se duchovním zdravím a duchovní zralostí.¹⁶⁸

Jak již bylo načrtnuto, na dokumentu je specifické, že vybízí ke spolupráci všechny členy farností, tedy věřící všech věkových kategorií. Zvláštním způsobem se pak obrací na mladé lidi, kteří mají vůči starším úlohu uznat jejich dary a charismata. Dříve, nežli budou moci tento úkol aplikovat v praxi, mají se podle autorů dokumentu pokusit identifikovat svůj

¹⁶⁷ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops*. Washington, D.C. : United States Catholic Conference, Inc., 1999, s. 1.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž.

vlastní obraz starého člověka chápaného jako dar.¹⁶⁹ Dalším specifikem tohoto dokumentu, resp. zprávy je skutečnost, že předkládá určité konkrétní návrhy pro pastorační seniorů, které by bylo možné uplatnit přímo v praxi. Tím se od předešlých dokumentů do jisté míry odlišuje. Později se k němu ještě vrátím.¹⁷⁰

Podobně jako Jan Pavel II. zvolil arcibiskup Robert Zollitsch v r. 2007 formu osobního dopisu směrem k seniorům a svým vrstevníkům v německém katolickém prostředí. Již sám název dokumentu (*Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*) napovídá, jaký cíl si autor vytyčil: povzbudit starší lidi, aby objevili ve stáří své přednosti. Základním tématem, z něhož arcibiskup Zollitsch vychází, je retrospektivní uvažování, jež má vést starého člověka k vděčnosti navzdory negativním životním zkušenostem. Vděčnost za jakýchkoliv okolností vede starého člověka ke zralosti víry, která dodává odvahu odpovídat kladně na výzvy ve stáří a chápat život až do vyššího věku jako smysluplný.¹⁷¹ To by ale nebylo možné bez přičinění společenství všech věřících a vzájemné pomoci na společné cestě víry.

Ve společenství věřících zakouší člověk blízkost a podporu. Proto je důležité, aby se starší neodtahovali, ale učinili společenství lidí kolem sebe vnímavé, když se cítí přehlíženi, opomenuti nebo odstrčeni. Sociální síť společenství se tak může udržet živá a úrodná. Úlohou seniorů v církvi je vytvářet a udržovat vztahy se svými vrstevníky a s mladými. Být aktivní ve společenství se nicméně netýká jen některých aktivních seniorů, týká se také těch starších, kteří sice narážejí na hranice svých fyzických možností, ale jejich svědectví dlouhého života, víry, starostlivosti o druhé a další pozitivní aspekty mohou oslovit každou generaci.¹⁷²

Otázkou přínosu církve v oblasti péče o nemocné seniory se zabývá německá biskupská konference, která v roce 2011 vydala dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. V mnoha farnostech se nacházejí domovy pro seniory – úlohou farností je stávat se dobrými sousedy těchto zařízení a lidí, kteří v nich přebývají. Konkretizovat zájem ze strany farností o seniory v těchto zařízeních je možné prostřednictvím pověřených osob, které budou s lidmi z domovů v kontaktu, budou jim přinášet zprávy o dění ve farnosti, donášet svaté přijímání a doprovázet je na cestě nemoci k Bohu. Kromě toho je důležité umožnit seniorům účast na slavení bohoslužeb a přípravu na přijetí svátostí – ať už ve farnostech nebo přímo v jednotlivých zařízeních. Dokument apeluje na mladé lidi, aby se

¹⁶⁹ Viz Příloha I.

¹⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 7-8.

¹⁷¹ Srov. ZOLLITSCH, R. *Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*. Freiburg : Erzbischöfliches Ordinariat, 2009, s. 2.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 9-11.

nechali přizvat k činné účasti v péči o nemocné. K přípravám na tuto činnost jim má být nápomocna nejen církev, ale také školy. Zásadní roli v péči o nemocné seniory mohou sěhrávat i jednotlivá biskupství, pokud budou veřejně proklamovat její význam.¹⁷³

3.1.6 Česká katolická církev k problematice seniorů

Ačkoliv se v českém církevním prostředí nesetkáme s oficiálním dokumentem, který by se zabýval výhradně problematikou seniorů, neznamená to, že bychom se s ní nesetkali vůbec. Církev u nás věnovala určitou pozornost tématu seniorů a nemocných, když jej zahrnula do závěrečného dokumentu Plenárního sněmu katolické církve v ČR *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě* z roku 2007. Toto velmi stručné vyjádření sice nemůžeme považovat za vyčerpávající odpověď na seniorskou problematiku,¹⁷⁴ nicméně je bez pochyby, že mezi mnoha významnými skupinami, jimiž se chce a musí církev zabírat, mají senioři a nemocní své právoplatné místo. Nemohlo by tomu být jinak, vezmeme-li v patrnost rapidní vzrůst seniorské populace, který se odráží v již uvedených statistikách katolické církve u nás.¹⁷⁵ Nikoliv však s poukazem na tento zásadní fakt (jenž byl ale brán v potaz),¹⁷⁶ nýbrž s odkazem na význam přítomnosti nemocných a seniorů v církevním společenství, zahajuje česká katolická církev ve svém sněmovním dokumentu reflexi pastorační péče seniorů a nemocných. Dokument v podstatě nepřímou hovoří o třech skupinách starších lidí, jež jsou v zájmu pastorační péče. První skupinou jsou aktivní senioři ve farních společenstvích, kteří ještě mohou využít svoje síly, možnosti a čas ve prospěch druhých. Tito senioři, pokud nejsou příliš omezeni zdravotními problémy, mohou vykonávat ve farnosti rozličné služby; jejich víra prověřená životními úskalími a zkušenost života se stává zdrojem svědectví a nástrojem k evangelizaci. Druhou skupinou jsou starší lidé, kteří prožívají různé životní těžkosti a utrpení. Ti se mohou stát významnými evangelizátory pro své vrstevníky a lidi pokročilejšího středního věku. Poslední skupinou jsou pak lidé odkázaní na péči druhých (pastorační péče nemocných).¹⁷⁷

Jak se mohou senioři těchto skupin konkrétně zapojit? Dokument hovoří o zapojení v liturgii (např. jako akolyté, lektori, zpěváci, hudebníci), o činnosti v oblasti martyrie, čili při

¹⁷³ Srov. *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. Bonn : Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2011, s. 37-39.

¹⁷⁴ Srov. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 66-67.

¹⁷⁵ Viz podkapitola 1.5.

¹⁷⁶ Viz *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*, s. 66.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 66-67

hlásání Božího slova katechezí a výukou (teologicky vzdělaní laici mohou vést nejenom výuku náboženské výchovy, ale pracovat také se skupinami věřících) či v oblasti diakonie (doprovázení nemocných). V neposlední řadě rovněž svědectví víry starších nemocných lidí je zvlášť cennou službou pro celé církevní společenství. Výsledkem účinnosti těchto aktivit je vytváření společenství – koinonia. Zde se také otevírá cesta k dialogu s lidmi bez vyznání.¹⁷⁸

Pro přehlednost uvádím na tomto místě souhrnný přehled všech dokumentů a jejich hlavních témat, jimž jsem se v souvislosti s problematikou stáří věnovala a které mi poskytly podstatná kritéria pro současné chápání pastorače seniorů.

Tab. 5 Přehled použitých církevních dokumentů a témat pro pastorači seniorů

Dokument/událost	Autor/původ	Téma
Lumen gentium	II. vatikánský koncil	<i>Církev jako společenství</i>
Gaudium et spes	II. vatikánský koncil	<i>Solidarita církve s dnešním světem</i>
Evangelii nuntiandi	Pavel VI.	<i>Zdroj a cíl poslání seniorů</i>
Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě	Papežská rada pro laiky	<i>Pastorace seniorů jako jedna z priorit církve</i>
List starým lidem	Jan Pavel II.	<i>Prohlubování duchovního života ve stáří</i>
Familiaris consortio	Jan Pavel II.	<i>Význam mezigeneračního obohacování</i>
Charta práv rodiny	Apoštolský stolec	<i>Rizika současné rodiny a její ochrana</i>
A Pastoral Message on Growing Older Within The Faith Community	Biskupové USA	<i>Starší lidé jako pevná součást farního společenství</i>
Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht	Robert Zollitsch	<i>Úkol společenství na cestě víry staršího člověka</i>
Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche	Německá biskupská konference	<i>Nemocní seniori jako pevná součást farnosti</i>
Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě z roku 2007	Plenární sněm katolické církve v ČR	<i>Aktivní participace seniorů na životě církve</i>

¹⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 39.

3.1.7 Další impulzy v současné pastorálně-teologické literatuře

V knize *Handbuch der Pastoraltheologie* její autoři vycházejí ze skutečnosti růstu počtu lidí seniorského věku ve společnosti a z jejich hlavních problémů, s nimiž jsou konfrontováni. Následně se zastavují u některých konkrétních úkolů křesťanského společenství vůči starším lidem.

Práva a povinnosti, jež má člověk v zaměstnání, končí odchodem do penze. Pomalu odcházejí fyzické síly, přidávají se nemoci a s nimi i úzkost. Děti odcházejí z domu a senioři jsou vystaveni nebezpečí samoty. Stáří nicméně nepřináší jen negativní důsledky – starý člověk má zkušenosti – „víc už pochopil“, a to je také jeho velké pozitivum. Potřeby starých lidí jsou výzvou pro farnosti, aby se pokusily pomoci seniorům stát se soběstačnými ve svém prostředí, aby zajistily návštěvní službu osamělých, zprostředkovaly různé cesty a rekreační pobyty, pečovaly o společenské kontakty mezi starými lidmi a umožnily starším lidem setkávat se v klubech seniorů. Setkávání seniorů v klubech nebo ještě lépe ve společenstvích znamená pro farnost specifické úkoly (například zajištění vhodného místa, oslovení člověka, který bude toto společenství vést apod.). Tyto úkoly nelze splnit jenom tím, že se osloví jeden člověk, jenž bude vést seniorské společenství. Jde o zapojení všech seniorů – konkrétně v různých službách ve farnosti a pro farnost.¹⁷⁹ Podle *Handbuch der Pastoraltheologie* má být pastorační „zaměřena na radostnou jistotu, která staré lidi ve farnosti přijímá a k nim se chová jako k přirozené skupině uvnitř farnosti; nechápe ji jako zbytkovou skupinu na okraji.“¹⁸⁰

V souvislosti s předkládanou teologií stáří v *Handbuch der Pastoraltheologie* si povšimneme následujících dvou skutečností: Přestože byla tato „rukověť“ vydaná již v roce 1972, čili jen několik let po II. vatikánském koncilu a s velkým časovým předstihem před příspěvkem Jana Pavla II., setkáváme se v ní se základní myšlenkou aktivního zapojení farnosti ve vztahu ke starším lidem a současně i s aktivní participací starších lidí ve farnosti. Pokud nahlédneme do výše zmíněných dokumentů, pak nebude překvapením, že v nich jsou tyto úkoly specifikovány – farnost seniorům, senioři farnosti.

V podstatě totožné myšlenky objevíme u autorů *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters* Margarete Schmid a Walter Kirchschräglera, kteří podobně zdůrazňují

¹⁷⁹ Srov. KLOSTERMANN, F. et al. *Handbuch der Pastoraltheologie. Band V.* Freiburg : Verlag Herder, 1972, s. 15.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 15.

zapojení seniorů v celém farním společenství. Ačkoliv je farní společenství postaveno před mnohé neodkladné úkoly vůči jeho starším členům, nemělo by opomenout jeden z nejpodstatnějších: umožnit starším lidem, aby se sami stali aktivními věřícími spoluvytvářejícími farnost. Současná farnost, aby mohla růst, je tedy postavena před nový úkol: vytvořit prostor, v němž zhodnotí zkušenosti a životní svědectví seniorů. V praxi to znamená, že potřebuje nejen zakládat specifická společenství seniorů, ale v první řadě integrovat seniory do společenství širšího,¹⁸¹ představujícího celou farní rodinu tvořenou z věřících různých věkových kategorií, která se ve své jednotě a různosti celá podílí na tomto úkolu. Ke spoluvytváření farnosti jsou povoláni nejen senioři schopní aktivní participace, nýbrž zvláštním způsobem také senioři narážející na vlastní hranice stáří.

Zde už ovšem docházíme k dalšímu bodu pomyslné pyramidy – k zapojení starších lidí v širším společenství farnosti, nikoliv však pouze aktivních starších, nýbrž také seniorů nemocných.

Norbert Klein pak jde ještě dále. Z chronologického hlediska bychom tohoto autora a jeho příspěvek *Im apostolischen Dienst* sice měli zařadit hned na úvod tohoto pojednání (rok vydání časopisu Seelsorge, v němž byl jeho příspěvek publikován, je 1960!), domnívám se však, že jeho pohled na aktivitu stáří je po spirituální stránce jednou z nejdůležitějších výzev nejen pro staršího člověka, ale taky pro pastorační práci starších lidí. Proto volím zařadit jeho námět právě sem, na vrchol již zmiňované pomyslné pyramidy.

Klein, totožně jako výše zmiňovaní autoři, vychází z myšlenky aktivní participace seniorů na životě farního společenství. Jestliže se právě v tomto širším společenství bude starší člověk cítit přijatý a užitečný, pak pro něho bude snazší přijmout jako jeden velký úkol samotné stáří. Každý člověk může a má být přínosem – darem – pro ostatní. Nejde ovšem v první řadě o to, „být ve stáří činný“, ale spíše toto období vlastního života přijmout v jeho celistvosti jako dar. Člověk naplňuje tento úkol tím, že se aktivně a neúnavně nasazuje do služeb církve a lidem. Přitom je ale nezbytné, aby nejprve sám obrátil svoji pozornost k Božímu slovu a hlouběji se zaměřil na „noviciát“ věčnosti, tedy realizoval svou vlastní úlohu starého člověka a postupně zrál k odchodu z tohoto světa. To s sebou nese mnoho důležitých nezbytností, jako je například „inventarizace života“ a posílení aktivní účasti na slavení bohoslužeb a svátostí, vypořádání se s minulými chybami a vzbuzení lítosti nad nimi, náhradu nespravedlností, na nichž se podílel, poděkování a odplacení dobrodincům za jejich

¹⁸¹ Srov. SCHMID, M. et al. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*. Innsbruck/Wien : Tyrolia, 1982, s. 134.

úsilí, odpuštění dřívějších zranění, obnova přátelství, statečné nesení obtíží či trpělivé snášení námah a zkoušek spojených se stářím. Jestliže se příprava starého člověka na odchod odehrává v této atmosféře, pak nejenže činí veledůležitou úlohu vůči sobě, ale také vůči svému okolí, na jehož život a víru bude mít velký vliv.¹⁸²

Samotné stáří tedy neznamená pouze být starý a v posledních okamžicích života pasivně přítakat odchodu z pozemského života, nýbrž také pohledem nazpět vnímat, že tento život byl naplněný.¹⁸³ Jedná se v podstatě o celoživotní úkol, jenž má svoje vyvrcholení právě v seniorském věku, nebo konkrétněji na konci života. Zde bychom mohli rovněž nalézt jednu skrytou myšlenku: pokud má (starý) člověk chápat stáří jako úkol a vnímat život jako určité naplnění, pak má pro něho také velký význam příprava na toto období, která však nezačíná až ve stáří, nýbrž už v mladém dospělém věku. Duchovně zrát je úkolem každého dospělého křesťana, kdežto duchovně dozrát je specifickým úkolem stáří.

Co se týče příspěvků v česky mluvícím prostředí, pak se svými pokusy vyčnívá Zdeněk Cyril Fišer, i když jeho dvě knihy *Dobrodružství třetího věku* a *Plný život ve stáří* nelze považovat za odbornou teologickou literaturu. Myslím si, že to ani nebylo jejím účelem. Autor měl v úmyslu spíše mluvit o stáří jako o plodném období a s tím také seznámit široké (nejenom seniorské) okolí a povzbudit seniory, aby se nebáli chopit stáří jako výzvy k aktivnímu životu. Název nesoucí slovo „dobrodružství“ chce říci jediné – člověk prožívá v každém věku dobrodružství a jinak tomu není ani v období stáří. Stáří je především přechod k zralosti, v níž starší člověk pochopí rozdíl mezi úspěchem a naplněním života. Ne každý je nicméně schopný přijmout myšlenky na svoje vlastní stáří – a když „náhle“ stáří přijde, je nezbytné, aby si člověk sám stanovil vlastní priority, jež pravděpodobně budou zaměřeny na menší výkony a budou klást větší důraz na smysl a cíl vlastního života. To je vlastně ideál stáří, k němuž by měl člověk dojít. Tohoto cíle ovšem člověk nedosahuje sám. Je důležité, aby ve svém životě přijímal druhé a paralelně se do služeb druhým také dával.¹⁸⁴ Jedno bez druhého nemůže fungovat.

Fišer, jehož snahou je přinést seniorům do života povzbuzení, jde v knize ještě dále, když hovoří o změně (aktivitě) ve stáří, která je možná na základě nějakého podnětu. Přesvědčuje čtenáře, že aktivita je možná i v situaci, kdy se člověk cítí zesláblý a kdy je okolím považován za pasivního. Je však důležité člověka pobídnout k úkolu a pomoci mu stát

¹⁸² Srov. KLEIN, N. Im apostolischen Dienst. In *Lebendige Seelsorge*, 1960, roč. 11, č. 6/7, s. 223.

¹⁸³ Srov. ZARNCKE, L. *Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge*, Freiburg im Breisgau : Lambertus – Verlag, 1957, s. 210.

¹⁸⁴ Srov. FIŠER, C. Z. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 7-9.

se prospěšným pro druhé a zároveň naplnit i svůj život:

„V jednom domově žila jedna žena téměř úplně osaměle – s nikým nemluvila a žila v jakémsi útlumu. Lékaři již nedávali naději na zlepšení. Příbuzní ji už dávno odepsali, nikdo k ní nepřicházel na návštěvu. Nic nečetla, ani televize ji nezajímala. Jednoho dne přišla do domova nová pečovatelka. Neobyčejně se angažovala, žila z hlubokého náboženského přesvědčení. Oslovovala tuto ženu se zvláštní laskavostí a trpělivostí. A žena se velmi rychle začala měnit. Začala pečovat o svůj zevnějšek – jako by pro ni nastal nový život. Pečovatelka jí vyprávěla, že v jiném oddělení žije jedna paní, která je slepá. Řekla jí, že tato žena potřebuje pomoc. A tu se stal div! Žena, která dříve neměla zájem už o nic, začala této slepé předčítat. Vzniklo mezi nimi velké přátelství – a dosud apatická žena se úplně změnila. Nezbylo ani stopy po pesimismu a frustraci, zato se objevila opravdová tvůrčí aktivita.“¹⁸⁵

Jestliže se podaří (starému) člověku dovést život ve stáří k aktivitě, pak se stáří podle Fišera stává „korunou životních etap“, tedy „plným životem ve stáří“, jak nazývá svoji druhou knihu. I tato jeho kniha je povzbuzujícím příspěvkem především pro starší, ale nebylo by rozhodně na škodu, aby se s ní pro inspiraci seznámila i mladší generace. Fišer v ní předkládá některé postřehy, jak stáří kvalitně a smysluplně prožít. Hovoří například o snaze zpomalit stárnutí – ta je podle něho účinná pouze v případě angažovanosti pro druhé a lásky vůči druhým a vůči Bohu. Pokud zajdeme do podrobností, pak autor hovoří o nezbytnosti snášet těžkosti, jež jsou se stářím spojené. „Těžkosti, které nedokážu ani překonat, ani jim zabránit, se vynasnažím snášet statečně, bez nařikání. Pokud je velkoryse obětují Bohu, stanou se užitečnými pro Boží království – vždyť představují drahocenný poklad.“ Ačkoliv tato slova mohou někdy více, někdy méně působit jako ne snadno uskutečnitelná, je důležité, aby starý člověk chápal svůj život jako dar složený z jednotlivostí, jež jsou stále ještě v jeho možnostech a jež je stále možné brát jako pozitiva (například schopnost pohybovat se, prokazovat službu druhým apod.). Člověk si je bude moci pravděpodobně lépe uvědomit, pokud bude chápat budoucnost jako novou životní etapu, jejímž prostřednictvím má stále větší účast na Kristově vykupitelském díle. A právě v tomto smyslu také nachází svoji posilu a radost.¹⁸⁶ Víra tedy hraje v životě staršího člověka zásadní roli – díky ní je lépe schopen unést obtíže stáří a prožívat stáří jako přechodnou, ale významnou aktivní etapu, jíž člověk prochází k věčnosti.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 10.

¹⁸⁶ FIŠER, C. Z. *Plný život ve stáří*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 15-16.

Kromě Fišera se problematice stáří z teologického hlediska částečně věnují i další autoři. V knize *Cesty pastorační v pluralitní společnosti* pastorální teolog Aleš Opatrný neopomněl v širokém poli aktuálních témat pohovořit o úloze starší generace vůči generaci mladých. Pokud chtějí být starší lidé pro mladou generaci přínosem, je nutné, aby hledali na kritické otázky mladých pravdivé odpovědi podle vzoru evangelia, poskytli jim důvěru a neúnavně je doprovázeli duchovní blízkostí (tj. modlitbou). To jsou tři základní předpoklady aktivní mezigenerační spolupráce ze strany seniorů. Opatrný se úloze seniorů vůči mladým věnoval ještě ve svém příspěvku pro animátory seniorů¹⁸⁷ a toto téma dále rozšířil – senioři mají vlastní poslání nejenom v rodině, ale taky v církevním společenství, a to prostřednictvím mnoha různých aktivit, při nichž se podílí na činné Kristově lásce jako ti, kdo sami pastorují.¹⁸⁸

Předpokladem úspěšného zapojení se v pastorační je podle Opatrného především osobní nasazení, inspirace v konkrétních příkladech vrstevníků (svědectví víry), otevřenost pro duchovní doprovázení v různých životních situacích a zkouškách, pro něž je nutné poskytnout prostor a důvěru, trpělivost pro růst víry, tolerance názorů, otevřenost pro různé stupně víry a možnost obrácení, trvalé vzdělávání a v neposlední řadě možnost participace na společenství.¹⁸⁹ Jak můžeme vypozařovat, uvedené elementy pastorační práce předpokládají aktivitu participantů a jsou tedy určeny prioritně těm seniorům, kteří se mohou z hlediska fyzických sil sami aktivně zapojit.

Jinou otázkou je tzv. aktivita ducha u lidí, kteří již fyzické síly postrádají. Podle jezuity Jana Rybáře je jednou z nejdůležitějších úloh starého a zvláště nemocného člověka „radostné sebedarování“, tedy aktivita ducha. Tomuto tématu se věnuje v knize *Kam jdeme? Ztráta sil typická pro pokročilý věk nemusí a nesmí znamenat ztrátu aktivity výsostně – lásky, skrze niž se člověk přibližuje lidem a Bohu.*¹⁹⁰ Rybář věnuje pozornost především duchovním tématům spjatým se stářím. Animátory seniorů nazývá „životabudiči“ nebo lépe „budiči“ duchovního života. Jako člověk úctyhodného věku stále více rozjímá nad tématem věčnosti a ve svém slovu (resp. přednášce) nazvaném Seniorům (i když patřilo konkrétně animátorům seniorů)¹⁹¹ znovu reflektoval téma pasivity a aktivity života a věčnosti. „Ve vrcholné aktivitě

¹⁸⁷ Srov. OPATRNÝ, A. Senioři pastorovaní nebo pastorující? In ČEPELKOVÁ, V. et al. *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 12-14.

¹⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 13.

¹⁸⁹ OPATRNÝ, A. *Pastorační v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 34-37.

¹⁹⁰ Srov. RYBÁŘ, J. *Kam jdeme? Uvedení do křesťanství, fejetony*. Ústí nad Orlicí : Grantis, 2012, s. 57-58.

¹⁹¹ Viz RYBÁŘ, J. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, V. *Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů*. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2013, s. 5.

ducha budeme žít navěky,“ zdůrazňuje.

Totožné téma u něho do třetice nalezneme ve fejetonu s názvem Vrcholná aktivita v knize *Musíš výš*. Svoje poměrně krátká zamyšlení pojímá vtípně, a zároveň jim nechybí hloubka použitelná pro reflexi stáří. Život a zvláště stáří přináší mnohá úskalí; tyto oběti ovšem neznamenají „duchovní pozérství“, ani Boha lačného „lidských obětí“. Vrchol těchto útrap končí vrcholnou aktivitou – obětí, která se z lásky dává Bohu,¹⁹² jak to už bylo ostatně zmíněno výše. Pomoci objevit a uvést do praxe tuto hlubokou tezi je dle mého mínění nemalou výzvou pro pastorační seniory.

3.2 Vývoj pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi

První explicitní společenství seniorů ve farnostech se u nás objevují v roce 1995, konkrétně v **olomoucké arcidiecézi**.¹⁹³ Podnět pro jejich zakládání dalo mezinárodní hnutí *La vie montante* (Za povznášející život), které vzniklo ve Francii v roce 1961 z iniciativy francouzského laika André d'Humières a pařížského biskupa Stanislase Courbe. Jeho hlavním posláním je upevňovat u lidí seniorského věku vědomí, že právem patří do společnosti i církve, kde mají své místo a uplatnění.¹⁹⁴ V praxi jde o podporu společenství starších lidí ve farnosti. Jedná se o pomoc při vytváření těchto společenství, prohlubování duchovního života, pomoc věřícím seniorům, aby se aktivně podíleli na poslání církve, apoštolátu i evangelizaci ve společnosti a využili zvýšeného množství volného času a životních zkušeností v oblasti duchovního života. O možnosti působení hnutí *La vie montante* u nás začal jednat biskup Josef Hrdlička v roce 1994¹⁹⁵ a zároveň nad ním převzal záštitu. O jeho další rozvoj v českém katolickém prostředí se zasloužili především salesián Josef Pekárek a Marie Mourková. Organizačního vedení se ujalo Centrum pro rodinný život olomoucké arcidiecéze (založené v roce 1990). Dne 15. června 1996 se v Olomouci sešlo 158 seniorů z jednotlivých farností

¹⁹² RYBÁŘ, J. *Musíš výš*. Ústí nad Orlicí : Grantis, 2007, s. 147.

¹⁹³ Viz Společenství seniorů. [online]. Kroměříž. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.farnostpm.cz/index.php?sekce=spolecenstvi&typ=seniori&PHPSESSID=a3365q0jtkqsku8g56u72vc697>>.

¹⁹⁴ Srov. ČEPELKOVÁ, V. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, s. 62.

¹⁹⁵ Srov. CMAROVÁ, L. *Materiály pro společenství seniorů. Svatost všedního života*. [online], 2013, 7 s. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na internetu: <http://www.rodinnyzivot.cz/soubor/Skripta_Senior_13_ukazka.pdf>, s. 1.

olomoucké arcidiecéze, ale také z nově založené ostravsko-opavské, kteří následně začali působit ve farnostech jako tzv. animátoři seniorských společenství.¹⁹⁶

Centrum pro rodinný život při své spolupráci s farními společenstvími klade již od počátku důraz na vzájemná setkávání a distribuci pracovních textů. Setkání animátorů seniorů probíhají dvakrát ročně na arcibiskupství v Olomouci. Program zpravidla sestává z odborné přednášky, mše sv. a modlitby, diskuze a sdílení zkušeností jednotlivých animátorů. Pracovní texty (tzv. seniorská skripta) mají každoročně jiné tematické zaměření a jsou určena animátorům k přímému vedení společenství. Skripta byla díky Mourkové nejprve přebírána přímo z Francie a překládána do češtiny; po její smrti (rok 2001) začali vlastní skripta připravovat dominikán Antonín Krasuckí a následně pracovnice Centra pro rodinný život Olomouc. Skripta jsou každoročně distribuována do farností.

Přestože původním záměrem pastorače seniorů bylo především rozšíření myšlenky hnutí La vie montante do farností, nezůstalo pouze při tom – v olomoucké arcidiecézi se paralelně začaly objevovat programy, jejichž záměrem je oslovit širší okruh lidí seniorského věku, nikoliv pouze animátory seniorů. V praxi to znamená, že olomoucké Centrum pro rodinný život nadále spolupracuje s farnostmi a koordinuje farní animátory seniorů a zároveň vytváří další aktivity, které ve většině případů s podporou farní pastorače přímo nesouvisí. V této linii totiž jde ne toliko o formaci animátorů či přímou pomoc v zakládání nových farních společenství seniorů, nýbrž o aktivity určené seniorům z řad široké veřejnosti, kteří o ně na základě nabídky projeví zájem. Konkrétně se jedná o víkendové duchovní obnovy pro ženy, muže i pro manželské páry¹⁹⁷ a o letní pobyty pro prarodiče s vnoučaty. V programech těchto aktivit je hlavní důraz kladen na duchovní stránku, rodinné vztahy a v případě mezigeneračních pobytů také na rekreační (volnočasový) program.¹⁹⁸ Tyto programy mají napomáhat seniorům vytvářet podmínky k vzájemnému a trvalému sblížení (přátelství) a rovněž k intenzivnějšímu dialogu mezi generacemi.¹⁹⁹

Díky hnutí La vie montante a jeho příznivcům se nová společenství seniorů rozšiřují nejen ve farnostech olomoucké arcidiecéze, ale, jak bylo již naznačeno, také v **diecézi ostravsko-opavské**. Po vzniku ostravsko-opavské diecéze (30. května 1996) převzalo záštitu

¹⁹⁶ Srov. MENC, F. Společenství seniorů v Přerově. In *Slovo pro každého*, 2011, roč. 17, č. 10, s. 5.

¹⁹⁷ AMBROZKOVÁ, L. et al. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prorodinných organizací*. Brno : Národní centrum pro rodinu, s. 41.

¹⁹⁸ Srov. *Centrum pro rodinný život Olomouc. Výroční zpráva za rok 2009*. [online], 26 s. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <http://rodinnyzivot.cz/soubor/vyrocnizprava_CPRZ_2009.pdf>, s. 15.

¹⁹⁹ Srov. AMBROZKOVÁ. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prorodinných organizací*, s. 40.

nad seniorskými aktivitami této nové diecéze, podobně jako v arcidiecézi olomoucké, Centrum pro rodinu a sociální péči (založené v roce 1993). Ačkoliv dostaly seniorské aktivity svoji vlastní organizační strukturu a tíha zakládání nových společenství byla na místní koordinátorce, spolupráce s olomouckým Centrem nadále přetrvala. Zde koordinátorka přebírala materiály k vedení společenství a nově získané poznatky z pracovních setkání následně předávala animátorům na pracovních schůzkách na ostravsko-opavském biskupství.²⁰⁰ Součástí nabídky aktivit pro seniory byly navíc další aktivity, v nichž můžeme spatřovat jakési rozšíření činnosti pro seniory – duchovní setkání, duchovní obnovy, poutě nebo trénink paměti.²⁰¹

S příchodem roku 2008 vzniká v diecézi ostravsko-opavské jakási druhá linie aktivit, která na hnutí *La vie montante* v podstatě nikterak nenavazuje. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že nabídka není prioritně soustředěna na jednotlivé farnosti a zakládání nových seniorských společenství v nich, nýbrž je určena spíše seniorům – jednotlivcům, kteří o ni projeví zájem. Jasným důkazem toho je například každoročně pořádané diecézní setkání seniorů, které představuje jakési vyvrcholení všech setkání pořádaných v průběhu roku. K nim patří v první řadě duchovní obnovy (podpora spirituálního života seniorů), den s Biblií (praktické seznámení s Biblií), dny pro prarodiče s vnoučaty (podpora mezigeneračních vztahů), manželské setkání seniorů, které volně navazuje na klasická manželská setkání s tím, že je výhradně určeno stárnoucím manželským párům (spirituálně-psychologická reflexe manželského života seniorů), dále duchovní programy pro menší otevřené skupiny – ve farnostech či v domovech pro seniory, putování na významná místa v diecézi a v neposlední řadě akademie pro třetí věk, jejíž program se zaměřuje různá teologicko-historická, biblická, liturgická, společenská a jiná témata. Všechny tyto aktivity zůstávají v aktuální nabídce ostravsko-opavského Centra pro rodinu a sociální péči.²⁰² Tento výčet však ještě není kompletní. Od roku 2010 má své pevné místo v nabídce aktivit Centra aktivizační program *KLAS*.²⁰³ Ještě se o něm zmíním.

²⁰⁰ Srov. *Setkání vedoucích animátorů farních společenství seniorů. Program*. [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.tvnoe.cz/detail-akce/setkani-vedoucich-animatoru-farnich-spolecenstvi-senioru.html>>.

²⁰¹ Srov. *Nabídka seniorských programů Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava*. [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-programu-Centra-pro-rodinu-a-soc-peci-Ostrava.html>>.

²⁰² Srov. *Seniorské aktivity. Diecézní setkání seniorů*. [online]. Centrum pro rodinu a sociální péči Ostrava. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://rodina.prorodiny.cz/seniorske-aktivity/>>.

²⁰³ Srov. *Nabídka seniorských aktivit Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava*. [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-aktivit-Centra-pro-rodinu-a-socialni-peci-Ostrava.html>>.

O tom že hnutí La vie montante mělo v naší církvi, tedy alespoň v její moravské provincii nemalý úspěch, se přesvědčíme, jestliže nahlédneme také blíže na vývoj seniorských aktivit **diecéze brněnské**. Stalo se tak díky aktivnímu laikovi Miroslavu Krejčířovi. Inspirován myšlenkou tohoto Hnutí založil Krejčíř již v roce 1993 při biskupství brněnském tzv. Kabinet seniorů, jenž působí dodnes. Ačkoliv tento Kabinet není přímo farním společenstvím, můžeme u něho objevit některé stejné, resp. obdobné tendence jako u seniorských společenství, jež působí ve farnostech – schází se dvakrát do měsíce a jeho posláním „je pomoci zvýraznit duchovní život ve stáří, získat možnost setkávání v generačním společenství, přispět ke zlepšení kvality života ve stáří, pomoci k sociální orientaci či nabídnout možnost taneční terapie i relaxačních cvičení.“²⁰⁴ Přestože se v brněnské diecézi z počátku nevytvořila nijak hustá síť farních seniorských společenství,²⁰⁵ brněnský Kabinet seniorů navázal partnerství s vídeňskou arcidiecézí,²⁰⁶ která pomohla následný vývoj seniorských aktivit u nás posunout o další krok dopředu.

Ještě než o tomto kroku podrobněji pojednám, měla bych zmínit další aktivity, jež se v brněnské diecézi začaly pro seniory pořádat. V roce 2002 se v pestré nabídce Centra pro rodinu a sociální péči v Brně (založeno v roce 1992) objevil rekreačně-vzdělávací pobyt, který seniorům nabídl kondiční, výtvarně tvořivý i duchovní program. Ve stejném roce byl navíc zorganizován pobyt pro prarodiče s vnoučaty s kondičním cvičením a duchovním programem pro prarodiče a zábavným a tvořivým (tvořivé dílny) programem pro děti.²⁰⁷ Díky finančním prostředkům z grantu EU Phare byl v roce 2004 otevřen Senior C@fé Club – bezbariérová internetová klubovna pro seniory. Prioritou počítačových kurzů, které zde následně probíhaly, bylo zlepšit přístup seniorů k informacím, vzdělání a komunikaci.²⁰⁸ Vzdělávací aktivity (ať už počítačové nebo jazykové či jiné kurzy) určené lidem seniorského věku, kteří na ně mohou sami pravidelně i nepravidelně docházet, jsou v nabídce Centra až doposud.

²⁰⁴ *Seniorská služba lásky*. [online]. Tiskové středisko České biskupské konference. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/seniorska-slu-ba-lasky/>>.

²⁰⁵ Viz KOLÁŘOVÁ, J. Senioři naší farnosti v roce 2013. *Společnou cestou*. [online]. 2003. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://olesnice.katolik.cz/casopis/2013/2013_12.pdf>; viz *Římskokatolická farnost Hodonín*. [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu:

<<http://www.farnosthodonin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=1133>>.

²⁰⁶ Srov. *Seniorská služba lásky*. [online]. Tiskové středisko České biskupské konference. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/seniorska-slu-ba-lasky/>>.

²⁰⁷ Srov. *Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2002*. [online]. 19 s. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2002.pdf>, s. 12.

²⁰⁸ Srov. *Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2004*. [online]. 16 s. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2004.pdf>, s. 9-10.

V roce 2006 byli pod záštitou Centra pro rodinu a sociální péči v Brně vyškoleni první lektoři alternativního programu LIMA zaměřeného na aktivizaci seniorů v seniorských skupinkách, jež má pomoci zkvalitnit život člověka seniorského věku po fyzické, mentální a duchovní stránce. Podnět k této aktivizaci dal v roce 1991 německý psycholog Wolf Dieter Oswald, který vyvinul vůbec první vědecky podložený program SimA na podporu kognitivních a motorických dovedností starších lidí.²⁰⁹ Podle vzoru studie SimA následně vyvinulo Katolické vzdělávací centrum ve Vídni tréninkový program LIMA (Lebensqualität im Alter) pro lidi starší 55 let obsahující čtyři základní složky, k nimž patří trénink paměti, psychomotorický trénink, kompetenční trénink, ale taky vyrovnání se s otázkami po smyslu života a životem obecně. Cílem tohoto programu je udržení kvality života až do vysokého věku, změna hranic – pokud je to možné, přijetí hranic – pokud je to nutné, a výměna zkušeností s lidmi v podobné situaci.²¹⁰ Od roku 2008 na tento program začal navazovat tzv. KLAS (Klub aktivních seniorů), zatím však šlo spíše o první jednání se zájemci, kteří chtěli začít pracovat se seniory. Od roku 2009 již byla realizována školení pro nové zájemce pod vedením českých lektorů. Následovaly další odborné kurzy probíhající pravidelně několikrát v roce. Program přizpůsobený našemu prostředí se začal rozšiřovat nejen do farností, ale i do obcí, pečovatelských domů, center pro rodinu a dalších zařízení, především brněnské diecéze a částečně také ostravsko-opavské a olomoucké arcidiecéze (zde se nabídka objevila pod hlavičkou center pro rodinu), příp. jiných diecézí (organizátor nicméně nerozděluje skupiny KLASu podle jednotlivých diecézí, nýbrž podle jednotlivých krajů v České republice).²¹¹

Jak vidno, tento program se výlučně zaměřil na tzv. animátory seniorů, resp. animátory, od nichž se očekává aktivní zapojení ať už ve farním či jiném společenství, a současně je nabízen jako jedna z mnoha aktivit, jež toto Centrum pro seniory organizuje. V aktuální nabídce nicméně nalezneme i další aktivity pro širší veřejnost, které ještě nebyly zmíněny. Jedná se například o sociálně aktivizační službu Trojlístek sblížení generací (vychází ze zkušenosti rakouské služby Oma Dienst), jejímž cílem je zprostředkovat partnerství mezi rodinami a náhradními babičkami, dále již zmíněné pobyty pro prarodiče s dětmi nebo službu Bok po boku, která pomáhá osamělým seniorům vytvářet příjemné a bezpečné prostředí pro příležitost vzniku nových přátelství, zmírňovat tak možné riziko izolace a samoty a tím napomáhat kvalitně prožívat stáří, posilovat a udržovat fyzickou

²⁰⁹ Srov. *Was ist SimA?* [online], 2013 [cit. 2015-01-12]. Dostupné na internetu: <<http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>>.

²¹⁰ Srov. SKRITEK, G. *Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentrainer/innen Ausbildungslehrg.* Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rky) LIMA. Wien: Katholisches Bildungswerk, s. 3.

²¹¹ Srov. *Historie KLAS* [online]. Spokojený senior – KLAS z. s. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <<http://spokojenysenior-klas.cz/>>.

a psychickou kondici, udržovat míru soběstačnosti a samostatnosti, poskytovat informace a podporu při řešení různých problémů a podporovat co nejdelší setrvávání seniorů v jejich přirozeném prostředí. Je tedy zřejmé, že i zde můžeme hovořit o dvou základních liniích aktivit pro seniory, tj. jednak aktivitách podporujících zakládání nových klubů, resp. společenství nejen ve farnostech a jejich další rozvoj a jednak aktivitách, jež jsou nabízeny seniorům z řad široké veřejnosti.

Poněkud odlišný vývoj pastoračních aktivit pro seniory oproti výše uvedeným moravským diecézím můžeme pozorovat v **diecézi královéhradecké**. První impulz k pastoračnímu zájmu o seniory zde dal v roce 1999 Diecézní teologický institut Biskupství královéhradeckého (působící od roku 1999), který uvedl na veřejnost nabídku vzdělávacího programu Teologie pro III. věk. V přednáškách tohoto tříletého programu nebyl kladen důraz na příliš vysokou odbornost, ale na jasné vyjádření hlubokých skutečností křesťanské víry, jež má staršímu člověku poskytnout „nové impulzy pro jeho přemýšlení, pro život víry a pro události prožívané s obtížemi stáří.“²¹² Od roku 2001 na tento program volně navázaly duchovní obnovy, jejichž organizaci přebíral od roku 2004 Referát diakonie Biskupství královéhradeckého v rámci projektu „Diecézní seniorklub“. Referát diakonie postupně rozšířil nabídku aktivit o duchovní a rekreační pobyty v klášteře (více méně srovnatelné s duchovní obnovou), poutní cesty (zaměřené dle tematického roku vyhlášeného Svatým otcem), vzdělávací kurzy (práce na počítači a jazykové kurzy), příp. další doplňkové aktivity kulturního charakteru. Od roku 2005 začalo být každoročně pořádáno diecézní setkání seniorů jako hlavní akce pro seniory královéhradecké diecéze.²¹³ Smyslem této akce je umožnit seniorům setkat se s místním biskupem i mezi sebou navzájem. Celodenní program setkání v zásadě sestává ze společné bohoslužby, tematických přednášek, sdílení a kulturní vložky (např. benefičního koncertu). S příchodem roku 2005 byl v diecézi učiněn ještě další, mnohem významnější krok pozornosti vůči lidem seniorského věku – v tomto roce bylo založeno a tehdejší královéhradeckým biskupem Dominikem Dukou podpořeno Diecézní centrum pro seniory, jehož hlavní úlohou je koordinovat ve spolupráci s duchovními správci práci se seniory ve farnostech a zajišťovat vzdělávání a koordinaci činnosti animátorů seniorů v diecézi.²¹⁴ Jelikož hlavní úlohou Referátu diakonie je koordinovat zvláště službu nemocným, jevil se i další krok začlenit Diecézní centrum pro seniory do Referátu pastorační

²¹² SOCHA, J. Teologie pro III. věk. In *IKD – Informace královéhradecké diecéze*, 1999, roč. IX, č. 2, s. 20.

²¹³ ČEPELKOVÁ, V. *Setkání východočeských seniorů*. [online]. [cit. 2015-01-28]. Katolický týdeník, 2008/29. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na internetu: <<http://www.katyd.cz/clanky/setkani-vychodoceskych-seniuru.html>>.

²¹⁴ Srov. Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG, s. 6

z pastoračního hlediska jako správný. Od roku 2006, po uskutečnění prvního setkání „animátorů seniorských společenství“ na celostátní úrovni organizovaného Centrem pro seniory, se začala pozvolně rozšiřovat famí společenství seniorů, nicméně v programu Centra stále převažovaly spíše různé diecézní aktivity. Šlo konkrétně o pobyty pro prarodiče s vnoučaty, v jejichž programu se prolínají prvky duchovní, katechetické, vzdělávací, poznávací, sportovní a tvořivé (tvořivé rukodělné dílny), na tyto pobyty volně navazující den pro prarodiče s vnoučaty (cílem obou těchto akcí je napomoci upevnit mezigenerační vztahy),²¹⁵ participace na mezinárodním projektu „Biografické učení z těžkých dob pro společnou současnost a budoucnost“ (podpořeno dotací EU – Projekty partnerství), jehož hlavním úkolem bylo pomoci dnes již starším lidem vyrovnat se s těžkým obdobím, které prodělali v období druhé světové války a v poválečné době a upozornit současnou generaci na tristní nebezpečí, která válka přináší, dále manželské setkání seniorů s cílem reflektovat a prohloubit život v manželství u starších lidí – zvláště prostřednictvím psychologicko-spirituálních přednášek s odborníky a skrze výměnu zkušeností mezi účastníky.²¹⁶ V nabídce Centra pro seniory se rovněž objevil pokus oslovit obyvatele domovů pro seniory s vánočním programem „Pojďme za hvězdou“, jehož cílem bylo oživení a porozumění smyslu vánočního příběhu a jeho poselství a reflektování hodnot v životě člověka.²¹⁷ Výše zmíněné aktivity, vyjma již ukončeného projektu „Biografické učení z těžkých dob pro společnou současnost a budoucnost“, jazykových kurzů, dne pro prarodiče s vnoučaty, rekreačních pobytů a programu určeného obyvatelům domovů pro seniory, probíhají až do současnosti. K doplňkovým aktivitám patří například provozování webu pro aktivní třetí věk Simeon.cz, který v podstatě shromažďuje informace o výše uvedených akcích a nabízí různé tematické články určené především starším lidem.²¹⁸

Od roku 2011 začal být v královéhradecké diecézi realizován formačně-vzdělávací program AKTIVAN (zkratka pro výraz „Aktivní animátor“). Tento program nevychází z žádného vzorového programu a je primárně zaměřen na formaci a vzdělávání současných a budoucích dobrovolníků, jejichž úlohou je pak ve farnostech, případně v domovech pro seniory zakládat a vést seniorské společenství a prostřednictvím předem připraveného

²¹⁵ Viz *Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory*. [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na internetu: <<http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory/>>.

²¹⁶ Srov. *Evropské partnerství jako prostředek zabránění válek a odsunu*. [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2009. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/evropske-partnerstvi-jako-prostredok-zabraneni-valek-a-odsunu-obyvatel/>>.

²¹⁷ Srov. Vánoční program pro seniory „Pojďme za hvězdou“. [online]. cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://www.simeon.cz/clanky/Vanocni-program-pro-seniory-Pojdme-za-hvezdou.html>>.

²¹⁸ Viz *Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory*. [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na internetu: <<http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory/>>.

programu vzájemně sdílet a prohlubovat víru s lidmi obdobně založenými. Program se prioritně zaměřuje na spirituální témata (jak prohloubit víru u starších lidí), ale obsahuje i odborné přednášky základů z pastorální teologie, eklesiologie, psychologie, případně dalších oborů. K doplnění využívá různé aktivizační programy (práce s Biblií, trénink paměti, cvičení a tance se seniory apod.).²¹⁹ Dalším vodítkem k této činnosti jsou tematické materiály (témata určená k vedení společenství), které Centrum pro animátory zpracovává a vydává.²²⁰ Program AKTIVAN v zásadě plně nahradil původně pořádané diecézní setkání animátorů seniorů, přičemž za vrchol animátorských setkávání je považováno již zmíněné celostátní setkání animátorů seniorů s odbornými, převážně teologickými tématy, pořádané jednou za dva roky pro zájemce nejen z královéhradecké diecéze, nýbrž také pro současné i potenciální animátory ze všech diecézí ČR.²²¹

Pokud je tato nabídka celostátního setkání animátorů seniorů, podobně jako například aktivizačního programu KLAS, určena animátorům seniorů (současným i budoucím) z celé České republiky, je zcela jistě na místě se tázat, pochopitelně i pro úplnost tématu samotného, po seniorských aktivitách dalších diecézí, čili diecézí české církevní provincie, které jsme ještě nezmínili. Jenomže zde narážíme na určitý problém. V ostatních diecézích se na diecézní úrovni nerozvíjí činnost explicitně určená jen pro seniory. Pokud v těchto diecézích probíhají některé aktivity zaměřené primárně na cílovou skupinu seniorů, nejsou koordinovány na diecézní úrovni.

²¹⁹ Viz *Formačně-vzdělávací program Aktiván*. [online], 2012 [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktiván.html>>.

²²⁰ Viz například ČEPELKOVÁ, V. et al. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*. Hradec Králové : Typostudio, 2011.

²²¹ Viz *Základní informace o celostátním setkání animátorů seniorů*. [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/clanky/Zakladni-informace-o-celostatnim-setkani-animatoru-senioru.html>>.

Tab. 6 Náčrt vývoje pastoračních aktivit pro seniory

Diecéze	Arcidiecéze olomoucká	Diecéze ostravsko-opavská	Diecéze brněnská	Diecéze královéhradecká
Fáze vývoje				
1. fáze vývoje	La vie montante (LM)	LM	LM	Teologie pro III. věk
2. fáze vývoje	LM / aktivity na diecézní úrovni (AD)	LM / AD	LM / AD	AD
3. fáze vývoje	LM / AD / částečně KLAS	LM / AD / částečně KLAS	LM / AD / především KLAS	AD / AKTIVAN
Instituce (záštita pastoračních aktivit pro seniory)	Arcibiskupství olomoucké – Centrum pro rodinný život	Biskupství ostravsko-opavské – Centrum pro rodinu a sociální péči	Biskupství brněnské – Centrum pro rodinu a sociální péči	Biskupství královéhradecké – Diecézní teologický institut / Referát pro diakonii / Diecézní centrum pro seniory

3.3 Prakticko-teologické zhodnocení pastorace seniorů v České republice

Na základě výše popsaného vývoje a předchozích pastoračních impulzů pro práci se seniory v církevním společenství se nyní můžeme pokusit zpracovat prakticko-teologické zhodnocení stavu současné pastorace seniorů a nastínit její další možnosti. Z předchozího pojednání o pastoračních aktivitách v naší zemi můžeme vyvodit následující teze vyjadřující převládající tendence pastorace seniorů v ČR. Tyto teze se pokusíme v dalších odstavcích objasnit a zdůvodnit.

Přehled tezí:

- 1) v nabídce je řada aktivit, při nichž jsou starší lidé spíše objekty než subjekty pastorace
- 2) hlavní důraz aktivit je kladen na spirituální stránku
- 3) programy obsahují nabídku formace animátorů s cílem vytvořit ve farnostech fungující společenství
- 4) objevuje se trend oslovit nejen nábožensky založené seniory

3.3.1 Subjekt vs. objekt pastorační seniorů

Jestliže jsme na základě teologického zhodnocení pastorační seniorů došli k tomu, že jejím úkolem je napomoci starším lidem stávat se aktivními subjekty pastorační, tak z přehledu vývoje pastoračních aktivit v jednotlivých českých a moravských diecézích, jak jsou popsány v předchozí části, lze vyvodit, že v české katolické církvi – alespoň v oblasti pastorační seniorů – je představa o jednotlivém věřícím jako aktivním subjektu pastorační zatím spíše výjimkou.

Z uvedeného vývoje můžeme také vypožorovat, že záměrem diecézí (konkrétně moravských) bylo více méně rozšiřovat původní nabídku o další aktivity, aby bylo možné vedle animátorů seniorů oslovit také širší okruh zájemců. V Čechách (konkrétně v královéhradecké diecézi) byla nabídka diecéze zaměřena od začátku na širokou, především věřící seniorskou veřejnost. V každém případě šlo v moravské církevní provincii především o rozvoj farních společenství seniorů podle hlavního vzoru *La vie montante*.

Také nabídka dalších aktivit, ač jsou všechny užitečné i oblíbené (mezigenerační pobyty, duchovní obnovy, diecézní setkání aj.) a nakonec zaujaly v práci diecézních středisek ještě podstatnější místo, obsahuje převážně aktivity plánované v centru „pro seniory“ a nikoliv navržené od samotných seniorů. Proto se domnívám, že také v pastorační seniorů převládá směr „shora dolů“, který kritizuje Kaplánek u pastorační mládeže.²²²

Pro koncepci „shora dolů“ je charakteristické, že subjekty pastorační nejsou jednotlivé skupiny věřících (senioři, mladí apod.), nýbrž pověření pastorační pracovníci, kteří připravují různé programy. Jak už bylo zmíněno, toto jednostranné pojetí pastorační se neobjevuje pouze v oblasti pastorační seniorů; vedle pastorační mládeže jej můžeme pozorovat například v činnostech na podporu rodiny atd.²²³ Dlouhodobé setrvávání u tohoto modelu je zřejmě stále ještě důsledkem zúženého chápání pastorační, k němuž u nás došlo v době totality.

Jisté i pastorační „pro seniory“ má svůj význam, pokud jsou tyto aktivity zaměřeny diakonicky či misijně. Nicméně dokumenty Druhého vatikánského koncilu předjímají a současná pastorační teologie předpokládá prohlubování principu participace i v každodenním životě křesťanského společenství.²²⁴ Obzvlášť starší lidé jsou církví vyzýváni k aktivitě a k evangelizaci. Vystává tedy otázka, jak využít potenciál diecézních

²²² Srov. KAPLÁNEK *Pastorační mládež*, s. 96.

²²³ Viz například AMBROZKOVÁ. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*, s. 47.

²²⁴ Srov. BAUMGARTNER, K. Alte Menschen. In HASLINGER, H. et al. *Handbuch praktische Theologie*, Bd. 2. Mainz a. Rhein : Matthias-Grünwald-Verlag, 1999, s. 68.

center právě k podpoře participace seniorů na životě farností a diecézí. Domnívám se, že princip participace – vedle ostatních principů – by mohl být obsahem nějakého programového dokumentu pro pastorační seniorů na území ČR. Takový dokument ovšem zatím není a není mi známo, že by se o něm uvažovalo. Určité nasměrování sice nabízejí dokumenty Jana Pavla II. a dokument DS,²²⁵ mám však za to, že by bylo vhodné pracovat na konkretizaci těchto obecných dokumentů pro naše podmínky.

Především by se ale této práci měli zúčastnit sami seniori. V každé diecézi by měli seniori dostat možnost diskutovat s pracovníky v pastorační o typu a zaměření pořádaných aktivit. Zapojení seniorů do plánování „seniorské pastorační“ na úrovni diecézí, příp. celé ČBK, by mohlo pomoci k překonání jednosměrné pastorační koncepce „shora dolů“.

Kvalita diecézní pastorační seniorů je však už teď závislá na aktivní participaci seniorů na jednotlivých aktivitách farního společenství. Proto je primárním úkolem diecézních středisek spolupracovat s jednotlivými farnostmi, resp. animátory seniorů i samotnými seniori v těchto farnostech. Tento úkol je dle mého názoru důležitější než pořádání aktivit na diecézní úrovni.

3.3.2 Spirituální zaměření aktivit

Z přehledu vývoje aktivit pro starší lidi můžeme postřehnout další charakteristický rys pastorační v katolické církvi v ČR. Tím je primárně spirituální zaměření. Už samotné hnutí *La vie montante*, jež dalo vývoji pastorační seniorů u nás určitý směr, je prioritně zaměřeno na podporu duchovního života seniorů a také na jejich apoštolát. To znamená, že formace animátorů, jak jsme poznali, nutně obsahuje spirituální témata. Podobně v ostatních formačně-vzdělávacích i jiných programech (jako např. duchovní obnovy) mají duchovní témata svoje nezanedbatelné místo.

Akcent na „duchovní život“ má svoje přednosti i úskalí. V české církvi je tento akcent výraznější než jinde, a to především díky nedávné historii: v dobách totality byla veřejná činnost redukována na minimum (prakticky pouze na mše sv.); díky tomu se církev stala v myšlení věřících místem, kde se realizuje kult či duchovní povznesení (duchovní doprovázení nebo vedení). Církevní společenství se tedy zaměřilo na duchovní základ. To přineslo naší církvi mnoho požehnaní, ale současně také určité vnitřní omezení – malou citlivost vůči potřebám „vnější“ společnosti i vůči diakonii uvnitř církve.

²²⁵ Na tento dokument v jeho originální verzi jsem narazila během svého studia a následně doporučila k překladu a jeho distribuci (viz výše v pojednání o dokumentu).

Jak jsme měli možnost již dříve poznat, v počtu účastníků katolických bohoslužeb u nás zaujímají starší lidé přední místo. To znamená, že můžeme seniory počítat k nejvíce religiózní věkové skupině. Toto konstatování mne utvrzuje v názoru, že duchovně zaměřené programy pro tuto skupinu jsou nejenom vhodné, ale dokonce i nezbytné – starší člověk potřebuje ze strany církve především nabídku takových aktivit, jež posílí jeho nadšení pro Boha. Bylo by mylné, kdybychom se domnívali, že ve stáří člověk již nepotřebuje rozvíjet perspektivu víry a naděje, anebo že si v palčivých otázkách po smyslu života a smrti poradí sám. Starý člověk může být vystaven krizi víry, a to v různých formách. Někdy může krize vycházet z nesprávné náboženské výchovy v dětství, jindy ze životních komplikací nebo zklamání, které přivádějí staršího člověka k pochybnosti o Boží náklonnosti. Proto je nezbytné, aby církev vedla seniory k „uchopení“ krize jako stádia směřujícího ke zralosti²²⁶ a vytvářela pro ně prostor ke sdílení víry.

Slovem „prostor“ zde mám na mysli nejen místo, ale zvláště také sociální prostor – tedy určitou síť vztahů, která se u nás většinou realizuje pomocí společenství uvnitř farnosti.²²⁷ Pojmeme „prostor“ můžeme ale také rozumět vytvoření podmínek pro vlastní aktivitu seniorů.²²⁸ Společenství je totiž povoláno také k tomu, „aby odpovídalo na očekávání participace starých lidí“.²²⁹ Podporovat spirituální život seniorů ze strany církve tedy konkrétně spočívá v pomoci staršímu člověku překonat krizi víry, růst ve víře, vytvořit si síť osobních vztahů a snažit se žít pro druhé (jak v církvi, tak i ve společnosti).

3.3.3 Společenství seniorů ve farnostech

K významným úkolům diecézních středisek patří spolupráce s farnostmi. Jde vlastně o primární úkol, jehož cílem je oslovit seniory z farností, připravit je k službě pro své vrstevníky, pomoci farnostem zakládat seniorská společenství a koordinovat formaci a vzdělání jejich animátorů. Ačkoliv se tento model jeví jako dobře promyšlený a přínosný, přece jen se potýká s jedním závažným nedostatkem – zakládání společenství (lidově „společ“) seniorů se postupem času stalo hlavním a často také jediným cílem pastorační práce seniorů ve

²²⁶ Srov. SCHLAGER, S. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, 4. Auflage. Linz : KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001, s. 65-67.

²²⁷ Srov. SCHMID. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*, s. 134.

²²⁸ Ukázkou dvou druhů skript pro vedení společenství seniorů přinášíme v Příloze II a v Příloze III. První druh skript je zaměřen především na podporu spirituálního života. Oproti tomu druhá skripta pojednávají o tématu stáří v Písmu sv., jež má seniory duchovně povzbudit a současně vyzývájí starší lidi k aktivitě. Proto tuto druhou variantu považuji za vzor, podle něhož by se mohly vytvářet další tematické texty pro seniorská společenství.

²²⁹ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 21.

farnostech. O tom, že zakládání těchto společenství je užitečné, hovoří například dokument ChL. Užitečnost malých společenství nicméně nespočívá pouze v jejich působení pro „sebe sama“. Jejich působení je nutné k uskutečňování vlastního poslání celého farního společenství (srov. ChL 26), a proto se tato společenství nemají stávat pouze uzavřenými kroužky, v nichž nalézá uplatnění jen jeden člověk jako organizátor a ostatní se pouze „zapojují do programů“. Společenství seniorů se mají spíše stávat nástrojem pro začlenění do širšího společenství, tedy do společenství farnosti, v němž každý člověk má nejenom své právoplatné místo, ale také svůj vlastní úkol.

Jak jsme měli příležitost poznat výše, snahou diecézí a potažmo farností je hlavně oživování malých společenství seniorů skrze jejich animátory, zatímco otázka participace seniorů na aktivitách farnosti se příliš nereflektuje („vždyť je to samozřejmé: většina aktivních farníků jsou seniory“). Jestliže se tedy něco v této oblasti (se seniory a pro seniory) děje, ve valné většině se jedná opět o činnost koordinovanou shora. Diecézní střediska spíše nabízejí programy, které motivují animátory seniorů a poskytují jim vhodnou formaci, včetně tematických materiálů.²³⁰ Mám však za to, že je třeba vedle těchto aktivit hledat další způsoby, jak otevřít starším lidem dveře do širšího společenství farnosti či hnutí.

Ačkoliv se poměrně hodně energie věnuje formaci animátorů seniorů, zdá se, že jejich úloha není zatím jasně vymezena. Pokud bychom chtěli přizpůsobit úlohu animátora seniorů teoretickým požadavkům na pastorači seniorů, tak jak vyplývají z této práce, muselo by do náplně činnosti animátorů patřit vedle vedení společenství také úkol „mediátora“ mezi seniory a farností. Toto „prostřednictví“ by se mohlo realizovat třeba tím způsobem, že animátor doporučí konkrétního staršího člověka ke konkrétnímu úkolu. Výhodou této iniciativy je fakt, že se starší lidé ve společenství dobře znají – animátor pravděpodobně bude schopen rozlišit, kdo ze seniorů má blíže k praktickým činnostem nebo komu je bližší spíše intelektuální činnost. Duchovní správce farnosti pak může snáze pověřit starší lidi různými úkoly.

Jedním z významných úkolů pastorače je návštěva nemocných seniorů, spojená dle okolností i s podáváním svatého přijímání. Je to jedna z oblastí, kterou by mohl animátor seniorů ve spolupráci s farářem koordinovat. Samotné návštěvy by mohli realizovat další členové společenství. Jejich přítomnost u lůžka nemocného se tak stane znamením duchovního propojení se společenstvím farnosti. Návštěvy se týkají jak seniorů, kteří se

²³⁰ Viz například KRASUCKI, A. *Stáří v Písmu svatém*. Olomouc : Hnutí křesťanů třetího věku, 2007, ISBN neuvedeno; nebo ČEPELKOVÁ. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*.

nemohou pro stáří nebo nemoc zúčastnit bohoslužeb, tak i seniorů, kteří jsou krátkodobě nebo dlouhodobě v nemocnicích, případně v domovech pro seniory.²³¹

Pokud bude společenství seniorů s touto problematikou dobře seznámeno a povzbuzeno k jednání, najde jistě i jiné vhodné cesty, jak pomoci dalším seniorům, zejména nemocným a v těžkostech. Tato pomoc se samozřejmě nemusí omezovat na věřící členy farnosti.²³²

Důležitou součástí pastoračního úsilí je nejenom rozšířit hranice možného působení na domovy pro seniory a na osamělé seniory, nýbrž také tyto seniory a nemocné zapojit do života farního společenství²³³ skrze jejich svědectví utrpení a modlitby, které se stávají pro celou farnost velkým obohacením.²³⁴ Tím jsou do dynamiky pastorace seniorů zapojeni všichni starší lidé farnosti: animátor je aktivním pomocníkem v začleňování seniorů do společenství, senioři – jak aktivní, tak nemocní se v něm dle možnosti sami zapojují. Cílem je: začlenit všechny seniory do společenství a umožnit jim být pro něj prospěšní.

3.3.4 Oslovování seniorů mimo církevní společenství

Ačkoliv jsou církevní aktivity určeny především věřící skupině seniorů, přece v nich můžeme pozorovat určitou snahu oslovit i seniory, kteří nejsou členy žádné církve. K těmto aktivitám patří především akce se vzdělávacím či s volnočasovým zaměřením. Jedná se například o vzdělávací kurzy nebo rekreační pobyty; můžeme sem zařadit např. nabídky tréninku paměti, tréninku kompetencí nebo psychomotorického tréninku. Ačkoliv tyto aktivity oslovují určitou skupinu seniorů mimo církevní prostředí, je třeba vzít v patrnost, že u nich v zásadě není domyšlena nějaká návazná spolupráce s účastníky, protože se jedná buď o nárazové akce (kurzy, pobyty), nebo o skupinové akce koordinované shora, které mohou mnoho starších lidí jistě nadchnout, ale ne vždy nabízí účastníkům další návazné zapojení.

Výše jsme hovořili o významu společenství vrstevníků, které provází člověka na cestě víry, úloze animátorů v tomto společenství a v neposlední řadě také o aktivním zapojení všech seniorů skrze toto společenství. Nakolik je však toto společenství s to reagovat na potřeby lidí, kteří žijí ve svých domácnostech (resp. v domovech pro seniory) a nepřicházejí s církví do

²³¹ Srov. SCHLAGER. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, s. 144; s. 146.

²³² Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 25.

²³³ Srov. tamtéž, s. 24-25.

²³⁴ Srov. tamtéž, s. 19.; srov. KRAUS, B. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. In *Diakonia*, 2003, roč. 34, č. 1, s. 44.

styku, je otázkou. Je tedy nezbytné, abychom při plánování pastoračních aktivit zvážili, zda a jakou formou se můžeme těmto lidem přiblížit a nabídnout jim možnost podílet se na životě farnosti. Zásadní pomocí v této snaze se mohou stát právě aktivní senioři, kteří se více zajímají o své vrstevníky a mohou je případně pozvat do společenství nebo je navštěvovat. Při setkání se seniory v domácím prostředí nebo i v domově seniorů se otevírá široké pole diakonické služby: pastorační rozhovory (které nemusí být vždy zaměřené na náboženské či spirituální otázky), naslouchání, dobrovolnická práce, společná modlitba (například za farnost), informování o životě farnosti a univerzální církve atd.

Tuto činnost by ovšem neměla vykonávat jenom malá skupinka seniorů, pro niž by to znamenalo neúměrnou zátěž. Seniorská společenství dávají vhodnou příležitost k tomu, aby se jeho členové domluvili na způsobu a intenzitě participace podle možností každého z nich. Přitom je důležité, aby přípravy, konzultace, plány a hodnocení probíhaly v širším společenství farnosti. Tím bude církev lidem, i těm, kteří se k církvi nehlásí, daleko blíže, než skrze množství aktivit, kterých se ale zúčastní jenom hrstka „věrných“. Jak nás v tom utvrzuje koncil, církve musí přijít k lidem, nikoliv čekat, že lidé přijdou k ní (srov. GS 3).

Závěr

Hlavním záměrem této knihy bylo na základě studia vývoje postoje církve ke křesťanům – seniorům upřesnit jejich místo v církevním společenství a tím přispět k vytvoření kritérií pro další rozvoj pastorace seniorů. Abych se mohla na tuto problematiku zaměřit a dále ji rozpracovat, bylo potřeba zasadit situaci seniorů do širšího rámce současné doby, zmapovat aktuální sociálně-demografickou situaci a nahlédnout také do biblické historie. To mi umožnilo hlouběji pohlédnout na silné poselství minulosti, které má co do činění s reflexí tohoto tématu, které je dnes tak aktuální.

Přes historický průřez jsem došla až k prvnímu bodu stěžejní části, v němž se pokouším „teologicky zhodnotit stáří“. Vodítkem jsou mi současné církevní dokumenty, jež se dotýkají tohoto tématu. Uvědomuji si, že téma, jemuž jsem věnovala pozornost, je velice široké. Mým záměrem proto bylo spíše vytvořit prolegomena pro další studium a podat námět vhodný pro diskuzi jak na *celostátní*, tak i na *diecézní a farní úrovni*.

V knize jsem se snažila využít dostupnou relevantní odbornou psychologickou a zejména teologickou literaturu, případně jiné podpůrné zdroje (jako například statistická data nebo texty či dokumenty v elektronické podobě) a především tematické a pastoračně-teologické dokumenty, jež se k problematice starších lidí, ať už přímo či nepřímo, vyjadřují. Dlužno podotknout, že těchto materiálů (jak dokumentů, tak teologické literatury) není v českém jazykovém prostředí velké množství; bylo tedy nezbytné hledat pomoc v dokumentech jiných místních církví a také v cizojazyčné teologické literatuře.

Nedostatečné zpracování tohoto tématu v české teologii vnímám jako dluh vůči seniorům a všem, kteří s nimi a pro ně pracují a kterým patří velké uznání.

Za zvláště inspirující považuji přínos papeže Jana Pavla II., jenž ve svých reflexích navázal především na II. vatikánský koncil. Jeho náměty pro pastorační seniorů považuji za primární, zvláště pak ty, které se týkají tématu společenství nebo solidarity církve se světem. Co se týče dokumentů místních církví, pak zcela určitě řadím na přední příčku dokument Konference biskupů Spojených států amerických. Tento dokument v zásadě navazuje na teologii stáří Jana Pavla II., která je vyjádřena například v Listu starým lidem z roku 1999, a na významný celocírkevní teologicko-pastorační dokument Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě z roku 1998. List starým lidem a dokument papežské rady pro laiky Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě jsou totiž jediné oficiální dokumenty celocírkevního dosahu, které jsou věnovány výhradně našemu tématu.

Dalším nosným tématem této knihy se stalo prakticko-teologické zhodnocení pastorační práce seniorů v naší zemi, jemuž ale ještě nutně předcházelo hledání pastorálně teologických východisek a popsání vývoje a současného stavu pastoračních aktivit v naší zemi. Zvolen byl tedy následující postup: po pojednání o vývoji užívání pojmu pastorační práce a ozřejmění současného pojmu pastorační práce seniorů jsem se zaměřila na teologicko-pastorační aspekty II. vatikánského koncilu, dokumentu *Evangelii nuntiandi* a následně na teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II. a rozvoj jeho myšlenek v dokumentech místních církví, včetně katolické církve v naší zemi. Současně jsem nevynechala ani teology, kteří se k tématu stávají vyjadřují.

V této poslední části se výrazně ukázalo, odkud a jakým směrem se má církev vydat, jak významnou roli hraje v církvi farní společenství a participace na něm. Proto navrhuji v závěrečné části určité kroky pro aktivní zapojení seniorů na životě církve. Pokusila jsem se rovněž formulovat některé úkoly, jež se týkají diecézních středisek, farního společenství a společenství seniorů. Jedná se o pokus aplikovat doporučení celocírkevních dokumentů a pastorálně-teologické reflexe na situaci těch církevních struktur, které jsou v ČR zapojeny do pastorační práce seniorů.

Během zpracování dané problematiky jsem se snažila reflektovat pastorační práci seniorů v katolické církvi v ČR z různých hledisek, přičemž jsem vnímala, že je tato oblast pastorační práce dosud spíše ještě neprobádaným polem. Proto je mým přáním, aby se pastorační práci seniorů jako specifické skupině věřících věnovala větší pozornost, a to nejen teoreticky, ale i v praxi. Bylo by totiž zúžené a nespravedlivé mluvit pouze o pastorační práci mládeže, rodin a jiných specifických skupin, a neuvažovat přitom také o pastorační práci seniorů. Tato pastorálně teologická reflexe chce být jedním z prvních kroků vedoucích k uvědomělému uznání schopností a místa seniorů v každodenním životě církve.

Po II. vatikánském koncilu církev postupně došla k chápání sebe sama jako společenství a navíc jako společenství, v němž je každý jeho člen povolán k aktivní participaci. Takže pastorační práce se již netýká pouze několika „vyvolených“. Pokud jsou starší lidé někdy vnímáni jenom jako objekty pastorační práce anebo jako určitá samozřejmá součást farnosti, na niž není nutné brát zvláštní ohled, pak je potřeba tento postoj změnit. Toho si byl již vědom papež Jan Pavel II., který výrazně napomohl k osvojování si nového pohledu vyřčeného již II. vatikánským koncilem, podle něhož má být starší člověk aktivním subjektem pastorační práce, a to dokonce i tehdy, když není schopen se viditelně zapojit. Ani nemocní staří lidé totiž nejsou jen příjemci pastorační práce, ale mohou se v mnoha případech stát aktivními subjekty pastorační práce, do níž zapojují především „aktivitu ducha“; jejich život má díky tomu

smysl až do jeho přirozeného konce.

Aby sekulární i církevní společenství správně pochopilo význam staršího člověka a lidského života od jeho početí až po jeho přirozený konec, je pochopitelně nevyhnutelné, aby k tomu došlo. S tím je úzce propojena nutnost osvěty a formace, jak nejprve právě v rodinném kruhu za účasti všech jejích členů, tedy od nejmladší generace po nejstarší, tak zvláště ve společenství církve, jež bude tuto osvětu hlásat a rovněž se pokoušet uvádět do praxe tím, že seniorům nabídne prostor ke sdílení a zúročení životních zkušeností a životní moudrosti.

Pokud chápeme aktivní participaci seniorů na životě společenství jako novou výzvu pro církev, pak bychom se měli nejprve zamyslet nad smyslem pastorače jako takové, promýšlet její současné výzvy a pokusit se je realizovat v praxi. Tato praxe pak pravděpodobně nebude představovat pouhé realizování a navyšování pastoračních aktivit pro seniory, ale spíše bude znamenat vytváření celkové pastorační strategie, která předpokládá pevné místo seniorů ve farnostech. Jde tedy o to, uvést do praxe takový model pastorače, který by pohlížel na starší lidi jako na pevnou a přínosnou součást církevního společenství.

Přílohy

- Příloha I.** Identifikace vlastního obrazu staršího člověka. Slova biskupů USA mladším dospělým lidem
- Příloha II.** Ukázka ze skript Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere
- Příloha III.** Ukázka ze skript pro seniorská společenství na téma Stáří v Písmu svatém

Příloha I.

IDENTIFIKACE VLASTNÍHO OBRAZU STARŠÍHO

Slova biskupů USA mladším dospělým lidem

(podle A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community.

A Statement of the U.S. Catholic Bishops²³⁵)

„Nepohrdej člověkem za to, že zestárl, vždyť i někteří z nás budou starci.“ (Sir 8,6)

Každý z nás si připravuje stáří, a způsob, jakým jej bude prožívat.

Stárnutí pro vás může být tématem, o němž nepřemýšlíte. Pravděpodobně jen stěžít si dokážete představit sami sebe jako starší osoby. Stejně tak jako předtím vaši rodiče nebo prarodiče. Stárnutí může přinést jiné skutečnosti – osamělost, slabost, závislost, utrpení, a smrt – o tom nikdo z nás rád nepřemýšlí. Víme, že někteří z vás jste se již s touto realitou u starších přátel nebo členů rodiny setkali, a doufáme, že jste si i přesto uchovali pozitivní pohled na stáří: osmdesátiletá babička, která přiváží potřebným jídlo (Meals on Wheels), starý prastrýc, který se denně účastní mše a každý týden hraje golf, nebo starší sousedka, která sedí na své terase a zdraví se s dětmi denně směřujícími do školy a ze školy.

Víme, že jste v tomto úseku svého života zaneprázdnění rodinou, přáteli, zaměstnáním a jinými aktivitami. Nicméně, vybízíme vás jako součást komunity věřících, abyste uskutečnili následující:

1. Identifikovali svůj vlastní obraz staršího člověka

Jestliže je více negativní, prosíme, rozhlédněte se kolem sebe, zvláště ve své vlastní rodině a farnosti: Vnímáte starší příbuzné jako ty, kteří jsou stále důležitou součástí rodinného života, kteří participují na hrách vnoučat nebo vyprávěních, radí dospělým dětem nebo jako ty, kdo hostí rodinu během sváteční večeře (Thanksgiving dinner)? Vnímáte starší členy farnosti jako hlasatele evangelia, učitele dětí nebo jako ty, kdo prezentují každoroční finanční zprávu? Chápete starého nemohoucího člověka jako toho, kdo denně nabízí svoje modlitby a omezení?

²³⁵ Přestože je pastorační zpráva adresována celému společenství věřících, biskupové v ní zvláště oslovují samotné seniory, jejich pečovatele, farnosti – kněze, pastorační asistenty, dobrovolníky a mladší dospělé lidi (A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community, s. 7).

Vybízíme vás, abyste chápali starší lidi jako dary Boží pro vás a celou komunitu věřících. Hovořte s nimi, učte se od nich a čerpejte od nich inspiraci. Staří lidé vám mohou ukázat zcela novou perspektivu stárnutí.

2. Ptali se sebe samých: Jakým typem člověka chci být v pozdějším životě?

Semena úspěšného stárnutí jsou zaseta v mládí a střední dospělosti. Vyhledáváte a udržujete přátelství? Usilujete o hluboké přátelství s Bohem skrze modlitbu a svátosti? Vzdáváte se svého volného času pro službu druhým? Tyto snahy, začínající nyní, přinesou ovoce ve stáří. Člověk se tak stává moudrou, milující osobou, která se učí prožít všechna období života jako vzácný dar Stvořitele.

Příloha II.

JÁ – TAKOVÝ JAKÝ JSEM

(podle Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere, Katholisches Bildungswerk Linz²³⁶)

Nalézám svůj životní poklad

Podívejte se do hlubin Vašeho srdce. Tam jste zcela sami. Na tomto místě nalézáte poklady, které Váš život obohacují. A zakoušíte, že tady zdroj síly vždy kypí. Bez ohledu na to, co se kolem děje.

Cíle:

- udělat si vnitřní vzor/životní motto
- prožít klid a očistu
- stát se sebou samým

Středobod:

Ve středu stojí mísa naplněná vodou, na dně mísy je jemný písek. Tento písek nejprve rozvíváme. Poté všichni vyčkáme a v klidu pozorujeme, jak písek znovu klesá na dno a voda je opět čistá.

Pro zamezení znečištění vody byste měli písek napřed umýt. Nejlepší k tomu je přiložit sítko s látkou, dát písek do něho, nechat přes to téct vodu a vyplavit tak prach a špínu z písku.

Příprava:

Přiložte každému účastníku list papíru formátu A4 a pero. Nakopírujte pro každého text písně „Ty jsi Ty“.

²³⁶ PETRASCH, Hubert et al. *Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere*. Linz: Katholisches Bildungswerk, 2008, s. 39-42. ISBN neuvedeno.

Obsah:

Začínáte mluvit: Co vidíme?

Čistou vodu, dno s pískem, zrnka písku. Rozpohybujeme mísu s vodou, rozvíříme písek – vznikne hnědá směs. Necháme vodu znovu v klidu, až se zastaví – a vrátí se čistota.

Život s sebou přináší neklid. Moje různé role a životní funkce od mého narození kolem víří. Tato skutečnost mě provází celým životem.

Ale vidím ještě do svého nitra?

Jak mohu sebe poznat, sebe, takového jaký jsem?

Jako voda k tomu potřebuji klid, ticho a čas. Poté mohu udělat uzdravující zkušenost: Nejsem mé povolání, nejsem moje zloba, nejsem moje únava.

Kromě toho existuje zrno. Nezranitelné, nepomíjející. S tímto zrnkem jsem v kontaktu, prozkoumám vířící zdroj síly. A dosáhnou zdravého odstupu od všech různých rolí, které na mě byly kladeny.

Kdy zakoušíš klid a víření v tvém každodenním životě?

Kdy máš čas hledět na hloubku, do svého nitra?

Poté přečtete text „Rostu a zraji do ticha“ (Ulrich Schaffer)

Rostu a zraji do ticha

Rostu a zraji do ticha.

K tomuto naplněnému vnitřnímu tichu,

v němž si víc nedovolím,

můj život něčím hektickým zakrývat.

Pak mi vysvítá, kdo jsem,

kudy jdu a kam přijdu,

kým mohu být,

a kým již nikdy víc nechci být.

V tichosti
odpadává umělost,
stávám se opravdovějším,
stávám se tím,
kým jsem.

Možná se bojíme ticha,
protože se v něm nemůžeme schovat
a protože jsou v něm viditelné naše nedostatky.
Právě ale tady je styčný bod našeho růstu.
Tady se často děje naše porážka k novému pochopení sebe sama.

Položte nyní otázky v kruhu:

Jak dospíváš k pokoji?
Co cítíš, když směřuješ k pokoji?

Nyní pozvěte skupinu, aby každý sepsal o něm samém dopis. Dejte následující inspirační impulsy:

Skrze tyto mnohé zkušenosti, jež se odehrály ve tvém životě, jsi takový nyní, a takový jsi dobrý.

Jaké jsou tvoje životní hodnoty? Na co jsi hrdý? Jakých cílů jsi dosáhl? Na co se těšíš?

Co bys chtěl pro tento svět znamenat? Jaký odkaz bys chtěl zanechat?

Kdo je tvůj vzor a co je tvým osobním mottem?

Co bys doporučil svým současníkům?

Skupině lze nabídnout znovu napsat tento dopis za čtyři týdny.

Můžete nyní navrhnout inspiraci, že si členové skupinky rozmyslí, co udělali dobře, co se jim dobrého podařilo a za co jsou vděční.

Ty jsi ty

Nikdy nezapomeň: že žiješ, nebyla tvoje vlastní myšlenka,
a že dýcháš, není tvoje rozhodnutí.

Nikdy nezapomeň: že žiješ, bylo myšlenkou někoho jiného,
a že dýcháš, je dar pro tebe.

Refrén:

Jsi vyvolený,
nejsi dítě náhody,
nejsi výtvořem přírody,
bez ohledu na to, zda svoji životní píseň
zpíváš v moll nebo dur,
jsi myšlenkou Boží,
myšlenkou nadto geniální,
ty jsi ty, jednoduše ty,
jednoduše ty, ano ty jsi ty.

Nikdy nezapomeň: tvoji podobu nemá nikdo jiný na tomto světě,
a nikdo se neusmívá jako ty.

Nikdy nezapomeň: nikdo nevidí nebe tak stejně jako ty,
Neboť takové oči máš jen ty sám.

Refrén: Jsi vyvolený...

Nikdy nezapomeň: Nikdo nemyslí a necítí a nejedná tak jako ty,
A nikdo neví, co víš ty.

Nikdy nezapomeň: jsi bohatý, nezáleží, zda s penězi nebo bez peněz,
neboť můžeš žít! Nikdo nemá stejný život jako ty.

Refrén: Jsi vyvolený...

Příloha III.

Ukázka ze skript pro seniorská společenství na téma Stáří v Písmu svatém²³⁷

Září 2007: Stáří jako zralost a úkol

1. Modlitba nebo píseň

2. Čím jsme se na posledním setkání zabývali

3. Cíl setkání

- Bible si uchovává kladný pohled na hodnotu života i ve stáří
- Služba evangeliu není otázkou věku; Pán od každého v jakémkoliv věku žádá, aby přispěl svou hřivnou
- příznivý čas, do něhož se všechno sbíhá, aby člověk mohl lépe pochopit smysl života a dosáhnout „moudrosti srdce“

4. Slovo Boží

Moudr 4,8-9:

„Ctihodné stáří nezáleží v dlouhém věku ani se neměří počtem let. Ty pravé šediny pro člověka je rozumnost a život bez poskvrny je ten pravý dlouhý věk.“

Iz 46,4:

„Já sám až do vašeho stáří vás budu nosit. Já jsem vás učinil a já vás ponesu, budu vás nosit a zachráním.“

5. Náš každodenní život

Z dopisu Jana Pavla II. starým lidem (z r. 1999):

Bible upozorňuje na prchavost života a na čas, který neúprosně ubíhá. Navzdory střízlivému realismu si však uchovává **velmi kladný pohled na hodnotu života**. Člověk vždycky zůstává

²³⁷ Srov. KRASUCKI, A. *Stáří v Písmu svatém*, s. 3-4.

„stvořen k Božímu obrazu“ a **každý věk má svou krásu, své úkoly**. Pokročilý věk nachází v Božím slově velké ocenění, dokonce tak, že v dlouhém věku vidí znamení Boží přízně.

Skrze **Abrahama**, u něhož je zdůrazněna výsada stáří, nabývá tato přízeň podobu příslibu: „Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnaním!... V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země“ (srov. Gen 12,2-3) Vedle něho stojí **Sára**, žena, která vidí stárnout své tělo, ale na jeho odkvetlosti zakouší Boží moc, která nahradí lidskou neschopnost. **Mojžíš** je už hodně starý, když mu Bůh svěřil poslání vyvést vyvolený národ z Egypta. Velké skutky, které z Pánova pověření koná ve prospěch Izraele, nepatří rokům jeho mládí, ale stáří. Mezi příklady, jimiž jsou pro nás staří lidé, bych chtěl uvést životní osud **Tobiáše**, který se pokorně a odvážně nasadil pro zachování Božího zákona, pro pomoc potřebným, pro trpělivé snášení slepoty, až zakusil rozhodující zásah Božího anděla (srov. Tob 3,16-17); chtěl bych také uvést osud **Eleazarův**, jehož mučednictví je svědectvím mimořádné velkodušnosti a statečnosti (srov. 2Mak 6,18-31).

Také Nový zákon nám představuje výmluvné postavy osob vysokého věku. Lukášovo evangelium začíná tím, že ukazuje manželský pár „pokročilého věku“: **Alžbětu a Zachariáše**, rodiče Jana Křtitele. Pán se k nim obrací ve svém milosrdenství. Během Mariiny návštěvy starší příbuzná **Alžběta**, plná Ducha svatého, zvolá: „Požehnaná tys mezi ženami a požehnaný plod života tvého!“ a po narození Jana Křtitele zazpívá Zachariáš hymnus „Benedictus“. Je to úchvatná dvojice starých lidí, proniknutá hlubokým duchem modlitby. Maria a Josef se setkávají se starcem **Simeonem**, který dlouho čekal na Mesiáše. Vezme dítě do náruče, velebí Boha a začne volat: „Nyní můžеш, Pane, propustit svého služebníka podle svého slova v pokoji...“ (srov. Lk 2,29). Vedle něho vidíme **Annu**, čtyřiaosmdesátiletou vdovu, vytrvalou návštěvnicí chrámu, jíž se při té příležitosti dostalo radosti uvidět Ježíše. Evangelista poznamenává, že „velebila Boha a mluvila o tom dítěti všem, kdo očekávali vykoupení Jeruzaléma“ (srov. Lk 2,38). **Nikodém** - stařec, vážený člen velerady, přichází za Ježíšem v noci, aby nebyl nápadný. S Nikodémem se setkáváme ve chvíli Kristova ukládání do hrobu, kdy s sebou přinese směs myrhy a aloe, přemůže strach a ukáže se jako učedník Ukřižovaného (srov. Jan 19,38-40).

Taková svědectví jsou plná útěchy! **Připomínají nám, že Pán od každého v jakémkoliv věku žádá, aby přispěl svou hřivnou. Služba evangeliu není otázkou věku!** A co říci o Petrovi - již starém - který je povolán, aby svou víru prokázal mučednickou smrtí? Jednoho

dne mu Ježíš řekl: „Dokud jsi byl mladší, sám ses přepásával a chodils, kam jsi chtěl. Ale až zestárneš, vztáhneš ruce a jiný tě přepásá a povede, kam nechceš“ (srov. Jan 21,18). Tato slova se mne – Petrova nástupce bezprostředně týkají a vyvolávají ve mně silnou touhu vztáhnout ruce ke Kristu v poslušnosti k jeho výzvě: „Následuj mě!“ (srov. Jan 21,19).

Žalm 92 je téměř souhrnem zářivých svědectví starých osob, které v Bibli nacházíme. Říká: „Spravedlivý roste jako palma, rozrůstá se jako libanonský cedr (...) ještě v šedinách ponесou plody, zůstanou statní a svěží, aby hlásali, že Hospodin je přímý“ (srov. Ž 92,13.15-16). Apoštol Pavel poznamenává v listu Titovi: „... starší muži mají být střídmi, vážní, umět se ovládat, zdraví ve víře, lásce a trpělivosti. Totéž platí o starších ženách, že mají být v chování důstojné ... učitelky v dobrém; mají vést mladé ženy k tomu, aby měly rády svého muže i svoje děti“ (srov. Tit 2,2-5).

Stáří se tedy předkládá ve světle učení a v jazyku Bible jako „příznivý čas“ k dovršení lidského dobrodružství a zapadá do Božího záměru s každým člověkem jako čas, do něhož se všechno sbíhá, aby člověk mohl lépe pochopit smysl života a dosáhnout „moudrosti srdce“. „Ctihodné stáří“, poznamenává Kniha Moudrosti, „nezáleží v dlouhém věku, ani se neměří počtem let. Ty pravé šediny pro člověka jsou rozumnost a život bez poskvrny je ten pravý dlouhý věk“ (srov. Moudr 4,8-9). Stáří je totiž konečnou etapou lidské zralosti a výrazem Božího požehnání.

6. Jak žít a svědčit

- Snaha o pozitivní pohled a vděčnost Bohu
- Hledat, co konkrétně ode mne Bůh v mém věku čeká

7. Modlitba

„Utíkám se k tobě, Hospodine, kéž nikdy nejsem zahanben! Pro svou spravedlnost mě vysvobď, pomoz mi vyváznout, skloň ke mně své ucho, buď mou spásou. Buď mi skalním příbytkem a budu se tam uchylovat stále. Rozhodls o mé záchraně, tys můj skalní štít, moje pevná tvrz! Ty jsi přece má naděje, Hospodine, v tebe už od mládí doufám. Nezamítej mě v čas stáří, neopouštěj mě, když pozbývám sil.“ (podle Žalmu 71)

8. Pro poučení:

- a) z úvodu do Písma: **Bible, její názvy a rozdělení textu**
- b) z biblické archeologie: **Palestina a její podnebí**

Seznam použité literatury

Písmo svaté

Bible, český ekumenický překlad. Praha : Česká biblická společnost, 1995. 293 s. ISBN: 80-85810-08-5.

Katechismus katolické církve

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 793 s. ISBN 80-7192-488-1.

Kodex kanonického práva

Kodex kanonického práva. Praha : Zvon, 1994. 812 s. ISBN 80-7113-082-6.

Dokumenty koncilů

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Apostolicam actuositatem. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha : Zvon, 1995. 379-413 s. ISBN 80-7113-089-3.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Gaudium et spes. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha : Zvon, 1995. 173-265 s. ISBN 80-7113-089-3.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Lumen gentium. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha : Zvon, 1995. 29-100 s. ISBN 80-7113-089-3.

Encykliky a exhortace

JAN PAVEL II. *Familiaris consortio*. Praha : Zvon, 1992. 101 s. ISBN 80-7113-067-2.

PAVEL VI. *Evangelii nuntiandi*. Praha : Zvon, 1990. 75 s. ISBN 80-7113-159-8

Jiné církevní dokumenty

A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops. Washington, D.C. : United States Catholic Conference, Inc., 1999. 30 s. ISBN neuvedeno.

Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche. Bonn : Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2011. 39 s. ISBN neuvedeno.

Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě. Praha : Česká biskupská konference, 2010. 32 s. ISBN neuvedeno.

JAN PAVEL II. *Posynodní apoštolský list Christifideles laici*. Praha : Zvon, 1990. 126 s. ISBN 80-7113-162-8.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3, 1982.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 1, 1984.

JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha : Sekretariát České biskupské konference, 1999. 20 s. ISBN neuvedeno.

ZOLLITSCH, Robert. *Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*. Freiburg : Erzbischöfliches Ordinariat, 2009. 16 s. ISBN neuvedeno.

Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007. 123 s. ISBN 978-80-7195-1629.

Monografie/knihy

- AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*. 2. přeprac. vydání. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 177 s. ISBN 80-244-0419-2.
- BALABÁN, M. *Hebrejské myšlení*. Praha : Herrmann a synové, 1993. 141 s. ISBN neuvedeno.
- BENEŠOVÁ, J. et al. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, díl 7, Ř-Š*. Praha : Encyklopedie Diderot, 1999. 428 s. ISBN 80-902555-9-0.
- BERGEN, T. A. *A latin-greek index of the Vulgate New Testament*. Atlanta : Scholars Press, 1991. 207 s. ISBN 1-55540-614-9.
- BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium)*. Praha : Kalich, 1991. 600 s. ISBN 80-7017-408-0.
- BOUBLÍK, V. *Boží lid*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1997. 383 s. ISBN 80-7192-307-9.
- BROMILEY, G. W. et al. *The Encyclopedia of Christianity, vol. 3*. Grand Rapids : William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008. 884 s. ISBN 0-8028-2415-3.
- BUCHBERGER, M. et al. *Lexikon für Theologie und Kirche, 1*. Freiburg : Herder, 1993-2001. 1406 s. ISBN 3-451-22001-6.
- CONGAR, Y. *Jalons pour une théologie du laïcat*. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno; dostupné také v německém překladu: *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*. Stuttgart : Schwabenverlag AG, 1956. 793 s. ISBN neuvedeno.
- ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 1998. 163 s. ISBN 9788022322874.
- DOUGLAS, J. D. et al. *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- ERIKSON, H. E. *Osm věků člověka*. Praha : Propsy, 1996. 21 s. ISBN neuvedeno.
- FIŠER, C. Z. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996. 293 s. ISBN 80-7192-079-7.
- FIŠER, C. Z. *Plný život ve stáří*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1999. 191 s. ISBN 80-7192-381-8.
- GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009. 143 s. ISBN 978-80-7195-316-6.
- HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. 290 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
- HAYFLICK, L. *Jak a proč stárneme*. Praha : Columbus, 1997. 426 s. ISBN 80-85928-97-3.
- HORNBY, A. S. et al. *Oxford advanced learner's dictionary, 7th edition*. Oxford : Oxford university press, 2005. 1800 s. ISBN 0194001024.
- KALVACH, Z. et al. *Geriatric a gerontologie*. Praha : Grada, 2004. 861 s. ISBN 8024705486.
- KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží*. Praha : Salesiánská provincie, 1999, 125 s. ISBN neuvedeno.
- KLOSTERMANN, F. et al. *Handbuch der Pastoraltheologie*. Band V. Freiburg : Verlag Herder, 1972. 636 s. ISBN 3-451-16517-1.
- KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Praha : Triton, 2004. 133 s. ISBN 80-7254-605-8).
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha : Grada, 2011. 144 s. ISBN 978-80-247-3604-4.

- LÉON-DUFOUR, X. *Slovník biblické teologie*, 5. vyd. Řím : Velehrad, 1981. 658 s. ISBN neuvedeno.
- MOLONEY, F. J. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009. 614 s. ISBN 978-80-7192-991-8.
- NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*. Praha : Vyšehrad, 1997. 206 s. ISBN 80-7021-141-5.
- NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, 3. vyd. Praha : Kalich, 1992. 769 s. ISBN 80-7017-528-1.
- NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, R-Ž, 3. vyd. Praha : Kalich, 1992. 630 s. ISBN 80-7017-528-1.
- OPATRŇ, A. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. 231 s. ISBN 80-7192-930-1.
- OPATRŇ, A. *Pastorační v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. 150 s. ISBN 80-7192-557-8.
- OPATRŇ, A. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích*. Část I., Praha : Pastorační středisko Praha, 2001. 46 s. ISBN neuvedeno.
- OSUSKÝ, S. Š. *Galéria postav Novej zmluvy, Historicko-psychologická trilógia*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2010. 802 s. ISBN 9788071403463.
- PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*. Praha : Avicenum, 1990. 135 s. ISBN 80-201-0076-8.
- PICHAUD C. et al. *Soužití se staršími lidmi*. Praha : Portál, 1998. 156 s. ISBN 80-7178-184-3.
- PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 4. vyd. Praha : Kalich, 2006. 188 s. ISBN 8070170298.
- PORSCH, F. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998. 215 s. ISBN 80-7192-262-5.
- RYBÁŘ, J. *Kam jdeme? Uvedení do křesťanství, fejetony*. Ústí nad Orlicí : Grantis, 2012. 193 s. ISBN 978-80-86619-37-8.
- RYBÁŘ, J. *Musíš výš*. Ústí nad Orlicí : Grantis, 2007. 216 s. ISBN 80-86619-08-7.
- SCHMID, M. et al. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*. Innsbruck/Wien : Tyrolia, 1982. 172 s. ISBN 9783702214586.
- SOUČEK, J. B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Příbram : Kalich, 2003. 374 s. ISBN 80-7017-853-1.
- SOUTER, A. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford : Oxford at the Clarendon Press, 1949. 454 s. ISBN neuvedeno.
- STRUPPE, U. et al. *Jak porozumět Bibli. Úvod do Starého a Nového zákona*. Praha : Vyšehrad, 2000. 261 s. ISBN 80-7021-334-5.
- STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-274-2.
- ŠPIDLÍK, T. et al. *Nové cesty pastorační teologie. Krása jako východisko*. Olomouc : Centrum Aletti, 2008. 656 s. ISBN 978-80-86715-97-1.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VLKOVÁ, G. I. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. 173 s. ISBN 978-80-244-1587-1.
- ZARNCKE, L. *Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge*. Freiburg im Breisgau : Lambertus – Verlag, 1957. 212 s. ISBN neuvedeno.

Článek v časopise

- BURCIN, B. et al. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). In *Demografie*. ISSN 0011-8265, 2004, roč. 46, č. 2, s. 100-111.
- DUDOVÁ, A et al. Mnohotvárný fenomén animace. In *Pedagogická orientace*. ISSN 1211-4669, 2011, roč. 21, č. 3, s. 284-304.
- HŘEBÍK, J. Moudrost ve starozákonním Izraeli. In *Teologické texty*. ISSN 0862-6944, 2006, roč. 17, č. 3, s. 139-141.
- KAPLÁNEK, M. Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. In *Pedagogium*. ISSN 1213-7758, 2011, č. 1, s. 18-37.
- KLEIN, N. Im apostolischen Dienst. In *Lebendige Seelsorge*. ISSN neuvedeno, 1960, roč. 11, č. 6/7, s. 222-227.
- KRAUS, B. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. In *Diakonia*. ISSN 0341-9592, 2003, roč. 34, č. 1., s. 40-44.
- LEHNER, M. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. In *Teologické texty*. ISSN 0862-6944, 1996, č. 5, s. 148-151.
- MAIER, J. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. In *Saeculum*. ISSN 0080-5319, 1979, č. 30, s. 355-364.
- MENC, F. Společensví seniorů v Přerově. In *Slovo pro každého*. ISSN neuvedeno, 2011, roč. 17, č. 10, s. 5.
- SOCHA, J. Teologie pro III. věk. In *IKD – Informace královéhradecké diecéze*. ISSN neuvedeno, 1999, roč. IX, č. 2, s. 20.

Článek ze sborníku, encyklopedie, monografie

- AMBROZKOVÁ, L. et al. Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací. Brno : Národní centrum pro rodinu, rok vydání neuveden. 1-94 s. ISBN neuvedeno.
- BALTES, P. B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Portál, 2009. 11-26 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
- BAUMGARTNER, K. Alte Menschen. In HASLINGER, H. et al. *Handbuch praktische Theologie*, Bd. 2. Mainz a. Rhein : Matthias-Grünwald-Verlag, 1999. 61-72. ISBN 3-7867-2202-1.
- ČEPELKOVÁ, V. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové : Typostudio, 2011. 61-68 s. ISBN 978-80-87363-04-1.
- DUKA, D. Stáří v Písmu sv. In *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. ČEPELKOVÁ V. et al. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2008. 7-9 s. ISBN neuvedeno.
- HŘEBÍK, J. Stáří ve Starém zákoně. In MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr et al. *In omnibus caritas. Sborník KTF UK*, sv. IV. Praha : Karolinum, 2002. 260-271 s. ISBN 80-246-0344-6.
- KAPLÁNEK, M. Konverze a konvertité. In HANUŠ, J. et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. 81-107 s. ISBN 978-80-7325-196-3.
- KAPLÁNEK, M. Pastorační výchova. In PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha : Portál, 2009. 533-538 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- OPATRŇÝ, A. Seniori pastorační nebo pastorační? In ČEPELKOVÁ, V. et al. *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník*

přednášek. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2008. 11-14 s. ISBN neuvedeno.
OPATRŇY, M. et al. Seniori. In MARTINEK, M. et al. Praktická teologie pro sociální pracovníky, 2. vyd. Praha : Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010. 93-101 s. ISBN 978-80-904137-6-4.

RYBÁŘ, J. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, V. *Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů*. Hradec Králové : Diecézní centrum pro seniory, 2013. 5 s. ISBN neuvedeno.

Ostatní dokumenty

ČEPELKOVÁ, V. et al. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*. Hradec Králové : Typostudio, 2011, ISBN 978-80-87363-05-8.

Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG.

KRASUCKI, A. *Stáří v Písmu svatém*. Olomouc : Hnutí křesťanů třetího věku, 2007, ISBN neuvedeno.

PETRASCH, H. et al. *Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere*. Linz : Katholisches Bildungswerk, 2008. ISBN neuvedeno.

SCHLAGER S. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, 4. Auflage. Linz : KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001. ISBN neuvedeno.

SKRITEK, G. *Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentainer/innen Ausbildungslehrg. Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rky) LIMA*. Wien : Katholisches Bildungswerk.

Elektronické dokumenty – články v elektronických časopisech a jiné příspěvky

Centrum pro rodinný život Olomouc. Výroční zpráva za rok 2009. [online], 26 s.

[cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu:

<http://rodinnyzivot.cz/soubor/vyrocnizprava_CPRZ_2009.pdf>.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2002. [online]. 19 s.

[cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2002.pdf>.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2004. [online]. 16 s.

[cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2004.pdf>.

CMAROVÁ, L. *Materiály pro společenství seniorů. Svatost všedního života*. [online], 2013, 7 s. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na internetu:

<http://www.rodinnyzivot.cz/soubor/Skripta_Senior_13_ukazka.pdf>.

ČEPELKOVÁ, V. *Setkání východočeských seniorů*. [online]. Katolický týdeník, 2008/29.

[cit. 2015-01-30]. Dostupné na internetu: <<http://www.katyd.cz/clanky/setkani-vychodoceskyh-senioru.html>>.

DIXON, R. et al. *Mass attendance in Australia*. [online], Fitzroy Victoria : Australian Catholic Bishops Conference, 2008, 11 s. [cit. 2015-01-10]. Dostupné na internetu:

<http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendanceInAustralia.pdf>.

HŘEBÍK, J. *Speciální úvod do Starého zákona II*. [online]. [cit. 2015-02-20]. Dostupné na internetu: <http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html>.

HUSISTEIN, R. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In *Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010*. [online], St. Gallen : Schweizerisches

Pastoralsoziologisches Institut, 2012, 16 s. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu:

<<http://www.spi-stgallen.ch/documents/volksz%C3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>>.

Charta práv rodiny. In *Teologické texty* [online]. 1990, 5 [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/1990-5/Charta-prav-rodiny.html>>. ISSN 0862-6944.

MAŠKOVÁ, M. *Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě*. [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201>.

MEMECAN, N. *Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities*. [online]. Parliamentary Assembly, 2012. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN>>.

Obyvatelstvo podle věku, náboženské víry a podle pohlaví. Rok 2011. [online], Český statistický úřad, 3 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20534046/1900013156.pdf/4a103dcb-b9df-4046-b6f3-5be6c8cd2cbe?version=1.0>>.

OPATRŇÝ, A. *Malý kurz pastorační teologie (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. [online], 2012 [cit. 2015-03-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>>.

Projekce obyvatelstva České republiky. [online], Český statistický úřad, 17 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20538390/4025rra.pdf/9142790b-9517-463c-860b-8fc78897f30d?version=1.0>>.

Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004. [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, 5 s. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohosluzeb-2004.pdf>>.

„Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední.“ [online], Český statistický úřad, 10 s. [cit. 2015-03-09]. Dostupné na internetu: <<https://www.czso.cz/documents/10180/20567167/40201302.pdf/8748c8fb-f724-481c-ae68-67070256f5ef?version=1.0>>.

World Population Prospects. The 2010 Revision. [online], New York : United Nations, 2011. 481 s. [cit. 2015-02-02]. Dostupné na internetu: <http://esa.un.org/wpp/documentation/pdf/WPP2010_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf>.

Elektronické dokumenty – články na internetu

Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory. [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na internetu: <<http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory>>.

Evropské partnerství jako prostředek zabránění válek a odsunu. [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2009. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/evropske-partnerstvi-jako-prostredek-zabraneni-valek-a-odsunu-obyvatel/>>.

Formačně-vzdělávací program Aktiván. [online], 2012 [cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://www animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktiván.html>>.

Historie KLAS. [online]. Spokojený senior – KLAS z. s. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na internetu: <<http://spokojenysenior-klas.cz/>>.

KLÁŠKOVÁ, M. *Víra v Bibli*. [online]. [cit. 2015-01-12]. Dostupné na internetu: <<http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/vira-v-bibli/>>.

KOLÁŘOVÁ, J. *Seniři naší farnosti v roce 2013. Společnou cestou, 2013*. [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <http://olesnice.katolik.cz/casopis/2013/2013_12.pdf>.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanské pojetí moudrosti*. [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2015-02-20]. Dostupné na internetu: <<http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>>.

Nabídka seniorských aktivit Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava. [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-aktivit-Centra-pro-rodinu-a-socialni-peci-Ostrava.html>>.

Nabídka seniorských programů Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava. [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-programu-Centra-pro-rodinu-a-soc-peci-Ostrava.html>>.

Římskokatolická farnost Hodonín [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <<http://www.farnosthodonin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=1133>>.

Seniorská služba lásky. [online]. Tiskové středisko České biskupské konference. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://tisk.cirkev.cz/z-domova/seniorska-slu-ba-lasky/>>.

Seniorské aktivity. Diecézní setkání seniorů. [online]. Centrum pro rodinu a sociální péči Ostrava. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na internetu: <<http://rodina.prorodiny.cz/seniorske-aktivity/>>.

Setkání vedoucích animátorů farních společenství seniorů. Program. [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na internetu: <<http://www.tvnoe.cz/detail-akce/setkani-vedoucich-animatoru-farnich-spolecenstvi-senioru.html>>.

Společenství seniorů. [online]. Kroměříž. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na internetu: <<http://www.farnostpm.cz/index.php?sekce=spolecenstvi&typ=seniori&PHPSESSID=a3365q0jtkqsku8g56u72vc697>>.

Vánoční program pro seniory „Pojďme za hvězdou“. [online]. cit. 2015-01-27]. Dostupné na internetu: <<http://www.simeon.cz/clanky/Vanocni-program-pro-seniory-Pojdme-za-hvezdou.html>>.

Was ist SimA? [online], 2013 [cit. 2015-01-12]. Dostupné na internetu: <<http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>>.

Základní informace o celostátním setkání animátorů seniorů. [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na internetu: <<http://www.animatori.cz/clanky/Zakladni-informace-o-celostatnim-setkani-animatoru-senioru.html>>.

Veronika Čepelková

Stáří jako inspirace k aktivitě

Aktivní participace seniorů na životě církevního společenství – výzva pro současnou pastorační práci v naší zemi

Pro Diecézní centrum pro seniory Hradec Králové vydalo

v roce 2016 vydavatelství Grantis, s.r.o. Ústí nad Orlicí, www.grantis.cz

Návrh obálky a grafické zpracování: Jiří Pecháček

Korektura: Mgr. Stanislava Kučerová

ISBN 978-80-86619-53-8

V knize Stáří jako inspirace k aktivitě se autorka věnuje tématu aktivní participace starších lidí na životě církevního společenství. Po obecném pojednání o stáří a stárnutí z hlediska sociálních věd přináší pohled na stáří a charakteristické vlastnosti starého člověka podle biblické tradice. Další část knihy směřuje k praktickému vyústění tématu, v němž se s pomocí církevních dokumentů i úvah pastorálních teologů snaží stanovit priority pastorace seniorů a nastínit některé návrhy na změnu praxe. Hlavním praktickým tématem knihy je podíl samotných seniorů, a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných, na pastoraci, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

PhDr. Veronika Čepelková pochází z malé vesnice Ježkovice ležící ve východních Čechách. Po střední škole ekonomicko-strojírenského zaměření v Dobrušce absolvovala studia na Vyšší odborné škole podnikatelské v Hradci Králové, Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a Teologické fakultě Katolické univerzity v Ružomberku. Od roku 2005 působí na Biskupství královéhradeckém jako vedoucí Diecézního centra pro seniory. Problematikou aktivního stáří a pastorace seniorů se zabývá nejen teoreticky, ale i prakticky v rámci své profesní činnosti.

